

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

CUMHURİYET'İN İLANINDAN ÜÇÜNCÜ PLANLI DÖNEME KADAR
TÜRK TARIM POLİTİKALARININ TOKAT İLİ ÖRNEĞİNDE
DEĞERLENDİRİLMESİ

FATOŞ ÖKSÜZAŞIKI

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ İSMAİL ÖZER

YÜKSEK LİSANS

ORDU 2019

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak savunduğum “Cumhuriyet’in İlanından Üçüncü Planlı Döneme Kadar Türk Tarım Politikalarının Tokat İli Örneğinde Değerlendirilmesi” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

22 /10/ 2019

Fatoş ÖKSÜZAŞIKI
16530300020

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Fatoş Öksüzaşığı'nın hazırladığı "Cumhuriyet'in İlanından Üçüncü Planlı Döneme Kadar Türk Tarım Politikalarının Tokat İli Örneğinde Değerlendirilmesi " başlıklı tez 22 /10 / 2019 tarihinde aşağıda imzaları olan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı-Soyadı	Üniversite	İmza
Başkan	: Dr. Öğr. Üyesi İsmail Özer	Ordu Üniversitesi	
Jüri Üyeleri	: Doç. Dr. Ömer Erden	Ordu Üniversitesi	
	: Dr. Öğr. Üyesi Özkan Özer Keskin	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	

ONAY

04. / 11. / 2019.

Dr. Öğr. Üyesi Yahya TURAN

Enstitü Müdürü V.

TEŞEKKÜR

Tez konumun belirlenmesi ve tezimin tamamlanma aşamasına kadarki süreçte bana destek olan değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren, kendi özel arşivinde yer alan “Tokat” ile ilgili kıymetli bilgileri benimle paylaşan bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi İsmail Özer’e, çalışmam esnasında fikirlerini benden esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. İsmet Türkmen’e, tez içerik ve düzenlemelerine katkılarından dolayı hocalarım Doç. Dr. Ömer Erden ve Dr. Öğr. Üyesi Özkan Özer Keskin’e teşekkürü bir borç bilirim.

Ordu Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarına özellikle Mehmet Şahin’e ve Gülseren Palak’a, Beyazıt Devlet Kütüphanesi’nde kaynak tarama çalışmaları esnasında yardımlarını esirgemeyen kardeşim Dilek Öksüzaşıkı Taşdan’a ve eşi Hakan Taşdan’a, bu süreçte maddi manevi desteklerini esirgemeyen her sıkıntıda yanımda olan annem Güldane ve babam Hüseyin Öksüzaşıkı’na, kardeşlerim Emrah, Ayşe ve Kardelen Öksüzaşıkı’na teşekkür ederim. Bu süreçte beni sabırla dinleyen desteğini esirgemeyen kıymetli dostum Uzm. Fatma Kul’a ve yanımda olan tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	viii
TABLOLAR DİZİNİ	ix
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM	8
1. CUMHURİYET'İN İLANINDAN 1950'YE KADAR TÜRKİYE'DE TARIMIN YERİ VE TARIM POLİTİKALARINA YANSIMALARI	8
1.1. 1923-1950 YILLARI ARASI TARIMIN ÖNEMİ.....	8
1.2. 1923-1950 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE EKONOMİK DURUM	9
1.3. 1923-1950 YILLARI ARASI UYGULANAN TÜRK TARIM POLİTİKALARI.....	12
1.3.1. 1923-1929 Yılları Arasında Uygulanan Türk Tarım Politikaları	13
1.3.1.1. İzmir İktisat Kongresi.....	14
1.3.1.1.1. Çiftçi Grubunun İktisadi Esasları	16
1.3.1.2. Aşar Vergisinin Kaldırılması	18
1.3.2. 1929-1950 Yılları Arasında Uygulanan Türk Tarım Politikaları	19
1.3.2.1. Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'ye Etkisi.....	28
1.3.2.2. Devletçilik Politikasının Türkiye'ye Uygulanması.....	29
II. BÖLÜM.....	32

2. 1950 1960 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE TARIM POLİTİKALARI.....	32
2.1. DEMOKRAT PARTİ'NİN SİYASİ YAPISI VE İKTİDAR DÖNEMİ.....	32
2.1.1. Demokrat Parti'nin kurulması ve Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş	32
2.1.2. Demokrat Parti'nin 1950-54 Dönemi	34
2.1.3. Demokrat Parti'nin 1954-57 Dönemi	35
2.1.4. Demokrat Parti'nin 1957-60 Dönemi	36
2.2. 1950-1960 DÖNEMİNDE TARIMIN YERİ VE UYGULANAN TARIM POLİTİKALARI.....	38
2.2.1. 1950-1960 Döneminde Tarımın Yeri ve Önemi.....	38
2.2.2. 1950-1960 Döneminde Uygulanan Tarım Politikaları ve Ekonomiye Etkileri	40
2.2.2.1. 1950-1960 Yıllarında Uygulanan Tarım Politikaları	41
2.2.2.1.1. Tarımsal Krediler ve Tarımsal Destekleme.....	41
2.2.2.1.2. Marshall Yardımları ve Tarımsal Makineleşme	43
III. BÖLÜM	48
3. 1961-1972 YILLARINDA UYGULANAN TARIM POLİTİKALARI	48
3.1. 1961-1972 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE SİYASİ YAPI	48
3.2. 1961-1972 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE KURULAN HÜKÜMETLERİN TARIM POLİTİKALARI VE UYGULAMALARI.....	49
3.2.1. Birinci Koalisyon Hükümeti'nin Tarım Politikası (20 Kasım 1961- 25 Haziran 1962)	49
3.2.2. İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Tarım Politikası ve Uygulamaları (25 Haziran 1962- 25 Aralık 1963).....	51
3.2.3. Üçüncü Koalisyon Hükümeti ve Tarım Politikası (25 Aralık 1963- 20 Şubat 1965)	53

3.2.4. Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti ve Tarım Politikası (26 Şubat 1965- 10 Ekim 1965).....	54
3.2.5. Demirel Hükümetleri ve Tarım Politikası (22 Ekim 1965- 26 Mart 1971)	55
3.2.6. I. Nihat Erim Hükümeti ve Tarım Politikası (26 Mart 1971-11 Aralık 1971)	58
3.2.7. II. Nihat Erim Hükümeti ve Tarım Politikası (11 Aralık 1971-22 Mayıs 1972).....	59
3.2.8. Ferit Melen Hükümeti ve Tarım Politikası (22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973).....	60
IV. BÖLÜM	62
4. CUMHURİYETİN İLANINDAN ÜÇÜNCÜ PLANLI DÖNEMİN BAŞLANGICINA KADARKİ SÜREÇTE TOKAT VE TARIMININ ÜRETİM PERFORMANSI	62
4.1. TOKAT COĞRAFYASI VE İKLİMİ.....	62
4.2. TOKAT VİLAYETİ NÜFUSU	63
4.3. TOKAT'TA ZİRAİ FAALİYETLER	66
4.3.1. Tokat'ta Yetişen Tarım Ürünleri ve Üretim Performansı	69
4.3.1.1. Hububat ve Bakliyat Üretimi	69
4.3.1.2. Sanayi Bitkileri	77
4.3.1.3. Meyve Üretimi	85
4.3.1.4. Bağcılık-Üzüm Üretimi	91
4.3.1.4.1. Tokat'ta Şarap Üretimi	95
4.3.1.5. Hububat, Bakliyat, Sanayi Bitkileri ve Meyve Üretiminde Verimliliğin Düşme Nedenleri.....	96
4.3.1.5.1. Kuraklık	96
4.3.1.5.2. Yağmur, Dolu ve Don Olayları	97
4.3.1.5.3. Zirai Hastalık.....	100
4.3.1.5.4. Ziraata Engel Olan Hayvan Saldırıları.....	101

4.4. TOKAT'TA ZİRAİ ALET VE MAKİNELEŞME.....	102
4.5. TURHAL ŞEKER FABRİKASI.....	105
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	110
KAYNAKÇA	113
ÖZGEÇMİŞ.....	126

ÖZET

Cumhuriyet'in İlanından Üçüncü Planlı Döneme Kadar Türk Tarım Politikalarının Tokat İli Örneğinde Değerlendirilmesi

Cumhuriyet'in ilanından planlı dönemin başlangıcına kadar ki süreçte yani tek parti diye adlandırdığımız Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Demokrat Parti (DP) iktidarlığı dönemi birinci bölüm ve planlı dönemin başlangıcından üçüncü planlı döneme kadar ki süreç olarak adlandırdığımız ikinci bölüm olarak ele alınmıştır. Bu dönemlerde uygulanan tarım politikaları incelenmiş üçüncü bölüme yani "Tokat" ilinin değerlendirilmesinde dayanak olmuşlardır. Cumhuriyet'in ilanından beri süregelen tarım politikalarına ait il bazlı çalışmalara bakıldığında Tokat ilinin çalışılmasında ki eksiklikler göze çarpmaktadır. Orta Karadeniz Bölgesi'nin geçit kısmında verimli vadiler üzerine yerleşen ve önemli su kaynaklarını bünyesinde bulunduran Tokat, bulunduğu konumdan dolayı önemli bir tarım merkezidir. Bu amaçla Tokat ili temel alınarak bu çalışma ele alınmıştır.

Bu araştırmada kullanılacak materyallerin başında Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Türkiye İstatistik Kurumu verileri, TBMM arşivi ve yerel gazeteler gelmektedir. Cumhuriyet'in ilanından üçüncü plana kadar süregelen tarım politikaları Tokat ili örneğinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Tokat, Cumhuriyet Halk Partisi, Planlı Dönem.

ABSTRACT

Evaluation Of Turkish Agricultural Policies From The Proclamation Of The Republic To The Third Planned Period In The Case Of Tokat Province

Planned period of the proclamation of the Republic to the beginning of the process we call the only party, the Republican People's Party (CHP) and Democratic Party (DP) period planned period planned at the beginning of the first chapter of iktidarlig and that until the third period, which we call process are discussed in the second chapter. The agricultural policies applied in these periods were examined in the third section, namely "Tokat", which was the basis for the evaluation of the province. When we look at the provincial-based studies of agricultural policies that have been going on since the proclamation of the Republic, the deficiencies in the study of Tokat province are evident. Tokat, which is located on fertile valleys in the gorge of the central Black Sea region and contains important Water Resources, is an important agricultural center due to its location. For this purpose, this study was taken on the basis of Tokat province.

Among the materials to be used in this research are Prime Ministry Republic Archive, Turkish Statistical Institute data, TBMM archive and local newspapers. Agricultural policies from the proclamation of the Republic to the third plan will be evaluated in the case of Tokat province.

Key Words: Agriculture, Tokat, Republican People's Party, Planned Period.

KISALTMALAR VE SİMGELER

AP	: Adalet Partisi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Çev.	: Çeviren
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	: Demokrat Parti
DPMGMZ	: Demokrat Parti Meclis Grubu Müzakere Zabtı
DSİ	: Devlet Su İşleri
F.E.O.G.A	: Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
Haz.	: Hazırlayan
I. BYKP	: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
II. BYKP	: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
III. BYKP	: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
YTP	: Yeni Türkiye Partisi
ZC	: Zabıt Ceridesi

TABLULAR DİZİNİ

Tablo 1: Seçilmiş Yıllara Göre Dış Ticaret Göstergeleri.	10
Tablo 2: Seçilmiş Yıllara Göre Nüfus.	11
Tablo 3: Seçilmiş Yıllara Göre Seçilmiş Tahılların Üretimi (Ton).	30
Tablo 4: Üretim Faaliyet Kolları İtibariyle Milli Gelir ve Üretim Faaliyet Kollarının Milli Gelir İçerisindeki Nisbeti.	39
Tablo 5: Seçilmiş Yıllarda T.C. Ziraat Bankası Tarım Kredileri.	42
Tablo 6: Başlangıçtan 1957 Yılı Sonuna Kadar Marshall Planı'ndan Tarım Bakanlığına Ayrılan Kaynak Tutarı.	45
Tablo 7: Başlangıçtan 1955 Yılına Kadar Marshall Planı Kapsamında Tarıma Ayrılan Direkt Yardımların Kullanım Alanları.	46
Tablo 8: Seçilmiş Yıllarda Seçilmiş Tarımsal Alet ve Makine Sayısı.	47
Tablo 9: Genel Nüfus Sayımlarına Göre Tokat Vilayeti'nin Nüfus Miktarı.	64
Tablo 10: Tokat Merkez İlçelerinde Üretilen Buğday Miktarı (Ton).	71
Tablo 11: Tokat Merkez İlçelerinde Üretilen Arpa Miktarı (Ton).	72
Tablo 12: Tokat Merkez İlçelerinde Üretilen Bu Tarım Ürünlerinin Miktarı (Ton).	74
Tablo 13: Tokat Merkez İlçelerinde Üretilen Bakliyat Ürünlerinin Miktarı (Ton).	76
Tablo 14: Genel Olarak Tokat'ta Üretilen Sanayi Bitkileri Üretim Miktarı (Ton).	83
Tablo 15: Tokat'ta 1960 Yılı Sebze ve Meyve Fiyatları.	91
Tablo 16: Tokat'ta Bulunan Bağlar.	92
Tablo 17: Tokat'ta Üzüm Üretimi (Ton).	93
Tablo 18: Zarara Uğrayan Meyve Sebzelerin Yüzdelik Nispeti.	98
Tablo 19: Hasar Görülen Mahsul, Mahsul Miktarı ve Parasal Değeri.	99
Tablo 20: Turhal Şeker Fabrikası'nın Köylülere Temin Ettiği Ziraat Alet ve Makineleri.	106

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin Tarımsal Yapısına Genel Bir Bakış

Türkiye Cumhuriyeti ekonomik olarak büyük orandan tahrip edilmiş bir memleket üzerine yeni bir devlet olarak kurulmuştur. Cumhuriyetin ilanından planlı dönemin başlangıcına kadar ki süreçte yapılan tarım politikalarını iyi bir şekilde değerlendirmek için Osmanlı Devleti'nin tarımsal yapısı, düzeni, işleyişi ve Türkiye Cumhuriyeti'ne bıraktığı mirasa bakmakta fayda vardır.

Osmanlı Devleti mali sisteminde devletin tarımdan elde edeceği gelirin temelini timar sistemi oluşturur. Timar sistemi Selçuklu iktâ sisteminin devamıdır. Timar sistemi devlet himayesindeki toprakların yine devlet memuru olan ve maaşlarını timarlarının gelirlerinden bizzat alan sipahilerin gözetiminde, kullanım hakkına sahip köylüler tarafından işletilmesidir¹. Timarlar işlevsel olarak üç kategoriye ayrılmıştır. Bunlar has, zeamet ve timardır². Senelik hasılatı 20.000 akçeye kadar olan topraklara timar, 20.000-100.000 akçe gelimli bölgelere zeamet, 100.000'den fazla gelimli bölgelere de has denmiştir. Bu timarların dışında askeri ihtiyaçları karşılamak amacıyla bazı bölgelerde Yurtluk, Ocaklık adlarıyla verilmiş timarlara da rastlanmaktadır³.

Osmanlılar fethedilen toprakları genellikle devlete mal etmişler ve bunun büyük kısmını da timar ve zeamete ayırmışlardır. Yüksek mülkiyeti devlete ait olan bu miri topraklar hususi mülk gibi tasarruf olunamazdı. Timar, babadan oğula doğrudan doğruya intikal ederdi. Yeniden timar verilmesi ancak, harpte yararlılık gösterenler için ve sancak beyinin arzı ile olurdu. Timar sahibinin görev ve sorumluluklarına gelince, muhakkak timarı dâhilinde oturması şarttır. Teçhizatını kendisi düzer, askeri talimlerle meşgul olur, her an harbe hazır bulunurdu. Sefer varsa, sancak beyinin bayrağı altına koşardı. Sulh zamanlarında halkı eşkıyaya karşı korur, onların herhangi bir şekilde üretme kabiliyetini kaybetmemesine kendi menfaati icabı dikkat eder, arazi kanunlarının tatbikatına bakardı. Osmanlı Devleti'nin en kuvvetli temel taşı olan bu timar sistemi 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bozulmaya başlamıştır⁴. Osmanlı Devleti'nin ekonomi

¹ Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2003, s. 197.

² İnalçık, H., "Timar", *TDVİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, (C. 41, s. 169).

³ Tabakoğlu, 2003, s. 198.

⁴ İnalçık, Halil-Mehmet Seyitdanhoğlu, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2006, s.17-18.

açısından gerileme ve çöküntüye uğradığı dönem 17. ve 18. yüzyıllarına aittir. Esas olarak tarıma ve fetih gelirlerine dayalı ekonomik yapısındaki çöküntünün başlıca göstergeleri toprak rejiminin bozulması, vergide iltizam usulünün ortaya çıkması, üretimin düşmesiydi. Başlıca sosyal olgu ise köylü üzerindeki baskı ve yükümlülüklerin artması, bu kesimin iyice güçsüzleşip yoksullaşmasıdır. Ekonomik çöküntü, dirlik ve vergi düzeninin bozulması ve buna bağlı olarak timarlı sipahi örgütünün felce uğraması, tarıma ve fetih kazançlarına dayalı devletinde ekonomik ve askeri kaynaklarını kurutmaktadır⁵. Bu bağlamda ele alınması gereken diğer bir konu iltizam sistemidir.

İltizam sistemi, Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinden itibaren kullanılan bu yöntemde devlet, belirli bir vergi kaynağından vergi toplama işini açık artırma yoluyla ve bir ya da üç senelik süreler için mültezim adı verilen özel kişilere devretmekte ya da satmaktadır. İltizam, timar sistemiyle karşılaştırıldığında, vergiyi ödeyen çiftçiler için çok daha ağır şartlar getirmektedir. Timar sisteminin mantığına göre timar sahibi, kendi uzun dönemli çıkarları açısından halkı kollamak zorundaydı. Ağır vergilerle ve zor kullanarak halkın ezilmesi yalnızca üretici için değil, artığa el koyan sipahi içinde uzun dönemde olumsuz sonuçlar yaratabilecekti. Oysa bir mukataayı⁶ en fazla üç yıllık süre için ele geçiren mültezimin bu tür kaygıları olamazdı. Mültezim en kısa zamanda en fazla geliri toplamaya çalışmakta ve köylü üreticilere mümkün olan en ağır sömürü yöntemlerini uygulamaktaydı. Bu nedenle iltizamın, tarımsal üreticiler üzerindeki baskıları ve vergi yükünü arttırdığı söylenebilir⁷.

17. yüzyılın sonlarına doğru mukataaların süreleri daha da uzatılarak açık arttırmayı kazananlara “kayd-ı hayat” şartı ile verilmeye başlanmıştır⁸. Böylece açık arttırmayı kazanan kişi, sınırları ve gelir kaynakları devlet tarafından saptanan mukataanın vergilerini toplama hakkını ölene kadar ele geçirmiş oluyordu. Bu şartlarda özel kişilere devredilen mukataalara malikâne adı verilmektedir. Bu duruma örnek verilecek olursa Cabbar-zâde Süleyman Bey, 1214 ile 1222 yılları

⁵ Tanör, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 21.

⁶ Mukataa: Arazinin kesime verilmesi, muayyen bir kira karşılığında birine bırakılması. Bkz. Develioğlu, F., “Mukataa”, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara, 2012, (s. 792).

⁷ Pamuk, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 147-148.

⁸ Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyatı, İstanbul, 2007, s. 105.

arasında Tokat voyvodalıđı⁹ mukataasını malikâne olarak idare etmiş, bölgenin en etkin ve nüfuzlu kişisi olmuştur¹⁰. Ocak 1695'te düzenlenen fermanla malikâne sisteminin işleyiş kuralları resmen belirlenmiştir. 100-150 yıllık mali sistem içinde bir müessese haline gelen malikâne sistemi, ilk olarak Şam, Halep, Diyarbakır, Mardin, Adana, Malatya, Ayıntap ve Tokat bölgelerinde uygulanmaya başlanmıştır¹¹.

İltizam sistemi gibi malikâne sistemi de merkezi devletin mali bunalımına çözüm getirememiştir. Malikâne sahibinin ölümünden sonra varisleri, açık arttırma sonucunda ortaya çıkan en yüksek bedeli vermeyi kabul ederek malikâneyi aile içinde tutabiliyor, kuşaktan kuşağa aktarabiliyordu. Bu da toprakta özel mülkiyeti beraberinde getirmiştir¹².

1856 Islahat Fermanı yabancıların toprak satın alabileceğini öngören vaatlerde bulunmuştur¹³. Bütün bu değişmeler Osmanlı Devleti'nde toprak sisteminin tamamen bozulduğunu ve devletin bu bozulmayı düzeltecek gücünün olmadığını göstermektedir.

19. yüzyılda devletle yerel unsurlar arasındaki dengeleri değiştirebilecek, toprak mülkiyeti biçimleri üzerinde önemli etkileri olabilecek bir etken de 1858 tarihli Arazi Kanunnamesidir. Çıkarılan bu kanunnameyle timar sistemi ortadan kaldırılmıştır. Arazi Kanunnamesiyle devlet toprakta özel mülkiyeti tanıyor, toprağın alım satımını serbest bırakıyordu. Merkezi devlet açısından kanunnamenin en önemli amaçları bir yandan âyanın ve diğer yerel unsurların gücünü sınırlamak, öte yandan da tarımsal üretimi geliştirerek vergi gelirini arttırmaktı¹⁴. Kanun boş araziye de fiilen zapt eden ve işleten her şahsa 10 sene müddetle sarıh ve bedava tapu verilmiştir. Bu tapuyu muhafaza edebilmek için tapu senedine sahip olan kimse toprağı devamlı surette ya şahsen ya ortaklıkla ya da kiracılıkla işletecekti. Arazi üç sene müddetle boş bırakılırsa tapu başkasına devredilebilirdi. Böylece

⁹ Voyvoda; Osmanlı maliyesinde yüksek vergi gelirlerini toplayan tahsildar. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Özvar, E., "Voyvoda", *TDVİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, (C. 43, s. 129).

¹⁰ Beşirli, Mehmet, *Orta Karadeniz Araştırmaları I Tokat (1771-1853)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Tokat, 2005, s. 218.

¹¹ Beşirli, 2005, s. 217.

¹² Pamuk, 2005, s. 149.

¹³ Tabakoğlu, 2003, s. 207.

¹⁴ Pamuk, 2005, s. 214.

devlet üretimi teşvik etmiş, araziyi işletmeye açmış ve vergi listelerine geçirmiştir¹⁵.

Arazi Kanunnamesi'nin asıl maksadı daha ziyade zirai bölgelerdeki istikrarı ve devamlılığı muhafaza etmektir. Devletin gelirlerini sağlamak ve arttırmak şüphesiz ki kanunun gayelerinden biriydi, fakat devlet gelirlerini istikrar uğruna feda etmiştir. Küçük çiftçiye ehemmiyet vermiş, ama üretimi arttırmak için büyük toprak malikânelerini desteklemiştir. 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar ki süreçte Osmanlı Devleti'nin tarım yapısındaki değişiklik köylü aleyhine devam etmiştir¹⁶.

Birinci Dünya Savaşı'nda tarım kesiminde çalışanların büyük bir bölümünün silahaltına alınmış olması ve çift hayvanlarının sayılarında meydana gelen azalma tarımda üretimin düşmesine neden olmuş bu durum tarımsal üretimde devlet müdahalesini gerekli kılmıştır. İlk müdahale 17 Ekim 1914 yılında yapılmıştır. Bu müdahaleyle çiftçiye tarlada çalışma ve ekme yükümlülüğü (mükellefiyyet-i ziraiyye) getirilmiştir. Bu düzenlemeye göre her köyde 16-20 yaş arasında bulunanlar ile 45 yaşından büyük olup askerlikten muaf olanlar yaşadıkları köyün tarlalarını sürüp ekmekle yükümlüydü¹⁷. 18 Eylül 1916 yılında ise ikinci düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme ile kendi köyünden iki köylünün de bulunduğu Zer'iyyat Heyeti oluşturularak heyetin kontrolünde çiftçilere çalışma zorunluğu getirilmiştir¹⁸. 2 Nisan 1917 yılında yapılan üçüncü düzenleme ile de çiftçiye daha ağır yükümlülükler getirilmiştir. Bu düzenlemeye göre on dört yaşını doldurmuş olan herkesin belirlenen miktarda üretim yapmakla yükümlü olduğu kanun kabul edilmiştir. Köy ve kasaba çiftçileri kendi tarlalarından sonra çift hayvanatı ile birlikte fakir ve askerde olanların tarlalarında da çalışmaya mecbur bırakılmıştır¹⁹. Yapılan tüm bu müdahalelerle tarım üretiminde kısmi bir artış olsa da Birinci Dünya Savaşı'nın ardından gelen Kurtuluş Savaşı'nın da etkisiyle tarımda üretim durmuş ve ekonomik olarak çöküntüye uğramıştır.

¹⁵ İnalçık, Halil-Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*, C. 2, (çev. Ayşe Berktaş, Süphan Arıncı, Serdar Alper), Eren Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2004, s. 974.

¹⁶ İnalçık-Quataert, 2004, s. 976.

¹⁷ Ökçün, Gündüz, *Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (Mükellefiyyet-i Ziraiyye) (1922-1924)*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayını, Ankara, 1997, s. 3.

¹⁸ Ökçün, 1997, s. 5.

¹⁹ Ökçün, 1997, s. 63-65.

Sonuç olarak baktığımızda Osmanlı köylüsü devletin bütün tedbirlerine rağmen ekonominin yükünü çeken kesim olmuştur. Ekonominin giderek bozulması, savaşların kaybedilmesi, gelir kaynaklarının azalması gibi sebepler köylü üzerindeki vergi yükünün artmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti Döneminde Tokat'ta Tarım

Tokat, Osmanlı Devleti döneminde Sivas Vilayeti'ne bağlı sancak beyliği idi²⁰. Tokat, Osmanlı'nın ilk dönemlerinde gerek farklı sektörlerde üretmiş olduğu kaliteli ürünler, gerekse ticari faaliyetlerin canlılığı bakımından sahip olduğu önem vasıtasıyla kayda değer bir gelişme süreci yakalamıştır.

Sanayi ve ticaretin yanı sıra bölgesinde yapılan tarım ve hayvancılık Tokat ekonomisinde önemli bir paya sahipti. 15. ve 16. yüzyıl tahrir defterlerindeki kayıtlara göre yörede buğday, arpa, nohut, mercimek ve mısır gibi tahıl ve baklagiller; pamuk, kendir ve keten gibi sanayi bitkileri; ceviz, kiraz, incir, üzüm, badem, erik, elma, armut gibi bağ ve bahçe ürünleri yetiştirilmekte, koyun ve keçi beslenmekte, arıcılık yapılmaktaydı. 19. yüzyılda da Tokat'ın en büyük gelir kaynağını yine tarım ve hayvancılık oluşturmaktaydı²¹. Fakat bazı dönemlerde mevsimin kötü gidişatı dolayısıyla üretim durma noktasına gelmiş halk kendi geçimini bile zor karşılamıştır. Örneğin 1810 yılında Tokat ve çevresi, kurak geçtiği için iyi mahsul alınamamıştır. Bu yıla mahsus ordu için lazım olan, Samsun İskelesi'ne indirilmesi gereken ve bir İstanbul kilesi otuz paradan elli bin kile arpayı ödemekte güçlük çeken Tokat halkı kendi yeygilerini zor bulduklarını ileri sürerek hal ve tahammüllerine göre ödenmesi için emir istemişlerdir. Bu başvuru neticesinde otuz bin kilesi Tokat'ın hissesinden alınarak Dönekse, Erbaa, Turhal vesair kazalara dağıtılması uygun görülmüştür. Yirmi bin kilenin 2 223 kilesi de Mecitözü kazasına ayrılmış buna rağmen Tokat'ın hissesine düşen 17 777 kile arpanın ancak 16 277 kilesi ödenebilmiş, geri kalan 1 500 kile arpa kış dolayısıyla ödenememiştir²². Yine 1826 yılında aşırı yağışlar nedeniyle Yeşilirmak taşmış birçok tarlayı sel basmış tarım ürünleri zarar görmüştür²³. 1832 yılında ise mahsullere çekirge salgını olmuştur. Birçok köy ve nahiyelerde ekinler zarar

²⁰ Cemal, A., *Tokat*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1932, s. 58.

²¹ Açikel, Ali, "Tokat", *TDVİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, (C. 14, s. 222).

²² Cinlioğlu, Halis Turgut, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, Tokat Matbaası, Tokat, 1951, s. 60-61.

²³ Cinlioğlu, Tokat, 1951, s. 133.

görmüş halk perişan ve ekmeğe muhtaç hale gelmiş bu yüzden birçok köylü yurtlarını terk etmiştir²⁴.

1325 Sivas Vilayet Salnamesi'ne göre Tokat'ta buğday, arpanın beyaz ve siyah cinsleri ile bakla, fasulye, nohut, mercimek vilayetin her yerinde yetişmektedir. Fiğ ve burçak hayvan yemi olarak vilayetin her yerinde yetişmektedir. Mısır, bilhassa Erbaa kazasında çok iyi yetişmektedir. Pirinç ise Niksar kazasının belirli bölgelerinde yetişmektedir. Darı, Tokat ve Amasya sancaklarında Çerkezler tarafından yetiştirilmektedir. Haşhaşın en iyisi yine Tokat'ta yetişmekte Tütün, Tokat Sancağı'nda bilhassa Erbaa kazasında üretilmektedir. Kenevir, Turhal nahiyesi ile Zile kazasında yetişmektedir.

Vilayet itibariyle bağcılıkta birinci sırayı Tokat almaktadır. Özellikle Kazova üzümünün lezzetli olduğu salnamede vurgulanmaktadır. Zile ve Tokat'ta yapılan pekmez ve türlü türlü sucuklar vilayetin her yerine dağıtılmaktadır. Sebzenin her çeşidi Tokat ve Amasya'da yetişmektedir. Patlıcan hâsılâtça vilayetin en ileri giden yeri Niksar kazasıdır²⁵.

20. yüzyılın başlarında Tokat ile ilgili tarımsal bilgileri 1914 yılı tarımsal üretim istatistiklerinde bulmaktayız. Tokat'ta üretim: Tahıl üretimi, baklagil üretimi, köklü bitkiler üretimi, sanayi bitkileri üretimi, meyve üretimi ve bağlık üretim olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır.

Tahıl üretim miktarı: buğday; 133 057 ton, kaplıca; 708 ton, arpa; 23 594 ton, çavdar; 1 988 ton, yulaf; 2 283 ton, mısır; 4 102 ton, pirinç; 33 ton, darı; 15 tondur.²⁶ 1914 yılı tarım istatistiklerine göre, Tokat'ta en çok üretilen tarım ürünü buğday olup en az üretileni ise darıdır.

Baklagil üretim miktarı: bakla; 77 ton, nohut; 1 070 ton, fasulye; 557 ton, mercimek; 51 ton, burçak; 329 ton, fiğ 422 ton dur. 1914 yılı tarım istatistiklerine göre baklagil üretimi yönünden Tokat'ın zengin bir il olduğu söylenebilir.

1914 yılı tarım istatistiklerine göre Tokat'ta köklü bitkiler üretim miktarı; patates; 55 ton, pancar; 11 ton, havuç; 4 ton, soğan; 812 ton, sarımsak ise 19 tondur.

1914 yılı tarım istatistiklerine göre Tokat'ta sanayi bitkileri üretim miktarı; keten lif; 392 ton, keten tohum; 124 ton, haşhaş; 987 ton, tütün; 3 341 ton dur.

²⁴ Cinlioğlu, Tokat, 1951, s. 168.

²⁵ Yücel, S. Ebubekir, *Salname-i Vilayet-i Sivas H.1325/1907*, Buruciye Yayınları, 2. Baskı, Sivas, 2011, s.156.

²⁶ Güran, Tefik, *Osman Dönemi Tarım İstatistikleri 1909, 1913 ve 1914*, Başbakanlık İstatistik Enstitüsü, Tarih İstatistikleri Dizisi, C. 3, Ankara, 1997, s. 155.

Meyve üretim miktarı: elma; 2 070 ton, armut; 1 171 ton, erik; 1 237 ton, kayısı; 150 ton, nar; 10 ton, dut; 2 757 ton, badem; 74 ton, fındık; 1 ton, ceviz; 1 861 ton, kestane; 15 tondur. 1914 tarım istatistiklerine göre Tokat'ta en çok üretilen meyve dut, en az üretileni ise fındıktır. Bağlık üretim ise: 22 886 tondur.

Bu dönemde Tokat'ta üretilen bazı tarım ürünleri Tokat dışında da satılmaktadır. Bu ürünler ve miktarları şu şekildedir: Buğday; 1 540 ton, arpa; 92 ton, fasulye; 6 ton, keten lif; 103 ton ve haşhaş; 26 tondur²⁷.

²⁷ Güran, Ankara, 1997, s. 170; 174; 182; 185; 193; 201; 205; 211.

I. BÖLÜM

1. CUMHURİYET'İN İLANINDAN 1950'YE KADAR TÜRKİYE'DE TARIMIN YERİ VE TARIM POLİTİKALARINA YANSIMALARI

Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayisi oluşmamış, nüfusunun büyük bir kısmı tarımla uğraşan ve kendi ihtiyaçlarını zor karşılayan bir ülkeydi. Bu durum devletin izleyeceği politikalara yansiyacaktı. Bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülkenin öncelikli hedefi bağımlılıklarından kurtulmaktı. Mustafa Kemal Atatürk izlediği politikalarla bu niyetini açıkça göstermekteydi. Çünkü Atatürk, siyasi başarının yeterli olmadığını bunu sürdürmek için ekonomik başarının da olması gerektiğinin farkındaydı. Bağımsızlık uğruna çokça sıkıntı çekmiş, fakirleşmiş, toprağa bağlı köylüye bu hususta çokça değer vermiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, 1 Mart 1922 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin açılışında yaptığı konuşma, tarımla uğraşan köylüye verdiği değeri anlama bakımından oldukça önemlidir:

Türkiye'nin sahib-i hakikîsi ve efendisi, hakikî müstahsil olan köylüdür. O halde, herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstahak ve elyak olan köylüdür. Binaenaleyh, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin siyaset-i iktisadiyesi bu gaye-i asliyeyi istihsale matuftur²⁸.

Türkiye hem iklim yapısı hem de toprak çeşitliliğinden dolayı birçok ürünü yetiştirmeye uygun bir coğrafyadadır. Ayrıca yüzyıllardır önemli ticaretlerin yapıldığı önemli bir bölgede yer almaktadır. Bu yüzden, bu toprakların üzerinde yaşamak birçok sorumluluğu yerine getirmeyi gerektirmekteydi. Bundan dolayı baştaki siyasetler bu durumun farkında olarak çeşitli politikalar üretmişlerdir. Bu bölümde Cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına kadar geçen süreçte, Türkiye ekonomisinde tarımın önemini ve bu önem kapsamında üretilen tarım politikaları anlatılacaktır.

1.1. 1923-1950 YILLARI ARASI TARIMIN ÖNEMİ

Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yana tarım, ekonominin yapı taşı olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş yıllarında Osmanlı'dan miras kalanlarla ülke ekonomisini idare etmek durumunda kalmıştı. Dolayısıyla tarım, ekonominin en önemli yapısı olmaya 1923-1950 yıllarında da devam etmiştir.

²⁸ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I - III*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 129.

Cumhuriyet'in ilk kurulduğu yıllarda köylü nüfus ağırlıktaydı. Dolayısıyla bu dönemde köylülere yönelik politikalar ağır basmıştı. Tarımsal üretimi artırmak amacıyla teşvikler yapılmış, vergiler kaldırılmış ve devlet tarımın finansmanını sağlama görevini kendine vazife saymıştır²⁹.

1923-1950 tarih aralığında, ülke içindeki siyasi ve toplumsal yapı; ülke dışındaki krizler, anlaşmalar, siyasi gelişmeler tarımın önemini artırma yönünde gerçekleşmiştir. Dünya'yı ekonomik bir bunalıma sürükleyen 1929 krizi, Lozan Antlaşması'nın hükümlerinin uygulanışının bu yıllar arasında gerçekleşmesi, Osmanlı'dan kalan borçların ödenme tarihinin 1929 yılına denk gelmesi ülkeyi zor duruma sürüklemiştir. Yine bu yıllarda, İkinci Dünya Savaşı başlamış ve dünyada açlık sorunu ortaya çıkmıştır. Bu dönemde çare olarak Truman Doktrini ve Marshall Planı yayınlanmış, böylelikle savaşın olumsuz etkilerinden kurtulmak istenmiştir. İşte tüm bu yaşanan olumsuzluklar, Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiş ve ülke bu olumsuzluklardan kendini korumak için en iyi yaptığı işe, yani tarıma yönelmiştir.

1.2. 1923-1950 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE EKONOMİK DURUM

Bir ülkenin ekonomisini analiz etmek için en iyi göstergeler, ülkenin nüfusunun yıllık artış hızı, GSMH, ihracat ve ithalat miktarları, sektörlerin GSMH içindeki oranlarıdır. Bu oranlara bakarak ülke ekonomisinin gelişme düzeyi hakkında yorum yapmak mümkündür.

1923-1950 yılları aralığında, Türkiye'nin GSMH içerisindeki sektörlerin paylarına bakacak olur isek; tarımın ağırlığı en yüksektir. Ülkenin ilk yıllarında tarım ağırlıklı ekonomiye sahip olduğunu, sanayinin oldukça gerilerde kaldığını söylemek mümkündür. Kuruluş yıllarında olduğunu ve savaştan sonra emeğin topraklarına geri döndüğünü düşündüğümüzde ise tarımın ağırlığının yüksek olması olağandır. Ancak ilerleyen zamanlarda uygulanan politikaların etkisiyle tarımdan sanayiye yöneliş olmuştur. Bu oranlar 1940'lı yılların sonuna gelindiğinde, tarımın payı gerilerken, sanayinin payı yükselmiştir. Savaş yılları ve ekonomik bunalımın yaşandığı yılları istisna tutarsak, hem tarım hem de sanayi alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

²⁹ Goral, Musa, *Türkiye'de Kimyevi Gübrelerde Uygulanan Tarım Politikalarının Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Niğde, 2013, s. 6.

Üretim alanındaki olumlu gelişmelere rağmen genç Türkiye, 1929 yılına kadar dış ticaret alanında yeni düzenlemelere gidememiştir. Dış ticareti düzenleme yetkisini kısıtlayan Lozan Antlaşması'nın süresinin 1929 yılında sona ermesiyle bu alanda da düzenlemeler yapılabilmektedir.

Tablo 1: Seçilmiş Yıllara Göre Dış Ticaret Göstergeleri.

Yıl	Dış Ticaret		İhracatın		Dış Ticaret Hacmi (Milyon Dolar)
	Dengesi (Milyon Dolar)	(Milyon Dolar)	İthalatı Oranı (%)	Karşılama	
1923	-36,1		58,5		137,7
1925	-26,3		82,1		231,7
1929	-48,7		60,6		198,4
1930	1,8		102,6		140,9
1940	30,9		161,7		130,9
1945	71,3		173,5		265,2
1950	-22,2		92,2		549,1 ³⁰

1929 yılında çıkarılan yasayla yerli üretim dış rekabete karşı korunmak istenmiştir. Böylelikle yerli üretim artırılmak istenmiştir. Nitekim Türkiye, ilk kez 1930 yılında dış fazla vermeyi başarmıştır.

Tablo 1'e bakıldığında ekonominin genel dış ticareti hakkında şu yorumları yapmak mümkündür. 1929 yılında Dünya Ekonomik Bunalımı'nın etkisiyle dış ticaret hacminde önemli daralmalar olmuştur. Dış ticaret açığı artarken, ihracatın ithalatı karşılama oranında düşüş yaşanmıştır. Yine de ekonominin korumacı politikalarının etkisiyle ihracat, ithalatın %60'lık kısmını karşılayabilmektedir. 1929 yılında dış ticaret açığı verilmesinin en büyük sebebi, ülkenin ticaret yaptığı ülkelerin krizin etkisiyle alımlarını kısıtlamasıdır.

1923-1932 yılları arasında liberal politikalar benimseyen Türkiye Cumhuriyeti, İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıktığı 1939 yılında devletçi politikalara yönelmiştir³¹. Buna göre devletçilik politikasının, dış ticaret alanında mümkün olduğunca dış açıktan kaçınmak olmuştur. Bu nedenle dış ticaret, ikili

³⁰ *İstatistik Göstergeler 1923-2012*, TÜİK, Ankara, s. 426.

³¹ Şener, Sefer, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tarım Politikası Arayışları", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 7, Haziran 2004, s. 75.

anlaşmalarla yürütülmüştür. Dış satım karşılığında, dış alım yapılması şeklinde yürütülen dış ticaret politikalarıyla dış ticaret savaş dönemi boyunca önemli ölçüde sınırlandırılmıştır³². İzlenen korumacı politikalar sebebiyle bu dönemde asla dış açık verilmemiştir ve bu dönem dış ticaret yönünden başarılı bir biçimde geçirilmiştir. Tablo1'den de gördüğümüz gibi 1940,1945 yılları dış fazla verilen yıllar olmuştur. 1950 yılında uzun zamandan sonra dış açık verilmiştir. Bunun nedeni de savaş sonrası izlenen liberal politikalara bağlamak doğru olacaktır.

Her ülkenin ekonomisinde olduğu gibi Türkiye'nin ekonomisinde de nüfus önemli bir etmendir. Nüfusun niteliği, ekonominin gelişmişlik düzeyini göstermede önemli bir kıstastır. Nüfusun eğitim düzeyi, cinsiyet dağılımı, yaş grubu, istihdam edilen alan ekonominin analiz edilmesinde dikkat edilmesi gereken önemli unsurlardır.

Tablo 2: Seçilmiş Yıllara Göre Nüfus.

Yıl	Nüfus(Milyon)	Toplam Yıllık Artış Oranı %	Kent Yıllık Artış Oranı %	Kır Yıllık Artış Oranı %
1927	13,6	-	-	-
1935	16,2	21,10	17,50	25,82
1940	17,8	19,59	26,72	17,35
1945	18,8	10,59	15,10	9,12
1950	20,9	21,73	22,47	21,49 ³³

Cumhuriyet uzun süren bağımsızlık mücadelesi sonucunda kurulmuş bir devlet olarak, ilk yıllarında az sayıda ve yorgun bir nüfus ile yeni bir başlangıç yapmıştır. Nüfusun önemli bir kısmını kırsal bölgelerde yaşayan köylü sınıfı oluşturmaktaydı. Ayrıca nüfus okur-yazarlık oranı son derece düşüktü. Bu durumu 1923 yılında okul başına düşen öğrenci sayısı en iyi şekilde özetlemekteydi. İlkokulda okul başına 70, genel ortaokulda 82, genel lisede 54, mesleki ve teknik okullarda 102 iken yükseköğretim kurumlarında ise sadece 324 kişi eğitim görmekteydi. Diploma alanların sayısı ise 1923 yılında 321 kişiden oluşmaktaydı³⁴. Bu bakımdan ekonomiye nüfusun katkı sağlaması son derece güç görünüyordu.

³² Kepenek, Yakup; Yentürk, Nurhan, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, s. 70.

³³ *İstatistik Göstergeler 1923-2012*, Ankara, s.4.

³⁴ *İstatistik Göstergeler 1923-2012*, Ankara, s. 67.

İlerleyen yıllarda Türkiye, nüfusu artırmaya yönelik bir takım politikalar üretmeye ve uygulamaya başlamıştır. 1920'li yıllarda çocuk düşürmek amacıyla üretilen araç ve gereçlerin dış alımını durdurma, bilerek çocuk düşürmenin yasaklanması gibi bir takım düzenlemeler getirilmiştir. Kırsal kesimde doğumların özendirilmesi amacıyla, en az beş çocuğu olan aileler yol vergisinden muaf tutulmuştur³⁵. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile Sağlık Bakanlığı'na doğumları özendirme sorumluluğu verilmiştir. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile altı ve daha fazla çocuk sahibi olan kadınlara madalya ya da para ödülü gibi uygulamalar kabul edilmiştir. Ayrıca 1938 yılında yapılan kanun değişiklikleriyle çocuklara vergi muafiyeti, çok çocuk sahibi olan ailelere toprak tahsisatında öncelik tanınması gibi birçok düzenlemeler yapılmıştır. 1949 yılında çocuk sayısına orantılı olacak şekilde gelir vergisi muafiyeti getirilmiştir³⁶. Tablo 2'ye baktığımızda bu politikaların etkisi görülmektedir. Buna göre; nüfus sayı olarak sürekli artışlar göstermiştir. Yıllık oranlar ise savaş dönemleri hariç yıl bazında sürekli artış göstermiştir.

Tüm bu göstergelere bakarak henüz kurulmuş olan genç Türkiye'nin ekonomisi hakkında, öncelikli olarak tarım ağırlıklı bir yapı gösterdiğini, liberal politikalar benimsendiği zamanlarda bile korumacı anlayıştan dolayı oldukça dışa kapalı bir ekonomi olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca üretimde belli kriz dönemleri dışında önemli artışlar sergilediğini de eklemekte fayda vardır. Son olarak bahsedilen yıllar içerisinde, kırsal ağırlıklı nüfusa sahip olunmuş bundan dolayı da nüfus tarım alanında yoğunlaşmış ve eğitim olanaklarından son derece uzak kalmıştır. Bu sebeple nüfus, ekonomik kalkınmaya tarım alanındaki üretimiyle katkı sağlamıştır.

1.3. 1923-1950 YILLARI ARASI UYGULANAN TÜRK TARIM POLİTİKALARI

1923-1932 yılları arasında ekonomi politikalarında olduğu gibi, tarım politikalarında da liberal anlayış benimsenmiştir. Bu dönem politikalarına, Türkiye İktisat Kongresi ve 1929 yılında gerçekleşen Dünya Bunalımı şekline vermiştir³⁷. Diğer önemli dönem ise İkinci Dünya Savaşı yılları olmuştur. Bu dönemde de devlet yine tarım politikalarına yönelmiş ve yenilikler yapmıştır.

³⁵ Kepenek- Yentürk, İstanbul, s. 364.

³⁶ Oktay, Elif Yüksel, Türkiye'de Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Uygulanan Nüfus Politikaları, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, S.7, Ekim 2013, s. 39.

³⁷ Şener, 2004, s. 74.

Bu dönemde yaşanan önemli gelişmeler, tarım politikaları açısından önemli kırılma noktaları olmuştur. Bu bakımdan bu yıllarda uygulanan tarım politikaları, iki dönem halinde anlatılacaktır; birincisi Dünya Ekonomik Bunalımı'nın yaşandığı 1923-1929 yılları arası uygulanan tarım politikaları, ikinci ise savaş yıllarını da kapsayan 1929-1950 yılında uygulanan tarım politikaları.

1.3.1. 1923-1929 Yılları Arasında Uygulanan Türk Tarım Politikaları

Tarım, Cumhuriyet'in ilk yıllarında üretimin en büyük payını oluşturmaktaydı. Ancak bu durum, tarım sektöründe herhangi bir eksiklik olmadığı anlamına gelmiyordu. Aksine tarım sektörünün çok büyük problemleri bulunmaktaydı. Öncelikli olarak toprak bakımsızdı, tarım alet ve makineleri nerdeyse yoktu, tarım tekniklerinin çok gerisinde üretim yapılmaktaydı. Ek olarak tarım sektörü dışa kapalı, yalnızca ulusal mübadelenin olduğu bir yapı sergilemekteydi³⁸. Türkiye'nin tarım ağırlıklı bir ekonomiye sahip olmasının nedenleri diğer ekonomi alanlarında olan eksikliğindendi.

Bu yıllarda üretilen politikalara, ülkenin savaştan yeni çıkmış olması ve kurulma aşamasında olması son derece etkili olmuştur. Atatürk ülkenin gelişmesi için gerekli potansiyeli tarımda görmüştür. Çünkü bağımsızlık savaşından çıkmış bir ülkenin elinde kalan en sağlam varlıkları, mücadele sonunda kazandıkları toprakları olmuştur. Atatürk tarıma verdiği önemi şu sözlerde destekler niteliktedir:

...Memleketimiz şu iki şeyin memleketidir. Biri çiftçi, diğeri asker. Biz çok iyi çiftçi ve çok iyi asker yetiştiren bir milletiz. İyi çiftçi yetiştirdik, çünkü topraklarımız çoktur. İyi asker yetiştirdik; çünkü o topraklara göz diken düşmanlar fazladır³⁹.

Tüm bu sebeplerden ötürü tarıma yönelen devlet, öncelikli olarak kırsal alana hizmetleri götürmek amaçlı yol, köprü gibi altyapı çalışmalarına önem vermiştir. Daha sonra sosyal ve ekonomik faaliyetlere yönelik olarak tarım alanında hizmetler verilmiştir.

17 Şubat 1926 yılında çıkartılan Medeni Kanunla, toprakta özel mülkiyet hakkı getirilmiş ve üretiminde bu doğrultuda özel mülkiyet üzerine kurulması düzenlenmiştir⁴⁰. Bu dönemde yapılan en önemli gelişmelerden bir tanesi de, İzmir

³⁸ Kılıçbay, Ahmet, *Türk Ekonomisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s. 71.

³⁹ Kumkale, Tahir Tamer, *Atatürk'ün Ekonomi Mucizesi (Türk Ekonomisine Şok Tedavi)*, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2007, s. 196.

⁴⁰ Aracı, Burcu, *Cumhuriyet Döneminden Günümüze Tarım Politikalarında Devlet Çiftliklerinin Rolü ve Fiziki Mekana Etkisinin İrdelenmesi(Lüleburgaz Sarımsaklı Çiftliği Örneği)*,

İktisat Kongresi'dir. Kongre sadece tarım alanında değil diğer alanlarda da birçok yeniliği getirmiştir. İkinci en önemli gelişme ise Aşar Vergisi'nin kaldırılmasıdır.

Bu dönemde devlet, tarımsal üretimi artırmaya yönelik olarak vergi, kredi ve toprak mülkiyeti konusunda önemli düzenlemeler yapmıştır. Tarımdaki verimliliği artırmaya yönelik olarak devlet, teknoloji kullanımını özendirme çalışmıştır. Ancak makineleşme konusunda çok başarılı olunamamıştır. 1927 yılında yapılan sayım ile, traktör, çayır makinesi, tırmık, harman makinesi gibi tarım makinelerinin 15700 dolaylarında olduğu saptanmıştır. Ve bu makinelerin sadece belli bölgelerde toplandığı ortaya çıkmıştır⁴¹. Aynı zamanda bu dönemde kredi konusunda da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu konudaki en önemli gelişme de 1929 yılında tarım kredi kooperatiflerin kurulmasıdır.

1923-1929 yılında her alanda olduğu gibi, tarım alanında da uygulanan politikalar her zaman bağımsızlık öncelikli gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu yıllarda, ekonomiye yön veren önemli kararlar ve politikalar üretilmiştir. Bu açıdan bu dönem tarım politikaları açısından da son derece önem arz etmiştir.

1.3.1.1. İzmir İktisat Kongresi

İlk Türkiye İktisat Kongresi 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de toplanmıştır. Kongreye 1135 kişi katılmış ve dört grup temsil edilmiştir. Bu gruplar; çiftçi, tüccar, sanayi ve işçi gruplarıdır. Kongre 4 Mart 1923 tarihine kadar devam eden on altı günlük tartışma ve çalışma neticesinde çiftçi, tüccar, sanayi, işçi gruplarının alınan kararlar, iktisadi ihtiyaçlarımızı açıklayan bir tutanak şekli ve niteliğinde olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Bakanlar Kurulu Başkanlığına (İcra Vekilleri Heyeti) takdim olunmuştur⁴². Katılan kişilerce Türkiye İktisat Kongresi'nin oy birliğiyle on iki maddelik Misak-ı İktisadi (Ekonomi Andı) tespit ve kabul edilmiştir. İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt kongrenin toplanma amacını şu şekilde belirtmiştir:

Memleketin rençper, ticaret ve endüstri mensuplarının bir arada toplanacağı bu kongrede yurdumuzun ekonomik gelişmesi için acele olarak alınacak tedbirler hakkında görüşülecek ve alınan kararlar TBMM ve hükümetine verilecektir. Kongre aynı zamanda memleketin ekonomik örgütlenmesinin gelişme

(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 24.

⁴¹ Kepenek- Yentürk, İstanbul, s. 36.

⁴² Karabekir, Kazım, *İktisat Esaslarımız –Hatura ve Zabıtlarıyla 1923 İzmir İktisat Kongresi*, Emre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 35.

çarelerini görüşecek, tarım ve endüstri işçileri sendika örgütü kuracaklardır. Bu sendikanın başında bir yönetim kurulu bulunacaktır⁴³.

Kongre Kazım Karabekir Paşa başkanlığında ve Mustafa Kemal Paşa'nın açılış konuşmasıyla başlamıştır. Sırasıyla İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt ve kongre başkanı Kazım Karabekir'de kongrede konuşma yapmışlardır.

Mustafa Kemal Paşa oldukça uzun ve tarihten atıflar yapıp süsleyerek konuşmasını yapmıştır. İktisadımızın kalkınması için önemli konuları vurgulamıştır. Bu doğrultuda zirai kalkınma ile ilgili olarak şunları demektedir:

Ekonomi, ekonomi diyoruz. Fakat arkadaşlar, ekonomi demek, her şey demektir. Yaşamak için mesut olmak için, insanlığın var olması için ne gerekiyorsa, bunların tümü demektir; ziraat demektir, ticaret demektir, emek demektir, her şey demektir. Memleketimizdeki geniş ve verimli toprakları işleyebilmek ve işletebilmek için eksik olan el emeğini, her ne olursa olsun teknik araçlarla tamamlamak zorundayız. Yurdumuz bir tarım ülkesidir. Bu nedenle halkımızın çoğunluğu çiftçidir, çobandır. Bundan dolayı en büyük kuvveti, gücü bu alanda gösterebiliriz. Bu konuda önemli yarışma alanlarına atılabiliriz...⁴⁴

Mustafa Kemal Paşa konuşmasının sonunda kongre ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır:

Efendiler, yüce kurulumuzla bugün başlamış olan Türkiye İktisat Kongresi çok önemlidir, çok tarihidir. Nasıl ki Erzurum Kongresi, felaket noktasına gelmiş olan bu milleti kurtarma konusunda, Misak-ı Milli'nin ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ilk temel taşlarını sağlamada neden olmuş, etken olmuş, öncü olmuş ve bundan dolayı tarihimizde, milli tarihimizde en önemli ve en yüksek hatırayı yaratmış ise; kongrenizde milletin ve memleketin yaşantısını sağlayarak, gerçek kurtuluşuna yardımcı olacak kanunun temel taşlarını ve esaslarını koymak suretiyle tarihte çok büyük bir ad ve çok kıymetli bir yer almış olacaktır⁴⁵.

İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt ise konuşmasında “Milli egemenlik, ancak ve ancak Türkiye'nin ekonomik egemenliğine dayanarak varlığını koruyabilir” diyerek ekonomik prensipleri özetlemiştir. Yeni ekonomimizin gelişmesi için altı maddelik alınması gereken tedbirler sıralamaktadır. Bunlar: Meslek örgütleri, Kredi kuruluşları, Makine devri, Ekonomi savaşına toplu çıkmak,

⁴³ Afetinan, Ayşe, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s. 104.

⁴⁴ Ökçün, Gündüz, *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 1997, s. 213; Afetinan, Ankara, 1998, s. 117-118; Karabekir, İstanbul, 2001, s. 121.

⁴⁵ Ökçün, 1997, s. 214; Afetinan, 1998, s. 119; Karabekir, 2001, s. 124.

Kendi kendimize yetmek ve Üretimimizi arttırmak ve düzenlemek, ithalat ve ihracat arasında denge sağlamaktır⁴⁶.

Kongre başkanı ve Manisa Sanayi Temsilcisi Kazım Karabekir Paşa'nın kongredeki konuşmasında “iktisat dediğimiz zaman ben şu üç maddeyi kendi milletimizin, kendi vatanımızın iktisadiyatı için temel biliyorum” diyerek maddeleri sıralamıştır. Bu maddeler şunlardır:

Birincisi; insanlarımızı, hayvanlarımızı, ürünlerimizi iyi korumalıyız. Köylerin, evlerin çeşmelerin, bataklıkların tesiratyyla sıhhatimizi muhafaza edemez, bin türlü hastalıklar içerisinde çırpınırsak hayvanlarımızı sığır vebası, şarbon gibi hastalıklar silip süpürür ise mahsullerimizi böcekler, çürütür isek yapılan bütün iktisadi tedbirler, kanunlar hiçe münce olur. İşte bunun için sarf edeceğimiz mesaiye yardım etmesini hükümetimizden talep ve temenni etmeliyiz. Memleketimizi gezip bilen tabiplerimiz baytarlarımız burada yaptığımız İktisat Kongresine benzer kongreler yapmalıdır ki, sağlık iktisadın temelini korusun.

İkincisi; üretimimizi arttırmak ve yollarımızı yaparak ürünlerimizi diğer yerlere ihraç edebilmek.

Üçüncüsü ise; kadınlarımızın aile ve yurt ekonomisindeki yeri ve tutumlu olmaları israfa meydan vermemeleri fikri üzerinde durmuştur⁴⁷.

Kongrede her grup kendi iktisadi esaslarını sunmuştur. Tarımla ilgili olarak çiftçi grubu da kendi iktisadi esaslarını belirlemiştir.

1.3.1.1.1. Çiftçi Grubunun İktisadi Esasları

Kongrede tarımla ilgili olarak çiftçi grubunun iktisadi esasları on ana başlık altında ele alınmıştır⁴⁸. Bu ana başlıklar şunlardır:

Birinci ana başlık reji meselesidir. Bu başlıkta reji idare ve usulünün kaldırılmasıyla, tütün ziraat ve ticareti serbest olup ihraç edilecek tütünlerin işlenmiş olması ve tütün vergilerinin tüketicilerden münasip surette alınmasına karar verilmiştir.

İkinci ana başlık ziraat ve maarif meselesidir. Bu başlık altında yer alan konular ise sırasıyla şu şekildedir: köylülere, çiftçilere ziraatın muhtelif şubelerini pratik olarak öğretecek surette yazılmış kitap ve dergiler bastırılarak bedava dağıtılacaktır. İlk ve ortaokullar da gelişmiş memleketlerde olduğu gibi sanayi ve ziraat pratik olarak gösterilecektir. Her ilde, birbirine yakın olan köyler için kâfi

⁴⁶ Ökçün, 1997, s. 221; Afetinan, 1998, s. 107.

⁴⁷ Ökçün, 1997, s. 223-224; Afetinan, 1998, s. 107; Karabekir, 2001, s. 143-144.

⁴⁸ Çiftçi grubunun on ana başlık altında ele aldığımız esaslar toplu bir şekilde verilmiştir. Ökçün, 1997, s. 326-338. Yine bu konu hakkında Bkz: Karabekir, 2001, s. 36-56; Şener, Sefer, *1923-1963 Dönemi Türkiye’de Tarım Politikaları ve Tarımsal Üretim*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003, s. 40-41.

arazisi olan yatılı birer ilkokul açılması ve bu okullarda teorik basit ziraat dersleri verilecektir. Her ilde ziraat eğitimi verilmek ve yüksek tahsil edinmek için ziraat okulları açılacaktır. Kışla ve askeri talimgâhlarda pratik ziraat eğitimi yapılacaktır. Ahlaka aykırı olanların men edilmek koşuluyla zirai, sinai, coğrafi, iktisadi ve sıhhi sinema filmleriyle köylülere faydalı malumatlar verilecek ve köylülerin istatistik malumatları tutulacaktır.

Üçüncü ana başlık asayiş meselesidir. Bu başlıkta ele alınan konular; asayiş meselesinde ihmalkârlık gösteren ve idaresizliği tespit edilen mülkiye ve asayiş görevlileri bir daha devlet memurluğunda bulundurulmamak üzere görevinden uzaklaştırılacaktır. Asayışı bozan meseleler örneğin, hayvan hırsızlığı, yol kesiciliği, soygunculuk ve buna yardım gibi hususlar acil ve mühim görülerek mahkemelerde öncelikli davalar olarak görülecektir. Köy bekçileri ve kır korucuları sıkı bir kontrole tabi tutulacaktır. Dağ geçitlerinde ve boğazlarda kurulan karakollar (derbent) tekrar kurulacaktır.

Dördüncü ana başlıkta aşarın lağvı ve yerine başka bir vergi konması kararı verilmiştir⁴⁹.

Beşinci ana başlıkta ziraat bankası ve zirai kredi meseleleri hakkında kararlar verilmiştir. Hükümet Ziraat bankasından aldığı paraları mümkün mertebe öncelikli olarak iade etmesi ve Ziraat Bankası sermayesini hiçbir sebeple diğer tarafa sarf etmeyeceğini temin etmiştir. Seferberliğin başlangıcından itibaren çiftçiden alınmış olan her nevi hayvanat, hububat ve iaşe zahiresi bedellerinin ve başka suretlerle vuku bulan her cins nakliyat ücretlerinin hükümetçe ödenmesi ve bunların teşekkül edecek olan teavün şirketlerine verilmesiyle alacaklı olan çiftçilere şirket hisse senetleri verilecektir.

Altıncı ana başlıkta yol meselesi ele alınmıştır. Gerekli yol çalışmalarında görevli memur ve işçi tayin edilmesi ile taşıma ücretleri karara bağlanmıştır. Yine bu madde içerisinde taze olarak sevk edilecek meyve ve sebzelerin nakline hususi vagonlar ayrılmadı ve süt, kesilmiş hayvanlar ve balıkların nakline buzlu soğuk mahzenli vagonlar verilmesi kararı verilmiştir.

Yedinci ana başlık orman meselesidir. Bu başlıkta ele alınan başlıca konular; ormanlarımızın korunması, çoğaltılması ve yeniden arazilerinin ormanlaştırılması ile köylü ve çiftçilerin, çiftlik sahiplerinin binalarını ve aletlerini

⁴⁹ Aşarın lağvı meselesi ayrı bir başlık altında değerlendirilecektir. Bu nedenle kısa ele alınmıştır.

yapmaları için muhtaç oldukları kerestelerin parasız ve devlet ormanlarından kesilmesine müsaade edilmiştir. Memleketin her tarafında ağaç bayramları yapılması ve günün belirlenmesi kararı alınmıştır. Yine bu başlıkta her köy kasabadaki çiftçilere ve geçimleri ormana münhasır olan köy ve kasabalara ihtiyaçları nispetinde kendi hudutları içerisindeki devlet ormanlarından lüzumu kadar baltalıkların ayrılmasına karar verilmiştir.

Sekizinci ana başlık ziraatta hayvanat meselesidir. Bu başlık altında ziraat için kullanılan her cins hayvanın ıslahı ve çoğaltılması için kararlar alınmıştır. Hayvanlarımızı bulaşıcı hastalıklardan korumak için memleketin her yerinde bakteriyoloji haneler kurulmasına karar verilmiştir. Yine ağnam vergisinin diğer vergiler gibi taksitle ödenmesinin temini verilmiştir.

Dokuzuncu ana başlıkta bataklıklarla tıkanmış derelerin ve harkların temizlenmesi için bunlardan zarar görenlerin ortaklaşa temizlemelerine mecbur tutulması ve bataklıkların kurutulması, nehirlerin taşmasının önlenmesi ve ulaşımına müsait olanların da yararlanabileceği bir hale getirilmesi, memleketimizde bol yetişip de dâhilde sarf ve tüketilen ziraat ve hayvanat mahsulatının yabancı mallara karşı korunması, ölçü ve tartıların memleketin her tarafında birleştirilmesi, memleketimizde pancar yetiştirilerek şeker fabrikaları kurulması ve ziraatta dönüşüm usulünün yaygınlaştırılması ve bu surette hayvanatımızın ve hububatımızın ıslah ve çoğaltılması kararları alınmıştır.

Onuncu ve son ana başlıkta ise ziraatta makine meselesi ele alınmış ve bu doğrultuda yapılması gereken kararlar alınmıştır.

1.3.1.2. Aşar Vergisinin Kaldırılması

İktidarın bu dönemde tarıma yönelik olarak yaptığı yeniliklerin en önemlisi, 1925 yılında Aşar Vergisi'ni kaldırmak olmuştur. Osmanlı'dan miras kalan bu vergi çiftçilerden aynı olarak alınırdı. Devlet çiftçilerden bu vergiyi mültezim aracılığıyla almaktaydı.

1924 yılında yaklaşık olarak bütçe gelirin %22'sini oluşturan Aşar Vergisi, hükümetin vazgeçmesi zor bir gelirdi⁵⁰. Ancak bilindiği üzere Aşar Vergisi, köylü üzerinde ağır bir yükü. Ayrıca çağ dışı görülen bu verginin kaldırılması ile çağdaşlık düzeyine yaklaşmak isteniliyordu. Bunun yanı sıra şer'i bir vergi olan Aşar Vergisi laikliğe de aykırılık oluşturuyordu.

⁵⁰ Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2012, s. 53.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaklaşık olarak kırk bin köyde, vergiyi mültezimler toplamaktaydı⁵¹. Çiftçinin kendi geçimini sağlamak için gerekli olan ürünü istisna tutmayan Aşar Vergisi'nin, önemli bir kısmını mültezimler almaktaydı. Dolayısıyla burada en kazançlı grup mültezimler olmaktaydı. Aşarın kaldırılması ile mültezimlerin devlet kanalıyla köylüyü soyan sıfatı sona erdirilmişti.

1.3.2. 1929-1950 Yılları Arasında Uygulanan Türk Tarım Politikaları

Cumhuriyet kurulmadan önce Osmanlı, uzun süren birçok savaşa katılmış, bu savaşların finansmanında iç kaynaklar yetersiz kalmış, borçlanmaya gitmiştir. Bu savaşların hemen ardından dört yıl süren kurtuluş savaşına giren ülke, bütün kaynaklarını kullanmıştır. Üretim sahalarının nerdeyse hepsi kapanmış, üretken erkek nüfus önemli ölçüde azalmıştır. Tüm bunların sonucunda ülke, kalkınmanın finansmanında tarımı önemli bir kaynak olarak görmüş ve desteklemeye gitmiştir.

Bu dönemde uygulanan politikalara Dünya Ekonomik Bunalımı ve İkinci Dünya Savaşı önemli derecede etkili olmuştur. Bu olumsuzlukların etkisinde yaşayan ülke, her alanda devletçilik politikasını benimsemiştir. Bu durum yeni düzenlemelerin sinyallerini vermiştir.

Bir ülkede uygulanan ekonomi politikalarında şüphesiz siyasi iktidarın etkisi büyüktür. Savaş yıllarında ülkeyi, Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümetleri yönetiyordu. Hükümetler savaş ekonomisine yönelik olarak iki farklı yöntem benimsemişlerdir. Azalan üretim ve ithalat koşullarındaki darlıklar, enflasyon, beslenme ve ısınma gibi temel sorunlarda dönemin önemli ekonomik problemleri olmuştur. Bu durumda Refik Saydam Hükümeti, katı fiyat uygulamasına ve tarım fiyatlarına düşük fiyatlardan el koyma yöntemlerini uygulamıştır. 1940 yılında kabul edilen Milli Koruma Kanunu ile bu durum yasallaştırılmıştır⁵². Şükrü Saraçoğlu Hükümeti ise serbestleşmeye gitmiş ve tarım ürünlerinin fiyatlarında artışlar yapmıştır. Ancak daha sonra Hükümet, enflasyon artışının önüne geçmek için Varlık Vergisi'ni ve Toprak Mahsulleri Vergisi'ni çıkarmak durumunda kalmıştır. Savaşın yaşandığı yıllarda, ekonomideki sorunları ortadan kaldırmak için uygulanan bu farklı politikalar tarımsal verimlilik üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Bu yıllarda, savaşa katılmamasına rağmen, ülkenin

⁵¹ Karluk, Rıdvan, *Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim)*, Beta Basımevi, İstanbul, 1999, s. 172.

⁵² Boratav, Ankara, 2012, s. 83.

ekonomisinin etkilenmemesi mümkün olmamıştır. Daralan ithalatla birlikte, ulaşılamayan üretim girdileri sadece tarım alanında değil tüm ekonomide verimlilik düşüşüne neden olmuştur.

Verilen bu sinyallerin ilk uygulaması, 1940 yılında “Milli Koruma Kanunu” ile kendini göstermiştir. Dönemin Başbakanı Refik Saydam Milli Koruma Kanunu’nun gerekliliğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

Aylardan beri dünya vaziyetinin gösterdiği derin tahavvüller dolayısıyla memleketimizi iktisadi cephesinden olduğu kadar, müdafaa bakımından da koruyacak tedbirlerin alınmasını mecburi gördük ve her ihtimale karşı radikal tedbirler almak lüzumunun hasıl olacağını evvelden düşündük. Haftalarca çalışarak büyük meclisimizce kabul edilen Milli Koruma Kanunu meydana geldi... hükümetçe Milli Koruma Kanunu’na uyarak alınan ve sırasıyla alınacak kararlar, Dünya Bunalımı’nın memleketimize yaptığı akisleri önlemek, sizlerin halde ve istikbalde bugünlerin tabii olmayan şartları içinde sıkıntı çekmemeniz içindir⁵³...

İkinci Dünya Savaşı’nın yaşandığı dönemde Türkiye’de birçok alanda olduğu gibi ekonomi alanında da önemli gelişmeler olduğundan bahsetmiştik. Milli Koruma Kanunu, bu gelişmelerin içerisinde oldukça önemlidir. Bu yüzden Kanunun kapsamından kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. 18 Ocak 1940 yılında kabul edilen 3780 sayılı Milli Koruma Kanunu, uygulama şekil ve şartları umumi hükümler adı altında madde 1, 2 ve 3’de düzenlenmiştir. Madde 1’de kanunun uygulanacağı olağanüstü haller belirtilmiştir. Bunlar; umumi veya kısmi seferberlik, devletin bir harbe girmesi ihtimali, Türkiye Cumhuriyeti’ni de ilgilendiren yabancı devletler arasındaki harp hali durumlarıdır. Kanunun 20. Maddesinde, “*Hükümet memleket ihtiyacı için hariçten ithali zaruri olan maddelerin miktar, cins ve nevilerini tayin ve tespit ve memleket ihtiyacı için zaruri olmayan maddelerin ithalini tahdit veya menedebilir*”. Bu maddeyle devlet zorunlu olmayan malların ithalatını kısıtlamaya yönelmiştir.

Milli Koruma Kanunu ile hükümet her türlü malın ithalatına, imalatına, alım ve satımlarına yönelik olarak düzenlemeler yapmıştır. Bu doğrultuda, hükümet milli müdafaa ihtiyacını karşılamak amacıyla her türlü maddelerin stoklarını vücuda getirebilme, ticaret müesseselerini ve ticaret birliklerini de memlekette stok yapmaya mecbur tutabilme ve bunları döviz, kredi, akreditif ile teçhiz edebilme hakkını kendine tanımıştır (Milli Koruma Kanunu, Madde 22). Hükümet, memleket

⁵³ Şener, 2004, s. 77.

ihtiyacı bakımından lüzumlu gördüğü maddeleri, tespit edilecek miktarlar fevkinde ve şartlar haricinde sanat ve ticaret erbabının stok yapmalarını menedebilme hakkını da yine bu kanunla uygulayabilme hakkını elde etmiştir (Milli Koruma Kanunu, Madde 25).

Milli Koruma Kanunu belirtilen dönemde ekonomi alanında önemli düzenlemeler yaptığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yapılan düzenlemelerle devlet, bu dönemde ekonomide son derece önemli bir yer almıştır.

Kanuna göre zirai alanda yapılan düzenlemeler korumacı ve üretimi artırıcı bir yapıdaydı. Bunun için üretimde kullanılan her türlü vasıtanın ve emeğin boş durmayacağı bir şekilde düzenlemeler öngörülmüştür. Kanunun 37. Maddesinde; tarımda çalışabilecek her vatandaşın kendi işini aksatmayacak şekilde, ikamet ettiği yerin en fazla 15 km mesafesine kadar, devlet ve özel zirai işletmelerde belirli ücretlerle çalışabilecekti⁵⁴.

Devletin 1930 yılından itibaren tarıma müdahaleleri oldukça artış göstermiştir. Bu durumda Dünya Bunalımı'nın etkisi oldukça fazladır. En fazla müdahale edilen alan tarım fiyatlarındaki düşüşe olmuştur. Bunun dışında tarımda teknik olarak gelişme, sulama imkanlarının artırılması, tarım makine ithalatının özendirilmesi amaçlı bir dizi müdahaleci tarım politikaları uygulamaya konulmuştur⁵⁵.

Savaşın ilk yıllarında hükümet, ülke stoklarının yeterli olduğunu düşünerek herhangi bir müdahale girişiminde bulunmamıştır. Dolaylı yollardan üretimi artırmaya yönelik politikalarla piyasaya müdahale etmiştir.

Ancak 1940 yılına gelindiğinde devlet ilk kez hububat üretimi üzerinde, Milli Koruma Kanunu'na dayanarak müdahalede bulunmuştur. Buna göre; ilk defa hububat ticareti ile uğraşmayan üreticiler, belediyeler, il özel idareler, özel bütçeli devlet kurumları, Tarım Mahsulleri Ofisi ve ellerinde 500 kg'dan az hububat bulduran üreticiler hariç tüm gerçek ve tüzel kişilerin ellerinde buldukları buğday ve çavdarın cinsi ve miktarını bildirme zorunluluğu getirmiştir. Ayrıca bedelini ödemek kaydıyla devlet ürünlere el koyma yetkisini de bu kanunla kendine

⁵⁴ Şener, 2004, s. 78.

⁵⁵ Öztürk, Mehmet, *Tek Parti Dönemi (1923-1945) Tarım Politikalarında Devletçilik*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 23.

tanımıştır⁵⁶. Böylelikle devlet, ülkedeki ürün miktarının ve cinsinin hakkında bilgi sahibi olabilmiş ve kayıtlı olmayan ürünlerin yarattığı problemlerin bir kısmının önüne geçebilmişti.

Şükrü Saraçoğlu hükümeti zamanında 50 tona kadar üretilen hububat ürününün % 25'inin, 100 tona kadar üretilen ürününün % 35'inin ve 100 tondan fazla üretilen ürününün % 50'sinin devlet tarafından değeri peşin ödenerek satın alınması, iaşe sorununun yükünü daha dengeli olarak dağıtmak yerine, yükün ağırlığını küçük ve orta sınıf çiftçilerin üzerine yıkmıştır. Bu durum, 1942 yılı ve sonrasında az toprak işleyebilen köylülerle büyük çiftçiler arasında önemli farklılaşmalara neden olmuştur.

% 25 Kararı uygulaması olarak da bilinen Şükrü Saraçoğlu hükümetinin bu yeni ekonomik politikası, İkinci Dünya Savaşı şartlarında küçük ve orta ölçekli tarım işletmelerine zarar vermiştir. Büyük çiftçiler mahsullerinin % 50'ye yakın bir bölümünü devlete verdikten sonra kalanını serbest piyasada yüksek fiyatlardan satabiliyorlardı. Yani, küçük ve orta çiftçiler, buğdayın kilosunu 20 kuruştan devlete verirken, onlar 100 kuruştan serbest piyasaya ürünlerini satabiliyorlardı. Bu durum, büyük toprak sahiplerinin servetlerini ve arazilerini genişletmesine vesile oldu⁵⁷.

Dönemin diğer önemli gelişmesi ise, 11 Kasım 1942 yılında 4305 sayılı kanun ile Varlık Vergisi'nin kabul edilmesidir. Bu vergi, İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı olağanüstü durumlar nedeniyle yasallaştırılmıştır. Vergi servet sahiplerinin servetlerini ve olağanüstü gelirlerini kapsamaktaydı. Bir defaya mahsus olmak üzere alınması kararlaştırılan Varlık Vergisi'nin amaçları arasında, enflasyonla mücadele edebilmek için piyasadaki para çekmek, savaş yıllarında önemli miktarlarda para kazananlardan vergi almak ve devlet gelirlerini artırmak sayılmaktaydı⁵⁸. Varlık Vergisi, mevzuatta "Büyük Çiftçiler" adı altında tarım ile uğraşanları da mükellef olarak göstermiştir.

⁵⁶ Boratav, Korkut, *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 326-328; Şener, 2004, s. 79.

⁵⁷ Pamuk, Şevket, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm" Türkiye'de Tarımsal Yapılar 1923-2000, Yurt Yayınları, Ankara, 1988, s.96; Yurtoğlu, Nadir, *Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları Ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2004, s. 24.

⁵⁸ Karabulut, Kerem, "11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi'ne Bir Bakış", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 27, 2005, s. 326.

Varlık vergisi servet ve kazanç vergisi olarak nitelendirilmiştir. Ancak ekonomik olan bu niteliğine karşılık ekonomik bağımsızlığın elde edilmesi amacına yönelik düzenlenmiş bir vergi olması bakımından ayrı bir niteliğinden bahsetmek doğru olacaktır. Bu durumu Başbakan Saraçoğlu şu sözler ile özetlemektedir.

“... Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza engel olacak yabancıları böylece ortadan kaldırarak, Türk piyasasını Türklere vereceğiz...”

Varlık Vergisi'nin tahakkukunun %65 ve tahsilatının ise %55 gayrimüslimlerden toplanmıştır⁵⁹. Belirtilmiş olan oranlardan ve Başbakan Saraçoğlu'nun yukarıda ifade ettiği sözlerden yola çıkarak, Varlık Vergisi'nin iktisadi yönünün yanı sıra, ekonomide gayrimüslimlerin payını azaltma isteğinin de olabileceği yönünde yorum yapmak mümkündür.

Varlık Vergisi'nin en fazla eleştirildiği nokta servet sahibi olanlar ile ticaretle geçimlerini sağlayan küçük esnafların aynı seviyede değerlendirilerek aynı şekilde vergiye tabi olmalarıdır. Ayrıca vergiyi ödeyemeyen küçük tüccarların borçlarını ödemek için devlet adına çalışma zorunluluğu getirilmesi büyük eleştiriler almıştır.

Buna karşılık verginin haklılığını savunanlar da bulunmaktaydı. Eskişehir Milletvekili Emin Sazak 1944 yılında Varlık Vergisi'nin haklılığını şu sözleriyle ifade etmiştir:

...Fevkalade zamanlarda kimin yanında bulunursa bulunsun, ordunun ihtiyacı oldu mu malı elinden alınır, davarı sürülür, buğdayı el konulur, eline de bir kağıt verilir, parası da ya verilir ya verilmezdi. Bu hükümet bu kötü adet yerine çok yerinde ve iyi bir adet koydu. Çok yerindedir, parasını verip malı alıyor. Eski harplerde olduğu gibi, tamamı çiftçilere yüklenmedi. Bu gayet doğru bir vergi olarak kondu...

Neticede teorik olarak Varlık Vergisi'nden beklenenler pratikte uygulanamamıştır. İlerleyen tarihlerde vergi sürdürülemez hale gelmiştir. Tahakkukları sağlanan Varlık Vergisi'nin büyük kısmının tahsilatı yapılmadan borçları silinmiş ve başka mükellefler de dâhil edilmemiştir. Dönemin Maliye

⁵⁹ Takım, Abdullah; Arslan, Ramazan, “İktisat Politikalarında Zorunlu Borçlanmadan Zorunlu Tasarrufa: Varlık Vergisi Tartışmaları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, C.13, S.2, 2012, s.233.

Bakanı Fuat Ağralı bu durumu şöyle anlatmıştır: “Tahsilsiz kalan bakayadan bir kısmının tahsiline imkan olmadığı, diğer bir kısmını da mükellefleri ağır sıkıntılara ve belki de yokluğa düşürmeden tahsil edilemeyeceği anlaşılmıştır”⁶⁰. Nitekim Varlık Vergisi yürürlüğe girdikten sadece on altı ay sonra yürürlükten kaldırılmıştır.

Tüm bunların sonucunda Varlık Vergisi ve Milli Koruma Kanunu ile hükümet toplum içinde önemli derecede adaletsizliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra enflasyonu düşürme, gelir dağılımında adaleti sağlama ve belli kesimlerin önemli miktardaki kazançların önüne geçme gibi amaçlarına ulaşamamıştır. İşçi, tüccar ve küçük çiftçilerin büyük tepkisini alan hükümet iktidarlığının da sonunu hızlandırmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın süregeldiği yıllarda hükümetin uygulamaya koyduğu diğer önemli vergi ise Toprak Mahsulleri Vergisi'dir. Varlık Vergisi'nin ticaret alanındaki yarattığı tepkiyi kısmen olsa da azaltmanın yanı sıra, daha çok devlet bütçesine katkı sağlama amacı ile konulmuş bir vergidir.

Dönemin Başbakanı Saraçoğlu Toprak Mahsulleri Vergisi'nin yürürlüğe konulmasının nedenini şu sözleriyle ifade etmiştir:

Arkadaşlar, geçen sene bütçe yapıldığı zaman 140 milyon lira kadar bir açık deriş edilmiştir. Bütçenin tatbikatı esnasında tahaddüs eden büyük zaruretler, bilhassa askeri masrafları pek çok artırdı ve fevkalade bütçe açığımızı o kadar çok artırdı ki bunu Varlık Vergisi ile elde ettiğimiz 250 milyon lira ile ancak kapayabildik. Çünkü fevkalade bütçemizin masraf kısmı 400 milyonu aşmış bulunuyor. Bu açığı da ancak 250 milyon lira ile kapayabiliyorduk. Bu seneki fevkalade bütçemize gelince bu bütçe açığımızın büyük bir kısmını Maliye Vekilinin bir iki fırsatta sizlere izah ettiği diğer varidat menbaları ile kapamak imkanı elde edilmiştir. Geri kalan açık 150 milyon liradır. Bu açığı da tetkik edeceğimiz vergi ile kapamağa çalışacağız. Bu vergi ile 110-130 milyon lira olacağımızı ümit ettiğimiz gibi, Varlık Vergisi'nden de 30-50 milyon lira temin edeceğimizi ümit ediyoruz ve böylece yeni bir zaruret yeni bir masraf açmazsa fevkalade bütçemizi de adi bütçemiz gibi mütevazın olarak kapamak imkanı elde edeceğiz⁶¹.

Nitekim birçok eleştiri almasına rağmen Toprak Mahsulleri Vergisi, 4429 Sayılı Kanun ile 4 Haziran 1943 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanun kapsamında 1 numaralı cetvelde yer alan ürünler ve ipek kozası vergiye tabi tutulmuştur. Kanuna göre 1 numaralı cetvelde yer alan ürünler hububat, bakliyat ve diğer

⁶⁰ Takım- Arslan, 2012, s.233.

⁶¹ Özer, Sevilay, “ II. Dünya Savaşı Yıllarında Uygulamaya Konulan Toprak Mahsulleri Vergisi ve Köylü Üzerindeki Etkisi”, *Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.5, 2011, s. 221.

mahsuller altında sıralanmıştır. Kanunun ikinci maddesinde vergiden muaf olacak ürünlere yer verilmiştir. Buna göre;

- Şehir ve kasabalarla köylerde bulunan ve Bina Vergisi tatbikatında bina mütemmim atından sayılan avlu ve bahçelerde yetiştirilen mahsuller
- Zati ihtiyaçlar için yetiştirilen bağ ve bahçe mahsulleri Umumi, mülhak, hususi bütçelerle idare edilen teşekkül ve müesseselerle belediyelere ait olup ziraatın ıslahı ve gelişmesi için kurulan tohum istasyonlarında, numune ve deneme tarlalarında, numune ve üretme çiftliklerinde, haralarda ve kombina işletmelerinde yetiştirilen mahsuller
- Umumi menfaatlere hadim cemiyetlerin, okulların ve hastanelerin münhasıran kendi ihtiyaçları için sarf edilmek üzere yetiştirdikleri mahsuller
- İş esaslı üzerine kurulmuş olan ceza ve ıslah evlerinde mahkumların yetiştirdikleri mahsuller.

Yukarıda sıraladığımız ürünlerin dışında kanunun 1 cetvelinde yer alan hububat, bakliyat ve diğer mahsuller altındaki tüm tarımsal ürünlere toprak mahsulleri vergisine tabi tutulmuşlardır. Bu vergiyi Aşar Vergisi'nin yeni bir oluşumu olarak görenler ağır eleştiriler yapmıştır. Buna karşılık Başbakan Saraçoğlu toprak mahsulleri vergisinin, Aşar Vergisi gibi olmaması için ellerinden geleni yapacaklarını söylemiştir.

Köylü kesim tarafından “Yeşil Ekin Vergisi” olarak isimlendirilen toprak mahsulleri vergisi çok hoş karşılanmamıştır. Öncelikle verginin toplanması aşamasında yaşanan sıkıntılardan kaynaklı olan bu hoşnutsuzluk, aynı zamanda köylüyü daha zor şartlara girmesine neden olduğu için toprak mahsulleri vergisi köylü kesiminde de olumsuz tepki görmüştür⁶². Dönemin en önemli ekonomik kaynağı olan tarım üzerine konulan bu vergi ile hem üretimin hem ekonominin hem de dönemin iktidarlığının sürdürülebilirliği açısından olumsuz bir durum yaratacaktır.

Toprak Mahsulleri Vergisi'nde yapılan artışı dönemin Eskişehir Milletvekili şu sözleriyle eleştirmiştir:

“... Ben görüyorum ki, bu hububat ekenler, çiftçilerin hepsi de böyledir ya, ayakta çarığı olmayan, üstüne örtecek yorganı olmayan, odunun üzerine başını

⁶² Özer, 2011, s. 229.

koyup yatan kimdir dediğimiz vakit, işte bu vergi mevzuuna dâhil olan insanlardır...”

“...Şehirliye bir defa Varlık Vergisi diye dokundun, her taraftan vaveyla koptu. Neyi ucuzlatıyorsun ki bunu artırıyorsun? Verdiğin küreği mi ucuzlattın, sapan demirini mi ucuzlattın? Onlar ne dersen yapar. Çiftçiden başka hiç kimseye denemez ki elindeki buğdayı ver, sen mısır ekmeği, meşe pelidi ye. Bu yalnız çiftçiye denir... Yüzde sekizi yüzde iki artırmakla eskisini dahi alamayacaktır...”⁶³

Sonuç olarak Toprak Mahsulleri Vergisi’nden de beklenen gelir sağlanamamıştır. 1943-1944-1945 yıllarını kapsayan verginin üç yılda toplamda 319 milyon lira gelir getireceği beklenirken; bu gelirin sadece %73’ü elde edilebilmiştir. Toprak Mahsulleri Vergisi’nden de, Varlık Vergisi ve Milli Koruma Kanunu’nda olduğu gibi beklenen verimlilik sağlanamamıştır. Bunun aksine dönemin iktidarı, tüccar, şehirli ve köylü gibi pek çok kesimin tepkisini almıştır.

II. Dünya Savaşı’nın yaşandığı yıllarda savaşa girmeyen pek çok ülke gibi Türkiye de savaştan etkilenmiş ve bu dönemde hem ekonomi hem de siyasi politikalarında savaşın etkileri görülmüştür. Tarım, buna bağlı olarak köylü sınıfta bu politikalardan önemli derecede etkilenmiştir. Özellikle yukarıda ifade ettiğimiz toprak mahsulleri vergisi, Varlık Vergisi ve Milli Koruma Kanunu tarımdaki verimliliği olumsuz yönde etkilemiştir.

İkinci Dünya Savaşı, hükümetin uyguladığı ekonomi politikalarına etki yapmıştır. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı’nın bitiminde ortaya çıkan Truman Doktrini ve Marshall Yardımları da hükümetin ekonomi alanında izleyeceği yolu çizmesinde önemli gelişmelerdir. Özellikle Marshall Yardımları ekonomide tarım ağırlıklı politikalar benimsenmesinde çok etkili olmuştur.

Truman Doktrini, ABD’nin Yunanistan ve Türkiye’ye yardım sağlama amacıyla ortaya çıkan bir yardım programıdır. Truman Doktrini adı altında oluşturulan, askeri yardım amaçlı bu programın birden fazla ortaya çıkma nedeni bulunmaktadır. Ancak temel nedeni, Yunanistan’da yaşanan iç savaşın sonunda sosyalistlerin başa gelmesi ihtimaline karşı ortaya çıkmıştır⁶⁴.

Sovyet tehdidiyle ve ekonomik sıkıntılarla başa çıkmaya çalışan Türkiye, ABD’nin yardımlarını kabul etme hususunda çok istekli davranmıştır. Hatta dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yardım konusundaki fikirlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

⁶³ Takım- Arslan, 2012, s.224.

⁶⁴ Tören, Tolga, *Yeniden Yapılanma Aşamasında Marshall Planı: Türkiye Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 88.

Büyük Amerikan Cumhuriyet'inin, memleketimiz ve milletimiz hakkında beslemekte olduğu yakın duygularının bir örneğini teşkil eden bu sevinçli olayı her Türk candan alkışlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın fiilen sona ermesinden sonra, milletimizin ispat ettiği yüksek meziyet ve ideallerin, dünya efkârı umumiyesine de takdir edildiğini gösteren bu yardım, Türkiye'ye zaruri ve normal savaş malzemesinin bir kısmını temin etmek suretiyle, savaş sonunda içine düşmüş bulunduğumuz iktisadi güçlüklerin kısmen giderilmesinde de ferahlatıcı bir etken olacaktır⁶⁵.

Her ne kadar Truman Doktrini kapsamında alınan yardımlar askeri nitelik arz etse de, hem iktidar hem de muhalefet tarafından bu yardımlar iktisadi kalkınma amaçlı olarak algılanmıştır. Bu açıdan alınan bu yardımlar, aslında hükümetin izlemiş olduğu bir politika aracı olarak görülebilir.

Truman Doktrinin devamı niteliğinde olan Marshall yardımları, dönemin ABD Dışişleri Bakanı George Marshall tarafından 5 Haziran 1947 tarihinde dünyaya duyurulmuştur. Marshall yardımları adı altında verilen dış yardımlar dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önemli yankılar uyandırmıştır.

Dört yıllık bir yardım programı olan Marshall yardımları çerçevesinde ABD, 1948-1951 yılları içerisinde Türkiye'ye toplam 152.500.000 \$ yardımda bulunmuştur. Türkiye almış olduğu bu yardımların büyük bir kısmını, tarımın makineleştirilmesinde, anayol yapımında, yeraltı kaynaklarının işletilmesinde, enerji kaynaklarının artırılmasında, taşıma araçlarının yenilenmesinde kullanmıştır⁶⁶.

Türkiye almış olduğu bu yardımlar karşısında belli şartları yerine getirmek zorunda kalmıştır. Verilen yardımların ABD'nin söylediği alanlarda kullanılması gerekmiştir. Peki bu alanlar neydi?

Türkiye'nin Washington'a sunmuş olduğu teklif sonucunda yayınlanan raporda, Türkiye'nin yardımdan faydalanacağı alanlar şöyle ifade edilmişti:

Türkiye'nin Dışişleri Bakanlığı'na sunduğu, sınıai gelişimiyle ilgili olarak hazırlanmış olduğu plan, Marshall Yardımının yapılması açısından uygun bir alan değildir. Karabük'ün, kâğıt fabrikalarının, büyük enerji santrallerinin, çimento fabrikalarının genişletilmesi normal ticari yollardan yapılmalıdır. Eğer bunun için gerekli olan finansman, tek seferde bulunamazsa Türkler bu konuda sabırlı davranmalıdır. Eğer Türkiye, Marshall ailesinde üzerine düşeni yapmak istiyorsa,

⁶⁵ Bülbul, Bilgehan, *Marshall Planı Ve Türkiye'de Uygulanışı 1948-1957*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2006, s. 56.

⁶⁶ Güler, Yavuz, *Marshall Planı ve Türkiye'de Marshall Planı'nın Uygulanışı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s. 103-107.

tarım, ulaştırma ve madencilik konularına eğilmelidir. Soru bunu maddi olarak karşılayıp karşılayamayacağı ile ilgilidir⁶⁷.

Buna göre, aslında Türkiye'nin Marshall Yardımlarını almayı kabul etmesiyle, ekonomik kalkınma amaçlı yapılacak politikaların alanı belli olmuştu. Tarım bu dönem için geliştirilmesi gereken bir sektör olarak devlet politikalarında yerini almıştı.

Sonuç itibariyle dönemin ekonomi politikalarına dolayısıyla tarım politikalarına, belirtilen yıllar içerisinde gerçekteşen Dünya Ekonomik Bunalımı, İkinci Dünya Savaşı, Truman Doktrini, Marshall Yardımları ve bunların neticesinde ortaya çıkan devletçilik ilkesi kapsamında uygulanan politikalar son derece etkili olmuştur. Tüm bunların neticesinde tarımda makineleşme hız kazanmış, tarımsal üretimde hızlı artışlar yaşanmış, tarım amaçlı kullanan araziler artış göstermiş, hayvan sayılarında ve hayvansal ürünlerde olumlu gelişmeler yaşanmıştır.

1.3.2.1. Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'ye Etkisi

24 Ekim 1929 tarihinde ABD'deki hisse senetlerinin birden değer kaybetmesiyle, tüm dünyayı etkisi altına alan bir krizin başlangıcı oluştu. ABD gibi büyük ve güçlü bir ekonomide yaşanan bu krizin tüm dünyayı etkilemesi kaçınılmazdı.

Gelişmekte olan ve ekonomileri tarım ağırlıklı olan ülkeler, bu krizden en çok etkilenenlerdendi. Çünkü bu ülkelerin ekonomilerinin en önemli dayanağını, ihraç ettikleri tarım ürünleri oluşturuyordu. ABD'nin dünya üzerindeki ekonomik ağırlığından dolayı bunalımın etkisiyle uluslararası ticarete o zamana kadar görülmemiş bir durgunluk yaşandı. Bu durumdan Türkiye'de önemli derece etkilenmiştir ve o dönemde uyguladığı tarım politikalarının şekillenmesinde 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı etkili olmuřtur⁶⁸.

1930 yılında gerçekteştirilen ekonomi politikalarının şekillenmesinde önemli ölçüde etkili olan etmenlerden birisi, Lozan Antlaşması'nın gümrük vergileriyle ilgili kısmının yürürlükten kaldırılması, diğeri ise Dünya Ekonomik Bunalımı'dır. Bu iki durumun etkisiyle Türkiye müdahaleci politikaları uygulamaya koyulmuştur.

⁶⁷ Kemanec, Aycan, *1950-1960 Yılları Arası Türkiye'de Tarım Politikaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2015, s. 35.

⁶⁸ Şener, 2004, s. 66.

1929 yılında Dünya Ekonomik Krizinin ortaya çıkmasıyla, dünyada başta tahıllar olmak üzere birçok ürün fiyatlarında düşüşler yaşanmıştır. Bu durum da Türkiye'nin ihracat gelirlerinde azalmalara neden olmuştur. Fiyat düşüklüğünden dolayı birçok ekim arazisi boş kalmıştır. Aynı zamanda fiyatların düşmesine karşılık benzin fiyatlarında meydana gelen artışlar tarımcıların makine ile tarım yapamaz hale getirmiştir. Bu durum üretimin düşmesine neden olmuştur⁶⁹.

1929 krizinden önce Lozan Antlaşması'nın özel şartların ortadan kalkmış krizden etkilenmemek adına gümrük vergileri konularak önlem alınmıştır. Ancak bu durum yine de dış ticaretin bu durumdan olumsuz etkilenmesinin önüne geçememiştir. Bu durumun nedeni ihracat miktarının azalması değil, fiyatların hızla gerilemesi olarak düşünülebilir.

1.3.2.2. Devletçilik Politikasının Türkiye'ye Uygulanması

1930 yılında uygulanan devletçilik politikası, öncelikli olarak iki amaca hizmet etmekteydi. Bunlardan ilki kamu harcamalarını kamu gelirlerine göre düzenlemek, ikincisi ise dışalığa sınırlamalar getirerek dış açığı mümkün olduğunca azaltıp, dış fazla vermeye çalışmaktır⁷⁰. Devletçilik politikası bazı iktisatçılar tarafından sosyal devletin abartılması olarak nitelendirilmiş olsa dahi, dönemin şartları gereği her alanda uygulanmaya başlanmıştır.

Atatürk Türkiye'de uygulanan devletçilik ilkesiyle yapılan politikaların nasıl uygulanacağını, şu sözleriyle ifade etmiştir:

Bizim takibini muvafık gördüğümüz devletçilik prensibi bütün istihlal ve tevzi vasıtalarını fertlerden alarak milleti büsbütün başka esaslar dâhilinde tanzim etmek gayesini güden ve hususi ve ferdi teşebbüs ve faaliyetlere meydan bırakmayan sosyalizm prensibine dayalı kolektivist komünizm gibi bir sistem değildir. Bizim takip ettiğimiz devletçilik, ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar milleti refaha, memleketi memuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde bilhassa iktisadi sahada devleti fiilen alakadar etmektedir⁷¹.

Buna göre, uygulanan devletçilik politikası özel sektörü dışlamamakta aksine özel sektörün altından kalkamayacağı işlerde devletin bu alanlara yönelerek özel sektörün işlerini hafifletmek olmuştur.

⁶⁹ Ezer, Feyzullah, "1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.20, S.1, 2010, s.437.

⁷⁰ Kepenek- Yentürk, İstanbul, s. 60.

⁷¹ Öztürk, 2010, s. 14.

Sanayi alanında devletçilik uygulamasının başlangıcını, Birinci Beş yıllık Sanayileşme Planı'nın uygulanması olmuştur. Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nın başlıca amaçları şunlardır⁷²:

- Sanayi kuruluşlarının hammadde ve işgücü kaynaklarına yakın kurulması,
- İthal edilen temel tüketim mallarının yerli üretimine öncelik verilmesi,
- Ülke içerisinde üretilen ürünlere ve doğal kaynaklara dayalı sanayi kuruluşlarının öncelikli olarak kurulmasına önem verilmesidir.

Yapılan devletçi müdahaleler sonucunda dönem boyunca sanayileşmede önemli ilerlemeler yaşanmıştır. En azından yapılan yerli üretimle iç talebin önemli bir kısmı karşılanmıştır. Ülkenin yeni kurulduğu, ülke dışında gelişen olumsuzluklar düşünüldüğünde bu durumun önemli bir başarı olduğunu söyleyebiliriz.

Tarım alanında devletçilik ilkesi kapsamında yapılan müdahaleler, üretimi artırmaya yönelik ve teşvik edici nitelikte olmuştur. Daha çok kredi imkanlarının genişletilmesi, topraksız köylüye toprak imkanı sağlama, sulama imkanlarının genişletilmesi, makine ve aletlere ulaşımı kolaylaştırma gibi küçük üretici grubunun altından kalkamayacağı işleri devlet üstlenmiştir. Böylelikle kriz ve savaş dönemlerinde iç talebi karşılayacak üretim düzeyine ulaşılmaya çalışılmıştır.

Buğday, arpa, mısır gibi temel tahılların üretim miktarına bakarak uygulanan politikaların etkinliği hakkında yorum yapmak mümkündür. Çünkü tahıllar, insan besininin en temel ihtiyaçlarıdır. Özellikle buğday üretimindeki artışlar uygulanan tarım politikalarının etkinliği konusunda yorum yapmamızı güçlendirecektir.

Tablo 3: Seçilmiş Yıllara Göre Seçilmiş Tahılların Üretimi (Ton).

Yıl	Buğday	Arpa	Mısır
1925	1 075 287	1 251 541	523 423
1939	2 718 143	1 699 114	623 231
1932	1 935 800	1 167 607	426 354
1940	4 067 950	2 249 314	757 309
1942	4 263 282	2 164 781	852 828

⁷² Kepenek- Yentürk, İstanbul, s. 60.

1945	2 189 318	934 309	294 739
1950	3 871 925	2 047 018	627 987 ⁷³

Tablo 3'ten tahılların genel olarak üretim miktarlarının arttığını görmekteyiz. İkinci Dünya Savaşı'nın başlama tarihinden önceki dönemde, üretim ortalama %63 artış göstermiştir. Ancak 1929 yılından 1932 yılına geçerken tahıl üretiminde azalış yaşandığına şahit olmaktadır. Bunun sebebi de yaşanan Dünya Bunalımından kaynaklı tarım ürünlerindeki fiyat düşüşleridir. Yine de Türkiye uyguladığı politikalarla kitlesel bir açlık sorunuyla karşılaşmamıştır.

Bu dönemde tarım alanında önemli kurumsallaşmalar yapılmıştır. Tarım Kredi Kooperatifi bunlardan en önemlisidir. Tarım Kredi Kooperatifi altında Ziraat Bankası'ndan sağlanan kredilerle üretime destek verilmiştir. Ayrıca hayvancılık alanında hayvan ıslah istasyonları, araştırma enstitüleri, karantina birimleri taşra bölgelerine kadar kurularak, hayvancılık alanında da kurumsallaşmaya gidilmiştir. Böylelikle tarımsal ürünlerin verimlilikleri artırılmaya çalışılmıştır ve başarılı da olunmuştur.

Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle tarımsal üretim olumsuz etkilenmiştir. Bu durum Tablo 3'te seçilmiş tahıllarda yaşanan üretim düşüşlerini de göstermektedir. 1940 yılından 1945 yılına geçerken buğday, arpa ve mısırın üretim miktarları önemli ölçüde azalış göstermiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerini biraz olsun hafifletmek isteyen hükümet, bir takım önlemler almaya gitmiştir. Örneğin; ürün fiyatlarına narh koymuş ancak bu da karaborsayı ortaya çıkarmıştır. Ayrıca emisyon hacmini artırmak amacıyla Merkez Bankası karşılıksız para basmıştır. Bu durum ülke tarihinde ilk kez enflasyonun yaşanmasına neden olmuştur. 1945 yılında hükümet, "Çiftçiyi Topraklandırma Yasası" adı altında 4753 sayılı kanunu çıkarmıştır. Bu kanunla 432 bin aileye toprak dağıtılmıştır⁷⁴. Böylelikle hükümet uzun süren savaşın etkiyle azalış gösteren temel besin ürünlerine olan ihtiyacını karşılamak istemiştir. Bundan dolayı da müdahaleci bir devlet politikası benimsemiştir.

⁷³ *İstatistik Göstergeler 1923-2012*, Ankara, s. 165.

⁷⁴ Dernek, Zeynep, "Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler", *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, 2006, s. 4.

II. BÖLÜM

2. 1950 1960 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE TARIM POLİTİKALARI

Tarım; iklim koşullarına bağımlılığı, nüfusun temel besin ihtiyacını karşılaması, gıda güvenliği, üretimin uzun süre alması gibi sebeplerle önlemler alınıp, politikalar oluşturulması gereken bir sektördür⁷⁵. Cumhuriyetin ilk yıllarında birçok alanda olduğu gibi, tarım alanında da kötü koşullar barındıran bir Türkiye vardı. 1949 yılına kadar tarımın gelişmesine yönelik birçok yenilik yapılmıştır; Aşar Vergisi'nin kaldırılması, topraksız köylüye toprak dağıtımı gibi. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle, Türkiye'nin tarım üretiminde büyük düşüşler yaşamış, mal kıtlıkları, karaborsa gibi sorunlar ortaya çıkmıştır⁷⁶.

Bu bölümde, 1950-60 döneminde iktidarda olan Demokrat Parti'nin siyasi yapısından kısaca bahsedildikten sonra, dönemin ekonomik koşulları ve durumu incelenecek ve nihayet uygulanan tarım politikaların ekonomik büyüme ve kalkınmadaki rolü analiz edilecektir.

2.1. DEMOKRAT PARTİ'NİN SİYASİ YAPISI VE İKTİDAR DÖNEMİ

2.1.1. Demokrat Parti'nin kurulması ve Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatının ardından, 1950 yılına kadar İsmet İnönü Cumhurbaşkanı, Cumhuriyet Halk Partisi iktidar olmuştur. Milli şef dönemi olarak tarihte yerini alan bu dönem, tek partili bir siyasi yapıda geçmiştir. Ancak halk tek partili yönetimden sıkılmıştı ve yönetimin sertliğinden bunalmıştı. Ayrıca İkinci Dünya Savaşından sonra Batı ile özellikle de ABD ile yakınlaşan Türkiye, herhangi bir alanda Avrupa'nın gerisinde kalmak istemiyordu. Batı bloğuna katılmak için ayrıca yerine getirmesi gereken bir konu vardı, siyasal rejimin

⁷⁵ Yaşarlar, Yaşar, *AB Ortak Tarım Politikasına Uyum Sürecinde Türkiye'de Uygulanan Tarım Politikalarının Ekonomiye Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s. 57.

⁷⁶ Takım, Abdullah, "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.67, S.2, 2012, s.166.

değiştirilmesi⁷⁷. Tüm bunların etkisiyle, İsmet İnönü çok partili siyasal hayata geçiş amacıyla, Celal Bayar'ın yeni bir siyasi parti kurmasına izin vermiş ve Demokrat Parti Ocak 1946 yılında kurulmuştur⁷⁸.

Çok partili siyasal hayata geçişte hem iç hem de dış etkenler etkili olmuştur. Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen savaştan son derece olumsuz etkilenmiştir. Bu olumsuzlukların önüne geçmek amacıyla, birçok politika geliştirilmiştir. İzlenen iktisadi politikaların etkisiyle, bu dönemde halkın temel besin maddelerinde önemli fiyat artışları yaşanmıştır. Bu durumda farklı politikalar izleyen iktidar, karne sistemiyle halkın temel besin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmış ancak yeterli olamamıştır. Karaborsa ile ise bu ürünlere kolayca ulaşılmıştır. Bu durumda, sosyal bir adaletsizliğin söz konusu olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Zaten CHP o dönemlerde halk tarafından değil, büyük servet sahibi olan bürokratlar tarafından daha çok destekleniyordu. Bu anlamda CHP'ye karşı toplumsal bir muhalefetin geliştiğini söylemek doğru olurdu⁷⁹.

Dış etkenler de çok partili sisteme geçişi zorunluluk haline getirmiştir. Savaştan sonra kıtlıkla mücadele etmek zorunda kalan Türkiye, aynı zamanda önemli bir güç haline gelen Sovyetler Birliği'nin tehditlerine maruz kalmıştır. Bu noktada Batıyla yakınlaşmak gerekli hale gelmiştir. Bu yakınlaşma demokratikleşmeyi ve çok partili siyasal hayata geçmeyi zorunluluk haline getirmiştir.

İsmet İnönü'nün 19 Mayıs (1945) nutkunda demokratikleşme mesajlarını şu şekilde vermiştir:

...memleketimizin politik idaresi Cumhuriyet'le kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartıyla, gelişmeye devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlerle lüzum gösteren darlıkları ortadan kalktıkça, memleketin politika ve fikir hayatında, demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir... Büyük Meclis... memleketin, sarsıntılara uğramadan daha

⁷⁷ Erdoğan, Ümit, *Demokrat Parti ve 1960 İhtilali*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2006, s.7.

⁷⁸ Demokrat Parti programı hazırlandıktan sonra Celal Bayar arkadaşlarına programı, hükümete vermeden önce İsmet İnönü'ye götürülmesi teklifinde bulunmuştur. Kabul edilen teklif üzerine İnönü'ye ziyaret gerçekleştirilmiştir. İnönü'nün Demokrat Parti'nin kuruluşuna onay vermesiyle 7 Ocak 1946'da Refik Koraltan İçişleri Bakanı Hilmi Ural'a programı vermiş ve onaylanmıştır. Bkz. Toker, Metin, *Tek Parti'den Çok Partiye*, Milliyet Yayınları, 1970, s. 111-113.

⁷⁹ Kirman, Emin, *Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2006, s. 47.

ziyade ilerlemesini temin edecektir... BMM'nin kudretli elinde olan millet idaresi demokrasi yolunda gelişmesine devam edecektir⁸⁰.

Bu konuşma halk tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Aynı zamanda bu ayda “toprak reformu” meclis içinde uzun tartışmalara sebebiyet vermiştir. Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan, Eskişehir Milletvekili Emin Sazak gibi bir kısım milletvekili bu reform kapsamında olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na şiddetle karşı çıkmışlardır. Bu anlamda demokratikleşme yolunda, çok partili siyasal hayata geçmek için CHP'den kopup yeni parti kuracaklara fırsat yaratılmıştır⁸¹.

Cumhurbaşkanı İnönü'nün parti içindeki muhalefeti açık bir şekilde görebiliyordu. 1944 yılı bütçesinin kabulü için yapılan oylamada yedi ret oyu çıkmıştır, bu kişiler daha sonra demokrat parti içinde olan isimlerdi. Toprak reformu konusunda da yine bu isimler muhalefet olmuştu. Sonuç olarak Cumhurbaşkanı İnönü bu isimlerin parti kurmasını sağlayarak, hem parti içi muhalefetten kurtulacak, hem de çok partili siyasal hayata geçişi sağlayacaktı⁸².

Cumhurbaşkanı İnönü yeni partinin başkanı olarak İzmir Milletvekili Celal Bayar'ı düşündü. Nitekim 6 Ocak 1946'da kuruldu. Kurucuları arasında Dörtlülük Takrir olan Bayar, Menderes, Koraltan ve Köprülü olarak gösterilmiştir Kuruluş aşamasında yer alan birçok isim görüşlerinden dolayı tepki alınacağı düşünülerek gösterilmemiştir⁸³. Böylece çok partili siyasal hayata Demokrat Parti'nin kurulmasıyla 1946 yılında geçilmiştir.

2.1.2. Demokrat Parti'nin 1950-54 Dönemi

Pek çok kaynakta Beyaz İhtilal olarak adlandırılan 14 Mayıs 1950 seçimleri şu şekilde sonuçlanmıştır; ülkenin %88,8'i oy kullanmıştır, bu oranla Türkiye rekor kırmıştır. Oyların %53,59 alan Demokrat Parti 408 milletvekili çıkarmıştır. Buna karşılık CHP ise oyların %39,98'ni alarak 69 milletvekili çıkarabilmiştir. Sonuç olarak CHP'nin 27 yıllık iktidarlığı son bulmuş, Demokrat Parti seçimi kazanmış ve iktidara gelmiştir⁸⁴.

⁸⁰ Kalaycıoğlu, Ersin- Sarıbay, Ali Yaşar, *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Dora Yayınları, Bursa, 2009, s. 309.

⁸¹ Kocabaş, Süleyman, *Menderes Dönemi*, Vatan Yayınları, İstanbul, 2011, s.25; Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 487.

⁸² Erdoğan, 2006, s.10.

⁸³ Kocabaş, 2011, s.30.

⁸⁴ Kocabaş, 2011, s.46.

Liberalizm ve demokrasi, Demokrat Parti programının temelini oluşturmaktaydı ve devlet desteğiyle özel sektörü teşvik etme amacını taşımaktaydı. Ekonomi alanında olduğu kadar sosyal alanlarda da demokrasiyi geliştirmek istiyorlardı. Atatürk'ün ölümünden sonra seçme şansları olmayan halk, yeni bir parti, yeni düşünceleri ilk kez duyuyordu ve bu anlamda Demokrat Parti ülkede yankılar uyandırmıştı⁸⁵.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden çok kısa bir süre sonra Kore Savaşı patlak vermiştir. Bunun üzerine Demokrat Parti, Kore Savaşı'na asker göndermeye karar vermiştir. Bu kararın NATO'ya üye olmak amacından kaynaklı bir karar olduğu düşünülmüştür⁸⁶. Nitekim Türkiye bu dönemde NATO'ya üyeliği hem güvenlik hem de batı ile ilişkilerin gelişmesi açısından gerekli görmüştür. Sonuç olarak Türkiye, Kore Savaşı'nda askeri olarak gösterilen başarısının ve jeopolitik konumun önemi ile 1952 yılında NATO'ya girmiştir. Bu durumdan, Demokrat Parti'nin Batı ile yakın ilişkiler içerisinde olma gayretinde olduğunu söyleyebiliriz.

İktidardaki değişim sadece siyasi bir değişim olmakla kalmamış, hem ekonomi alanında hem de sosyal hayatta birçok yeniliği beraberinde getirmiştir. Demokrat Parti CHP'nin aksine kırsal bölgelere yönelik politikalar üretmiştir. Bu noktada Demokrat Parti köylünün desteğini arkasına almıştır. Dolayısıyla bu dönemde iktidar köylünün refahını oldukça artırmıştır. Aynı zamanda yine bu dönemde diğer konularda da birçok düzenleme getirilmiştir. Ezanın Arapça okunması, okullarda din derslerine ağırlık verme, imam hatip okullarının sayısının artırılması gibi birçok yenilik de bu dönemde yapılmıştır⁸⁷.

2.1.3. Demokrat Parti'nin 1954-57 Dönemi

1954 seçimlerinin sonuçlanmasıyla, CHP otuz sandalye kaybederken, Demokrat Parti 31 sandalye kazanmış ve 505 sandalyeye ulaşmıştır. Böylelikle Demokrat Parti, halk tarafından ikinci kez seçilmiştir. Bu durumun nedeni, dönem içerisinde uygulanan politikalar sonucunda halkın refah seviyesinin artırılması ve halkın güveninin kazanılmasından kaynaklı olmuştur⁸⁸.

⁸⁵ Erdoğan, 2006, s.16.

⁸⁶ Akkaya, Bülent, "Türkiye'nin Nato Üyeliği ve Kore Savaşı", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 28, 2012, s.6.

⁸⁷ "Ezanın tekrar Arapça okunması bağlamında" Bkz. DPMGMZ, 13.06.1950; Keskin, Yusuf, "Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.1, 2012, s. 113.

⁸⁸ Emiroğlu, Atiye; Koçyiğit Nezahat; Kesici, Senem, "Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar", *Uluslararası Tarih ve Araştırmaları Dergisi*, S.8, 2012, s. 77.

1954-1955 yılları ekonomik olarak ülkenin parlak bir dönemi olmuştur. 1955 yılından sonra ise bu durum tersine dönmüş ve ekonomi zor bir döneme girmiştir. Bu zor durumu aşmak için hükümet Milli Koruma Kanunu'nu uygulamaya koymuştur.

Bu dönemde Demokrat Parti, yabancı sermayeyi ülkenin kalkınması açısından son derece önemli görmüştür. Bu görüşünden dolayı, yabancı sermayeyi ülke içine çekmek gayesiyle 1954 yılında Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarmıştır. Ayrıca 1954 yılında çıkardığı Petrol Kanunu ile de dönemin iktidarı ülkenin yeraltı zenginliklerini bulmaya yönelmiştir.

Yabancı sermayeye yönelik olarak ilk çıkarılan kanun, 1954 yılında yürürlüğe giren 6224 sayılı kanundur. Bu kanun ile yabancı yatırımcılara büyük kolaylıklar sağlanmıştır. Örneğin; Yabancı sermaye ile kurulan işletmelere kuruluş ve ilerleyen çalışma dönemlerinde işçi, kalifiye eleman, teknik eleman gibi personelin bakanlığın çalışma izniyle çalıştırabilme olanağı tanımlanmıştır. Ayrıca gümrük muafiyetleri ve kazançlarının dışarıya transferi gibi pek çok konuda da imkanlar sağlanmıştır⁸⁹. Kanunun pek çok açıdan teşvik edici bulunmasına rağmen dönemin şartlarına göre dışa yönelik oldukça serbest bir yapı sergilediğini söyleyebiliriz.

Bu dönemde yürürlüğe konulan kanunlar ile ülkenin zenginliklerini ortaya çıkarmak amacının yanında, ülke dışındaki zenginliklerin de ülke içine girmesini sağlayarak ekonomik açıdan istenilen düzeye gelmek istenilmiştir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye gibi toparlanmaya başlayan genç bir ülkenin tamamen kendini dışa açması ilerleyen zamanlarda problemler çıkmasına neden olacaktır.

2.1.4. Demokrat Parti'nin 1957-60 Dönemi

1957 seçimlerinde Demokrat Parti, iktidarlığını sürdürmeye devam etmiş, CHP ise geçmiş yıllara göre daha fazla oy oranına sahip olmuştur⁹⁰. Ancak iktidar olmasına rağmen, 1957 seçim sonucu Demokrat Parti'nin, istediği şekilde sonuçlanmamıştır. Bu durumun nedeni üzerine farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan bir tanesi, 1955 yılına kadar ülke içinde ve dışında her şeyin yolunda gittiği iyimser bir hava hâkimken, bu tarihten sonra kuraklık, dış yardımların azalması gibi olumsuzluklar nedeniyle bu olumlu havanın tersine dönmesidir.

⁸⁹ Kemaneci, 2015, s. 43.

⁹⁰ Bulut, Sedef, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", *Akademik Bakış Dergisi*, C.2, S.4, 2009, s. 132.

Başka bir görüşe göre ise, Demokrat Parti'nin üniversitelere, basına, muhalefet partisine karşı gösterdiği sert tutumlardan dolayı halkın tepkisini almasıdır⁹¹. Tüm bunların etkisiyle Demokrat Parti'nin oylarında azalma olmuştur.

Bu dönemde CHP ile Demokrat Parti arasındaki gerilim önemli sayılacak bir boyuta ulaşmıştır. Bu gergin durumu iktidar ile muhalefet arasındaki diyaloglardan anlamak mümkündür. Adnan Menderes'in Demokrat Parti milletvekillerine hitaben söylediği sözlere karşılık İsmet İnönü'nün cevabı, aralarındaki bu gergin ilişkiyi göstermeye bir örnek teşkil ederken aynı zamanda iktidarın kendine duyduğu güveni yansıtmaktadır:

“Siz isterseniz hilafeti bile getirebilirsiniz, orduyu yedek subaylarla bile idare edebilirim, odunu aday göstersem milletvekili seçilir.” Sözlerine karşılık İsmet İnönü şu cevabı vermiştir: “Çareler tükenince ihtilal mubah olur, sizi ben bile kurtaramam⁹².”

Dönem siyasi olarak karmaşık bir süreç yaşarken, ekonomide de durum pek iç açıcı olmamıştır. İktisadi problemler artmış, dış yardımlar azalmış, karaborsa ve kuyruklar sürekli gelen zamlar ekonomiyi bunalıma sürüklemiştir. Tüm bu siyasi ve iktisadi gelişmeler ülkenin hem siyasi hem iktisadi hem de sosyal anlamda çıkmaza girmesine neden olmuştur. Yoğun ve uzun bir iktidarlık dönemi geçiren Demokrat Parti, 1950'lerin sonlarına yaklaşılırken ülke problemlerini çözmekte oldukça zorlanmaya başlamıştır.

Yaşanan siyasi krizler, 1960 yılının Mayısında doruk noktaya ulaşmış ve orduyu hareketlendirmiştir. Celal Bayar bir darbe girişiminin olmayacağını düşünse de, dönemin Milli Birlik Komitesi üyelerinden Cemal Madanoğlu'nun şu sözleri darbe girişiminin olacağını açık göstergesiydi:

...Karşı Devrimcilik iyice tırmanmış durumda. Eh partizanlık almış yürümüş. Parti diktatörlüğü öyle. Ekonomik durum bu şartları tamamlıyor. Bu sırada milleti en çok gayrete getiren, bardağı taşıran son damla Demokrat Parti'nin bir tahkikat komisyonu kurması oldu. Çok körlemesine gittiler. Yani ihtilali aslında biz yapmadık. Onlar yaptı⁹³...

⁹¹ Emiroğlu, 2012, s. 77-78.

⁹² Keskin, 2012, s. 116.

⁹³ Bulut, 2009, s. 142.

Nitekim 27 Mayıs 1960 yılında darbe girişimiyle Demokrat Parti'nin on yıllık iktidar serüvenine son verilmiştir.

2.2. 1950-1960 DÖNEMİNDE TARIMIN YERİ VE UYGULANAN TARIM POLİTİKALARI

1950-1960 yılları Türkiye için önemli yıllar olmuştur. Başta siyasi değişim olmak üzere, birçok değişime şahit olunmuştur. Farklı politikalar izleyen dönemin iktidarı, ekonomik anlamda da bu farklılığını yansıtmıştır. 1950 yılına kadar arka planda kalan tarım sektörü bu dönemde, ekonomik büyüme için öncü bir sektör olarak görülmüştür.

Bu başlık altında 1950-1960 döneminde tarımın ekonomideki yerinden ve bu yıllarda iktidarda olan Demokrat Parti'nin uygulamış olduğu tarım politikalarına, bu politikaların ekonomik büyüme ve kalkınmadaki etkileri sayısal verilerin yardımıyla da incelenecektir.

2.2.1. 1950-1960 Döneminde Tarımın Yeri ve Önemi

Tarımın önemi ülkeden ülkeye farklılık gösterse de değişmeyen, tarımın her ülke için her dönemde önemli olduğudur. Çünkü tarım, insanların temel besin gereksinimlerini sağlamasının yanında, sanayi gibi diğer sektörler için gerekli hammadde ihtiyacını da karşılamaktadır.

Bu yıllarda, Türkiye'nin ekonomik yapısı tarım ağırlıklıdır. Bu durumun yaşanılan coğrafyadan kaynaklı olduğunu söylemek doğru olsa da sanayi sektöründe gerekli altyapıyı oluşturamamasından kaynaklı olduğunu söylemek daha doğru olur. Bu durumda tarımın önemi, Türkiye'de beslediği nüfus, dış ticarete taşıdığı önem ve milli gelirdeki payı açısından oldukça fazladır⁹⁴. Tarım bu özellikleriyle, Türkiye'de iktidara gelen siyasilerin uygulamış oldukları politikalarda önemli bir yer almıştır. 1950-1960 döneminde iktidarda olan Demokrat Parti de ekonomik büyümeyi hızlandırmak için ağırlıklı olarak tarım sektörüne yönelmiş ve bu yönde politikalar üretmiştir. Celal Bayar'ın şu sözleri de bu durumu tasdikler niteliktedir:

Milli ekonominin ana temelini tarıma dayatan bu anlayış bin yıllık geleneğimizin içinden gelen (Koruyucu Devlet) felsefesine uygun düştüğünden başka, günün ihtiyaçlarına da geçerli bir karşılık getiriyordu. Bu bir politikadır. Demokrat Parti'nin, 10 yıl boyunca bütün hükümetleri, bu politikayı dikkatle

⁹⁴ Kemanecce, 2015, s. 46.

yürütmüşlerdir. Tarım ürünleri ve köy ekonomisini birinci planda tutan bir iktidar, ana karakteriyle halkın çıkarına ve yararına işler. Bize lazım olan da budur⁹⁵.

Tablo 4: Üretim Faaliyet Kolları İtibariyle Milli Gelir ve Üretim Faaliyet Kollarının Milli Gelir İçerisindeki Nisbeti.

Faaliyet Kolları	1948	%	1958	%	1962	%	1965	%
Tarım	4691.4	53,2	16144,4	47,7	21778,8	41,8	25434.4	37,2
Sanayi	926.3	10,5	5418.7	16,0	8329.3	16,0	11742.5	17,2
Yapı Sanayi	280.3	3,2	2044.7	6,0	3093.8	5,9	4250.2	6,2
Ticaret	960.6	10,9	2513.9	7,8	4091.3	7,8	5670.9	8,3
Ulaştırma	406.3	4,6	2007.6	5,9	3837.0	7,4	5139.1	7,5
Mali Kurumlar	129.4	1,4	954.6	2,8	1433.1	2,8	2017.6	3,0
Serbest Meslek Hiz.	325.3	3,7	1405.2	4,2	2683.2	5,2	3976.1	5,4
Konut Gelirleri	237.5	2,7	1196.3	3,5	2466.6	4,7	3325.0	4,9
Devlet Hizmetleri	877.6	10,0	2322.6	6,9	4631.2	8,9	6869.5	10,0
Yurt içi Gelirleri	8834.7	-	34019.0	-	52338.3	-	68125.3	-
Dış Alım Gelirleri	-20.0	-0,2	-145.9	0,4	-312.6	-0,5	214.2	0,3
Safi Milli Hasıla	8814.7	100,0	33873.1	100,0	44358.7	100,0	68339.5	100,0 ⁹⁶

Tablo 4'te 1948-1965 yılları arası üretim faaliyet kolları itibariyle milli gelir ve üretim faaliyet kollarının milli gelir içerisindeki nispi değerleri gösterilmektedir. Yıllar itibariyle tabloya baktığımızda, tarımın milli gelir içerisindeki değeri azalma göstermekle beraber, yine de %37.2'lik oranla milli gelir içerisindeki en yüksek payı oluşturmaktadır. Tarımdaki bu azalma da tabloya baktığımızda diğer sektörlerdeki gelişmeden kaynaklandığını görmekteyiz. Demokrat Parti'nin

⁹⁵ Kısakürek, Necip Fazıl, *Benim Gözümde Menderes*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, s. 143.

⁹⁶ Herekmen, Aykut, *Türkiye'de Tarım Sektörüne Yapılan Mali Yardımlar ve F.E.O.G.A.*, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1969, s.42.

iktidarda olduğu 1950-1960 döneminde ise tarımın milli gelirdeki payı yüksek oranlarda olmuştur.

2.2.2. 1950-1960 Döneminde Uygulanan Tarım Politikaları ve Ekonomiye Etkileri

1950-1960 yılları arasında üretilen ekonomi politikaları tarım ağırlıklı olmuştur. 1950 yılından önce de tarıma yönelik politikalar üretilmiştir. Ancak 1950 yılında iktidara ilk defa farklı bir parti geçmiştir. İktidardaki bu değişim birçok alanda olduğu gibi, tarım alanında da bir takım yenilikleri beraberinde getirmiştir. Demokrat Parti, programında her alanda dışa açılma ve serbestleşmeyi öngörmüştür. Bu ekonomi politikalarına da yansımıştır. Tarım politikalarına ağırlık vererek iktisadi büyümeyi gerçekleştirmeye çalışan yeni iktidar, aynı zamanda dış yardımlar karşılığında tarıma öncelik vermek durumunda kalmıştır.

Henüz İkinci Dünya Savaşı devam ederken, ekonomik gerilemeyle birlikte artan enflasyon ve siyasi baskılar Türkiye’de yeniliklerin oluşacağını göstermiştir. Bu durumda ülke içerisinde büyük toprak sahiplerinin ve ülke dışında ise güçlü ekonomisiyle dünya üzerinde önemli bir güç olarak görülen Amerika’nın baskıları, o zamana kadar dışa kapalı tavrını sürdüren Türkiye’nin bu tavrını değiştirmesine öncü olmuştur⁹⁷.

CHP’nin iktidarda olduğu dönemde siyasiler tarafından, korumacı bir devlet politikası benimsenmiş gibi görünmesine rağmen, uygulamada tersi bir durum gözlenmekteydi. 1946 yılının başlarında Beş Yıllık Kalkınma Planının hazırlanması korumacı bir anlayış sergilendiğini gösterse de çok kısa bir süre sonra Cumhuriyet tarihinin ilk devalüasyonu yapılıyor ve TL’nin dolar karşısındaki değeri düşürülerek, dış dünyayla birleşmek ve yardım gibi olanaklarından faydalanmak isteniliyor. Bunun sonucunda 1947 yılında Türkiye Kalkınma Planı hazırlatılıyor. Bu plan Beş Yıllık Kalkınma Planının aksine serbestleşmeyi öngören daha liberal politikalar içeriyor. Bu doğrultuda Türkiye adım adım dışa açılmaya başlıyor ve bu açılma CHP’nin iktidarda olduğu dönemlerde Truman Doktriniyle gerçekleşiyordu. Askeri yardım karşılığı Türkiye, belli koşulları yerine getirmeyi 1947 yılında kabul etmiş bulunuyordu.

⁹⁷ Kazgan, Gülten, *Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 79.

Truman Doktrininden kısa bir süre sonra ise Marshall Planı yayınlanmıştır. Marshall Planı, Truman Doktrininden daha kapsamlı, daha fazla ülkenin yer aldığı, 1948-1952 yıllarını kapsayan bir yardım programı olmuştur. Türkiye’de bu yardım programına Avrupa’nın tahıl ihtiyacını karşılayarak ve ağır sanayisinden vazgeçerek dâhil olmuştur ⁹⁸. CHP’den sonra iktidara gelen Demokrat Parti, dışı açılmayı ve serbestleşmeyi kendine amaç edinmiş bir partiydi. Dolayısıyla Demokrat Parti, ekonomik kalkınma için dış yardımları uygun gören CHP’nin izlediği yoldan devam edecekti.

Demokrat Parti iktisadi anlamda ekonomik büyümeyi öngörmüştür. Bunun için kendine dönemin gelişmiş ülkeleri olan İngiltere, Fransa, Japonya ve ABD gibi ülkeleri örnek almıştır. Krediler ve yardımlarla gerekli büyümeyi sağlayabileceklerini düşünmüşlerdir.

Ekonomik büyüme için Demokrat Parti ilk başta, tarımı geliştirmeye ve altyapı yatırımlarını gerçekleştirmeye odaklanmışlardır. Bu durumda yapılan yardımlar ve alınan krediler bu doğrultuda kullanılmıştır. Marshall yardımlarıyla, tarımda makineleşme daha hızlı gerçekleşmiştir. Tarımdaki bu gelişmelerle birlikte, dönemin olumlu hava koşulları da birleşince tarımsal üretimde hızlı bir artış olmuştur. Tarımdaki bu hızlı ve olumlu gelişme ekonomik kalkınmaya da aynı şekilde olumlu yansımıştır.

2.2.2.1. 1950-1960 Yıllarında Uygulanan Tarım Politikaları

1950-1960 yıllarında iktidar olan Demokrat Parti, ekonomik kalkınma amaçlı yöneldiği tarım sektörünü geliştirmek için birçok politika uygulama yoluna gitmiştir. Aslında iktidarın temel esası liberal politikalarıdır. Ancak hem ülkenin gelişmişlik durumu hem de dönemin şartları devletin ekonomiye müdahalesini gerekli kılmıştır. Dolayısıyla devlet tarımsal üretimi artırmak için krediler, destekleme fiyat politikaları, makineleşme, vergi gibi araçlar kanalıyla üretimi ve üreticiyi teşvik etme yoluna gitmiştir.

2.2.2.1.1. Tarımsal Krediler ve Tarımsal Destekleme

1950’li yıllarda yaşanan enflasyon problemi, ülke içi fiyatları ülke dışındaki fiyatların üstüne çıkarmıştır. Fiyat artışlarının hız kazandığı bu dönemde devlet tüketiciyi korumak amacı ile ekmek, pirinç gibi tarımsal ürünlerin yanı sıra hayvansal ürünlerin fiyatlarına da müdahalede bulunmuştur. Ayrıca şekerpancarı

⁹⁸ Bülbül, 2006, s. 1.

ve çay gibi ürünlerin ülke içinde yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması ve sanayi kollarının kurulması amacına yönelik olarak tarımsal destekleme ve fiyat politikaları takip edilmiştir⁹⁹.

Bu dönemde, tarıma yönelik olarak sağlanan imkanlardan biri de tarımsal kredilerdi. Dönemin önemli gelişmelerinden olan tarımda makineleşme, büyük toprak sahipleri tarafından kullanılan bir uygulama iken, küçük toprak sahipleri tarafından ulaşılması güç bir durumdu. İşte tam bu noktada devlet eliyle kredi imkanları sağlandı. Böylelikle bu dönemde küçük çapta çiftçiler de traktör ile tarım yapmaya başladı. 1950 yılından sonra kredi imkanlarında önemli gelişmeler sağlanırken, kredi miktarlarında da artış yaşanması beklenen bir durumdur.

Tablo 5: Seçilmiş Yıllarda T.C. Ziraat Bankası Tarım Kredileri.

Yıl	Kredi Miktarı (Milyon TL)
1949	337
1950	412
1951	646
1952	1.067
1953	1.213
1954	1.497
1955	1.558
1956	1.888
1957	2.108
1958	2.161
1959	2.313
1960	2.392 ¹⁰⁰

Tablo 5'te 1949-1960 yılları arasında Ziraat Bankası'nın sağladığı kredi miktarları gösterilmektedir. 1949 yılında 337 milyon TL olan kredi miktarı, 1960 yılına gelindiğinde ortalama 7 katına çıkmıştır. Bu son derece önemli bir artış olmuştur.

Tarımsal üretimi artırmaya yönelik olarak yapılan destekleme fiyat politikaları, destekleme alımları ve krediler bu dönemde amacına uygun bir şekilde

⁹⁹ Yavuz, Fahri, *Türkiye'de Tarım*, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2005, s.46.

¹⁰⁰ Oktar, Suat; Varlı, Arzu, "Türkiye'de 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, C.28, S.1, 2010, s.13.

hizmet vermiştir. Sağlanan kredilerin büyük bir kısmı tarımda makineleşme için kullanılmıştır. Böylelikle, yapılan destekleme fiyat politikaları ile fiyatların yüksek tutulması, krediler ile ulaşılan makineleşme ve destekleme alımları tarımsal üretimin artışını sağlamıştır.

Ayrıca Tarım Kredi Kooperatifleri'nin kurulmasıyla kredi imkanları genişletilmiş ve yine makineleşme bu dönemde hız kazanmıştır. 1952 yılında tarım makinelerine sahip olan çiftçilerin %93'ünün bu makinelere yapmış oldukları harcamalarının %60'ını krediler yoluyla sağlamıştır¹⁰¹. Çiftçiler gübre, tohum gibi tarımsal maliyet oluşturan girdilerin alımını da bu krediler sayesinde kolaylıkla sağlamıştır. Krediler sayesinde, çiftçiler üretim girdi ihtiyacını sağlamak amacıyla yasadışı yerlere borçlanmaktan kurtulmuştur. Böylelikle kredilerin sadece ekonomik değil, toplumsal bir faydası olduğu da açıktır.

Ancak bu dönemde kredi miktarlarındaki artış enflasyon gibi ekonomik problemlerin ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Özellikle 1954 yılında olumsuz hava koşullarının etkisiyle tarımsal üretimde önemli düşüşler yaşanmıştır. Arz miktarının azalması ve kredi miktarındaki artışlar fiyatların genel seviyesini oldukça artırmıştır. Tüm bu olumsuzlukların etkisiyle 1954 yılından sonra destekleme alımları ve destekleme fiyat politikalarında artış olmuştur. Aslında bu müdahaleci yapı dönemin liberal politikalar benimseyen iktidarıyla çelişmekteydi. Ancak dönemin şartları müdahale etmeyi zorunlu kılmıştır ve bu duruma bağlı olarak Milli Koruma Kanunu tekrar yürürlüğe konulmuştur. Milli Koruma Kanunu ile ilgili ayrıntılar ilerleyen konularda yer verilecektir.

2.2.2.1.2. Marshall Yardımları ve Tarımsal Makineleşme

Türkiye 1948 yılında Amerika ile imzaladığı “Ekonomik İş Birliği Anlaşması” ile Marshall Planı yardımlarını almaya başlamıştır. Bu anlaşmaya göre yerine getirmesi gereken bazı şartlar vardı. Anlaşmanın ilk maddesine göre, Türkiye'nin ekonomik açıdan Marshall Yardım Programı çerçevesinde kendine düşen görevleri yerine getirmesi karşılığında, Amerika kendi kanunları çerçevesinde gerekli yardımları yapacaktı. Diğer maddelerinde ise yapılan yardımların belirlenen sahalarda kullanılması ve Avrupa Ekonomik İş Birliği'nin kendisinden erişmesini istediği üretim düzeyine gelmesi gerektiğini anlatıyordu. Aynı zamanda yardımların kullanım alanlarını Amerika'nın takip etmesi amacıyla

¹⁰¹ Oktar- Varlı, 2010, s.13.

geniş alanda yayın yapmayı da kabul etmişti¹⁰². Bu antlaşmaya göre yardımların belirleneceği saha zirai ve madencilik ağırlıklı olmuştur. Amerikalı uzmanlara göre verilen yardımların büyük çoğunluğu tarım alanında kullanılacaktı. Nitekim Türkiye yardımların büyük kısmını da tarım alanında kullanmıştır.

Tablo 6’da, Marshall Planı kapsamında Tarım Bakanlığı’na ayrılan kaynak miktarı gösterilmektedir. Yapılan yardımlar direkt ve dolaylı olarak yapılmıştır. Dolaylı yatırımlar tiraj hakkı ve özel kaynak olarak kısımlara ayrılmaktadır.

Tiraj Hakları Amerika’nın, Avrupa ülkeleri arasındaki ticareti düzenlemek amacıyla yaptığı yardımlardır. Bu yardım sayesinde döviz yokluğu nedeniyle ihtiyaç duyduğu malları satın alamayan ülkelere alma fırsatı sağlanırken, aynı zamanda satan devlete de döviz girişi sağlanarak yardımda bulunmuş oluyordu. Böylelikle Amerika dolaylı yoldan ülkelere yardımda bulunmuş oluyordu¹⁰³.

Marshall Planı kapsamında Türkiye’ye verilen yardımlar dört başlık altında toplanmıştır. Aşağıda bu yardımlardan kısaca bahsedilmiştir. Bunlar:

Hibeler: Bu alanda yapılan yardımlardan faydalanan Avrupa ülkeleri ve Türkiye, yardımlardan dolayı ABD’ye karşı borçlanmıyorlardı. Ancak bu yardımların ekonomik iş birliği çerçevesinde belirlenen ekonomik alanlarda kullanılması gerekiyordu.

Ödünç: Alınan bu yardımlarla Türkiye ABD’ye karşı borçlanmış oluyordu. Bu borçların ödenmesine 1952 yılının Temmuz ayından itibaren başlanılacaktı. 1952 yılından 1956 yılına kadar sadece faiz tutarı ödenecek, daha sonra da 35 yıl boyunca %2,5 faiz ile gerek anapara, gerekse faizleri, bir arada ve eşit taksitlerle ödenerek borç kapatılacaktır.

Dolaylı yardım: Bu yardımlar yukarıda bahsettiğimiz tiraj hakları olarak adlandırılan ülkeler arasındaki ticareti düzenlemek amacıyla yapılan yardımlardır.

Teknik Yardımlar: ABD’den getirtilecek teknik uzmanlarla, yardım gören ülkeden staj, tetkik gezisi gibi nedenlerle diğer ülkelere gönderilen mühendis, teknik elemanların gittikleri ülkelerdeki zorunlu masrafları karşılanmaktadır. Marshall yardım programı kapsamında Türkiye’ye, 1948-1951 yıllarında 3 Milyon Dolar teknik yardımda bulunulmuştur¹⁰⁴.

¹⁰² Bülbül, 2006, s. 79.

¹⁰³ Güler, 2009, s. 96.

¹⁰⁴ Ertem, Barış, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.12, S.21, 2010, s. 392.

Teknik yardımın finansmanı iki şekilde yapılmıştır. Finansmanlardan biri hükümetin borçlanması ve bu borç ödünç yardım için tayin ve tespit edilen şartlara uygun olarak ödenmesidir. İkinci finansman şekli ise hibedir. Buna göre, teknik yardım karşılığında hükümetler herhangi bir borca girmiş olmaz.

Tablo 6: Başlangıçtan 1957 Yılı Sonuna Kadar Marshall Planı'ndan Tarım Bakanlığına Ayrılan Kaynak Tutarı.

Dönem	Direkt Yardım (Dolar)	Endirekt Yardım(Dolar)	Toplam (Dolar)
1948-49	21.364.000	1.411.000	22.775.000
1949-50	14.626.000		
1950-51	10.408.000		
1951-52	6.900.000		
1952-53	5.160.000	1.000.000	6.160.000
1953-54	9.262.000		
1954-55	8.771.000		
1955-56	8.101.000		
1956-57	2.163.000		
1957-58	3.310.000		
Toplam	86.755.000	2.411.000	89.166.000 ¹⁰⁵

Tablo 6'da görüldüğü gibi yapılan yardımların büyük çoğunluğu direkt yardımlardan oluşmaktadır. Türkiye direkt yardımların büyük kısmıyla tarım alet ve araçları ithal etmiştir. Endirekt yardımlarında tiraj haklarından oluşan önemli bir kısmıyla yine gübre ve tarım aletleri satın alınmıştır¹⁰⁶. Yapılan yardımların büyük bir kısmı tarım alanında kullanılmıştır. Türkiye bu anlamda yapılan yardımları iktisadi işbirliğine uygun alanlarda kullanarak üzerine düşen vazifeyi yerine getirmişti.

Tarım Bakanlığı'na 1955 yılına kadar Marshall Planı kapsamında verilen doğrudan yardımların kullanım alanları Tablo 7'de gösterilmektedir. Buna göre, tarım alanında kullanılmak üzere alınan yardımların büyük bir kısmı tarımsal alet ve araçların ithalinde kullanılmıştır. İthal edilen bu araç ve aletlerin içerisinde en

¹⁰⁵ Tören, 2006, s. 138.

¹⁰⁶ Tören, 2006, s. 137.

büyük payı ziraat aletleri almıştır¹⁰⁷. Böylelikle tarımsal verimlilik artırılmak istenmiştir. Nitekim 1955 yılına kadar iyi hava koşulları ve Marshall Yardımları'nın da etkisiyle tarımsal üretimde verimlilik önemli ölçüde artmıştır.

Tablo 7: Başlangıçtan 1955 Yılına Kadar Marshall Planı Kapsamında Tarıma Ayrılan Direkt Yardımların Kullanım Alanları.

Cinsi	Tutar
Tohum	95.000
Gübreleme	500.000
Süperfosfat Hammaddesi	400.000
Mücadele İlaçları ve Hammaddesi	3.193.000
Veteriner İlaçları	168.000
Kimyevi Maddeler	36.000
Laboratuvar Kimyevi Maddesi	40.000
El Aletleri	8.000
Ambalaj Malzemesi	62.000
Jeneratör	54.000
Telsiz İstasyonu-Seyyar Telsiz	65.000
Tulumba-Arazi Açma Ekipmanları	917.196
Seyyar Tamirhane	150.000
Ziraat Aletleri	28.674.500
Yedek Parça	15.605.000
Konserve ve Gübre Fabrikası Malz.	70.000
Kamyonet-Jeep Akaryakıt Tankeri vs.	1.894.000
Tank Tipi Traktör (küçük)	2.345.000
Tank Tipi Traktör (büyük)	750.000
Tekerlekli Traktör	14.735.000
Teyyare-Zirai Mücadele için	97.000
Fenni Aletler-Laboratuvar Malzemesi	343.000
Lastik Tamir Malz.-Yangın Söndürme Cihazı	168.000
Ziraat Makineleri Lastiği	2.126.000
Tamir Ekipmanları	485.000
Deniz Navlunu	3.481.000
Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'na	814.000
1950-51 Devresine Nakil	-784.000
Toplam	76.491.696 ¹⁰⁸

¹⁰⁷ Tören, 2006, s. 138.

¹⁰⁸ Tören, 2006, s. 139.

Yapılan yardımların büyük bir kısmının zirai aletlere ayrıldığından yukarıdaki tabloda bahsetmiştik. Bu yardımlarla tarımda makineleşme önemli ölçüde hız kazanmıştır. Özellikle de traktör sayılarında önemli artışlar olmuştur. Aşağıdaki Tablo 8’de tarımsal aletlerin belirtilen dönemdeki sayıları verilmiştir. Buna göre 1950’lerin başında otuz binlerde olan traktör sayısı 1960’lara gelindiğinde kırk binleri bulmuştur. Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke için traktör sayısının bu ölçüde artması son derece önemli bir gelişmeydi. Böylelikle ekilen arazi miktarında, dolayısıyla üretim miktarında da önemli artışlar sağlamıştı.

Tablo 8: Seçilmiş Yıllarda Seçilmiş Tarımsal Alet ve Makine Sayısı.

Yıl	Karasaban	Traktör	Bıçerdöver
1952	1 981 550	31 415	3 222
1953	1 896 274	35 670	4 458
1954	2 030 996	37 743	4 706
1955	2 123 750	40 282	5 618
1956	1 916 612	43 727	6 025
1957	1 968 187	44 144	6 523
1958	2 046 417	42 527	6 592
1960	1 991 259	42 136	5 554 ¹⁰⁹

Marshall Planı ile yalnızca tarım desteklenmemiştir. Marshall Planı ile yolları geliştirmek amacı ile 1948 yılından 1950 yılına kadar toplamda 14 milyon dolar yardımda bulunulmuştur¹¹⁰. Bu yardımlar ile karayolu yapımı hızlanırken, demir yolu yapımı önemini kaybetmiştir. Aynı zamanda yapılan yardımlar ile birçok kara taşıtları satın alınmıştır. Bu doğrultuda ulaşımda, belirtilen yıllarda önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Türkiye ulaşım, tarım ve makineleşme dışında bu dönemde Marshall yardımlarının etkisiyle madencilik ve enerji sektörüne de yönelmiştir. 1950-1960 döneminde tarıma yönelik kalkınma amaçlı politikalar benimsemesinde Marshall Yardım Programı’nın etkisi büyüktür. Bu dönemde uygulanan politikalarla tarımdan sağlanan sermaye, ilerleyen yıllarda sanayide kullanılacaktır.

¹⁰⁹ *İstatistik Göstergeler 1923-2012*, Ankara, s.190.

¹¹⁰ Bülbul, 2006, s. 97.

III. BÖLÜM

3. 1961-1972 YILLARINDA UYGULANAN TARIM POLİTİKALARI

3.1. 1961-1972 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE SİYASİ YAPI

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ile birlikte müdahaleyi gerçekleştiren subaylar iktidarı ele aldıktan sonra ilk olarak Milli Birlik Komitesi (MBK) adıyla bir birlik oluşturdular¹¹¹. Orgeneral Cemal Gürsel'in Türk Silahlı Kuvvetleri Başkomutanı ve MBK'nın başkanı olduğu bildirilmiştir. Daha sonra MBK, bir basın toplantısı düzenleyerek kabinesini açıkladı. Düzenlediği basın toplantısında ilk olarak 32 maddeden oluşan bir bildiri yayınladı ve askeri yönetimin temel ilkelerini açıkladı¹¹².

MBK, 30 Mayıs 1960 tarihinde düzenlediği basın toplantısında da herhangi bir olaya sebep olabilecek tartışmaya engel olacağını ve ekonomik alanda yapılacak ıslahla vatandaşların geçim sıkıntılarının giderilmesi için gerekli tedbirlerin alınacağını ve bu çalışmalara işlerlik kazandırmak için hızlıca harekete geçeceğini ifade etmekteydi¹¹³. Bu amaçla da ilk olarak 1 sayılı yasayla TBMM'nin bütün yetkileri MBK'ya devredilmiştir. MBK demokratik düzenin sağlanması için Ord. Prof. Sıddık Sami Onar başkanlığında yeni bir anayasa hazırlanması için komisyon kurulmuştur. Yeni bir anayasanın gerekli görülme nedeni ise sivillere devredilecek idarenin sağlam bir zemine oturtulmasını şart olarak görülmüş olması ve adaletli bir seçim oluşturulması için yeni bir seçim yasasının oluşturulmak istenmesidir. MBK, 15 Ekim 1961'de seçimle yeni bir sivil hükümet iş başına gelene kadar Türk milleti adına hakimiyet hakkını kullanmıştır¹¹⁴.

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ile ilk kez iktidara el koyan ve politikaya doğrudan müdahalede eden Silahlı Kuvvetler, müdahaleden sonra devlet yönetiminde yeni oluşumlara yönelmiştir. 27 Mayıs'ta da idareyi ele alan askeri rejim ilk olarak sivil idare üzerinde kontrol kurmaya çalıştı ve 13 Aralık 1960'da Kurucu Meclis Kanunu çıkarılmıştır¹¹⁵. 9 Temmuz 1961 tarihinde Kurucu

¹¹¹ Özdağ, Ümit, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayın Grubu, İstanbul, 2004, s. 256-257.

¹¹² BCA, 030.01/10.1.

¹¹³ BCA 030.18.01.02/155.1.1.

¹¹⁴ Kırkpınar, Nurullah, "27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nin Ardından Türkiye'de Tarım ve Çiftçi Örgütlenmesi (1960-1965)", *Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu 12-14 Nisan 2018 Şanlıurfa Bildirileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2019, s. 130.

¹¹⁵ Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s. 98.

Meclis'in düzenli ve seri bir şekilde çalışmaları sonucunda anayasa tamamlanmış, halkoyuna sunulmuş evet oyu olarak oylama sonuçlanmıştır¹¹⁶.

Askeri Müdahale sonrası karışık bir toplumsal yapının olduğu bu dönemde önce DP kapatılmış ve DP'li seçmenlerin hangi partiyi veya kimi destekleyeceği merak konusu olmuştur. Oyların yönlendirilmesi için yeni bir siyasi partinin ortaya çıkması gerekiyordu. Fakat DP adı altında parti kurmak yasaklanmıştı. Yeni anayasanın verdiği haklar ve özgürlükler tam bir demokratikleşme zemininin oluştuğunu göstermiştir¹¹⁷. 12 Ocak- 13 Ocak 1961 tarihleri arasında Kurucu Meclisin yeni siyasi partilerin kurulmasına dair tebliğ yayınlandıktan sonra siyasi faaliyetler hızlı bir şekilde yürütülmeye başlanmıştır.

27 Mayıs süreci sonrasında MBK tarafından Genelkurmay Başkanlığı'na getirilen Ragıp Gümüşpala ordu içerisindeki çeşitli olaylardan dolayı emekliye ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu yönüyle MBK'nın güvenini sağlamış olan Gümüşpala, mevcut partilere karşı tutuma sahip olan bir parti kurma girişimine başlamıştır¹¹⁸. 11 Şubat 1961 tarihinde Adalet Partisi adı altında parti kurulmuş genel başkanı Ragıp Gümüşpala olmuştur. 13 Şubat 1961 yılında da Ekrem Alican, Yeni Türkiye Partisi kurmuştur. Kurulduktan sonra siyasi faaliyetlere başlayan AP, DP tabanına hitap etmeye başlamıştır. Gerek kurucuları gerekse üyeleri daima DP'nin devamı oldukları propagandası yapmışlardır¹¹⁹. Bu propaganda ve çalışmalarda başarılı olmuş 1961 yılında CHP ile birlikte Türkiye'nin ilk koalisyon hükümetini kurmuştur.

3.2. 1961-1972 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE KURULAN HÜKÜMETLERİN TARIM POLİTİKALARI VE UYGULAMALARI

3.2.1. Birinci Koalisyon Hükümeti'nin Tarım Politikası (20 Kasım 1961- 25 Haziran 1962)

Türkiye'de 27 Mayıs Askeri Müdahalesi sonrasında, yaklaşık bir buçuk yıl sonra siyasi faaliyetlerin serbest bırakılmasıyla 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan genel seçimde CHP oyların %36,3'ünü alarak sandıktan birinci parti olarak çıkmıştır. Fakat seçimde yeterliliği sağlayamadığı için oyların %34,6'sını alan AP

¹¹⁶ Çavdar, Ankara, 2008, s. 100.

¹¹⁷ Çavdar, T., "Adalet Partisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 8, İletişim Yayınları, 1983, (s. 2089).

¹¹⁸ Çavdar, 1983, (s. 2090).

¹¹⁹ Çavdar, Ankara, 2008, s. 112.

ile uzun görüşmeler sonunda anlaşarak 20 Kasım 1961 tarihinde Türkiye'nin ilk koalisyon hükümetini kurmuşlardır¹²⁰.

İlk koalisyon hükümeti programı incelendiğinde tarımsal kalkınma ve çiftçi sorunlarıyla ilgili Başbakan İsmet İnönü Meclis'te şu ifadeleri kullanmıştır:

“...Nüfusunun büyük çoğunluğunu köylü ve çiftçi teşkil eden, milli gelirin ve ihracatının en büyük kısmını toprak mahsullerinden sağlayan memleketimizde, tarım sahasında kalkınmayı temel dâva saymaktayız.

Memleketimiz ekilebilir toprakların sınırına varmıştır. Bundan sonra, zirai istihsalı artırmanın yolu dekar başına verimi yükseltmek olacaktır. Bunun için sulama, toprağı besleme ve koruma, tohumluk ihtiyacını tam olarak karşılama, hastalık ve haşerelerle mücadele konuları 'azimle takip olunacaktır.

Müstahsile ihtiyacını karşılayacak miktarda zirai krediyi elverişli şartlarla sağlamak hedefimizdir. Toprak reformunu, Anayasamızın ruhuna, ekonomik ve zirai bünyemize uygun ve dengeli bir şekilde gerçekleştirecek kanuni tedbirler dikkatle hazırlanacaktır¹²¹.”

Hükümet ilk olarak; enflasyon tehlikesine düşmeden, ekonomiyi durgunluktan kurtaracak tedbirleri geliştireceğini ve hızlı gelişme ile birlikte yüksek istihdam seviyesini, fiyat istikrarına ve âdil gelir tevzini göz önünde tutulacağını bildirmiştir. Bu maksada ulaşmak için de memleketin ekilebilir topraklarında ziraî istihsalı artırmanın yolu dekar başına verimi yükseltmek olacaktır. Bunun için sulama, toprağı besleme ve koruma, tohumluk ihtiyacını tam olarak karşılama, hastalık ve haşerelerle mücadele konuları azimle takip olunacaktır. Ayrıca toprak reformunu, 1961 Anayasası'nın ekonomik ve ziraî bünyeye uygun ve dengeli bir şekilde gerçekleştirecek kanuni tedbirlerle dikkatle hazırlanacağı vurgulanmaktadır.

İlk koalisyon kurulduktan sonra memlekette huzurun tam olarak sağlanamaması, ilk günden bu yana AP'lilerin ısrarcı bir tutumla her defasında af meselesini öne sürmeleri, aynı zamanda Albay Talat Aydemir ve arkadaşları tarafından düzenlenen darbe girişimleri ilk koalisyon hükümetini çalışmaz hale getirdi ve hükümet dağıldı. Sonuç olarak siyasi af konusundaki tavrını gittikçe arttıran AP ve CHP içindeki tartışmalar bir hükümet buhranına sebep olmuş ve sonunda İsmet İnönü'nün istifa etmesiyle ilk koalisyon hükümeti sona ermiştir¹²².

¹²⁰ Aydemir, Refik, *Adalet Partisi'nin Tarım Politikaları (1961-1980)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2018, s. 58.

¹²¹ MMTD, D. 1, C. 1, 27. 11. 1961, s. 120.

¹²² Kırkpınar, Nurullah, “27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nin Ardından Türkiye'de Tarım ve Çiftçi Örgütlenmesi (1960-1965)”, *Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları*

3.2.2. İkinci Koalisyon Hükümeti'nin Tarım Politikası ve Uygulamaları (25 Haziran 1962- 25 Aralık 1963)

Birinci koalisyon hükümetinin sona ermesiyle 4 Haziran 1962'de Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ikinci kez hükümeti kurması için İsmet İnönü'yü görevlendirmiştir. Yeni hükümet kurma çabaları 25 Haziran 1962'ye kadar sürmüş CHP, YTP, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve bağımsızlardan oluşan ikinci koalisyon hükümeti kurulmuştur¹²³. Fakat YTP ve CKMP'nin koalisyondan çekilmesi üzerine İnönü istifa etmek zorunda kalmıştır.

İkinci koalisyon hükümeti görevdeyken Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) uygulamaya konulmuş kalkınma planları çerçevesinde tarımla birlikte tüm sektörlerin gelişmesi de kalkınmada değerlendirilmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmesi plânlanan yeni hükümet programında da bu esaslar vurgulanmış ve şu kararlar alınmıştır:

- “Memleketimizin çeşitli bölgeleri arasında iktisâdi faaliyet hacmi ve gelir seviyesi bakımından mevcut olan büyük farkları ortadan kaldırmağa çalışmaktır. Bunun için, Plân Hedefleri ve Stratejisinde yer almış bulunan tedbirlerin ciddi bir şekilde tatbik konulmasını, Karma Hükümet yurdumuzun geri kalmış bölgelerinde yaşayan vatandaşlara karşı önemli bir vazife olarak kabul edecektir. Gerek beş yıllık plânda, yıllık programlarda ve bölge planlaması çalışmalarında, bu husus öncelikle göz önünde tutulacaktır.
- Türk ekonomisinin yılda ortalama %7 civarında bir gelişme hızına kavuşabilmesi ve muvazeneli bir kalkınmanın sağlanabilmesi için, Devlet yatırımları uzun vadeli plan ve programlara bağlanacaktır. Bunun için %7 gelişme hızından fedakârlık yapmamak kararındayız. Bu sebeple hazırlanmakta olan 1963 - 1967 devresine ait ilk beş yıllık plân, bu temel prensiplerin ışığı altında, Hükümetçe incelenip yüksek Meclis'e sunulacaktır.
- İktisâdi ve sosyal kalkınmamızda, millî ekonomimizin temeli olan tarıma büyük önem vermekteyiz. Tarım alanında sağlanacak gelişme, nüfusumuzun üçte ikisinin yaşama şartlarını iyileştirecek ve aynı zamanda diğer sektörlerdeki gelişmelere kaynak ve dayanak teşkil edecektir.
- Ziraî ıslahatın artırılmasında kolay olan, saha genişlemesi imkânlarının sınırına gelindiği için, birim başına verimi yükseltmek suretiyle istihşâl artışı sağlamak zorundayız. Hazırlanmakta olan tarım planı, bu amaca ulaşmak için gerekli bütün tedbirleri göz önünde tutmaktadır. Planda da derpiş edildiği gibi, verimi ve dolayısıyla istihşâli artırıcı tedbirlerin başlıcaları olan sulama, iyi tohumluk, damızlık, fidan ve gübrelerin daha fazla miktarlarda kullanılması, nebatî ve hayvani hastalık ve zararlılarla mücadele, hayvanların daha iyi beslenmesi ve bakımı işlerine önem verilecektir.

Uluslararası Sempozyumu 12-14 Nisan 2018 Şanlıurfa Bildirileri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2019, s. 138.

¹²³ Kuruloğlu, Fehim, *1960-1965 Yılları Arası Türkiye'de Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Hayat*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2016, s. 135.

- Ziraî kalkınmamızda ve zirai istihsalin artışında çok önemli rolü bulunan ziraî kredi rejiminin daha tesirli bir hale getirilmesini hükümet, önemli bir konu olarak görmektedir.
- Ziraî ekonomi bakımından lüzumlu, fakat o nispette güç bir konu olan ziraî sigorta alanında temel çalışmalara devam olunacaktır.
- Toprak, orman ve mera gibi tabii kaynaklarımızın korunmasında ve istihşâl güçlerinin artırılmasında, Anayasamızın koyduğu prensipler bütün çalışmalarımıza, rehber olacaktır. Özellikle, orman yetiştirme hizmetleri hızlandırılacak ve hazırlanan uzun vadeli planlar gereğince yürütülecektir¹²⁴.”

I. BYKP (1963-1967)'nda; tarım sektöründe yılda ortalama %4.7 oranında bir büyüme hızı dönem boyunca %25.6 oranında üretim artış hızı ve hektar başına ortalama %20 civarında verim artışı sağlanması hedeflenmiştir. Enflasyon yaratmadan, millî gelirden %7 gelişme hızını sürdürmek, aynı zamanda, tarım üretimini çoğaltmak, sanayileşmeyi gerçekleştirmek için ihracatı geliştirmek ve sanayinin artan ham madde ihtiyacını karşılamak amaçlanmıştır. Bu amaç içinde:

- “Tarımsal üretkenlikte beklenen artış ve gerektiğinde girdilere verilmesi göz önünde tutulan sübvansiyonlar, çiftçinin ödediği ve aldığı fiyatlar arasındaki ilişkide çiftçi lehine bir gelişme sağlayacaktır. Gelir dağılımının düzeltilmesine, toprak reformu gibi bünyevi ıslahat, kooperatifleşme ve adil vergileme çalışmaları yardımcı olacaktır.
- Gerektiği hallerde, sübvansiyon politikası istisnai haller dışında nihai ürün yerine, üretkenliğin artırılması amacıyla girdilere sübvansiyon, verilmesi ilkesine uyularak yürütülecektir.
- Plân dönemi içinde yapılacak yatırımların toplamı, 123,8 milyon liralık tarımsal eğitim yatırımları hariç, 11, 3 milyar lirayı bulmaktaydı. 11,3 milyar liralık yatırımın yüzde 6,5 veya 725 milyon lirası parasız çiftçi emeği karşılığıydı. Bunun yıllara dağılım oranı 1963 de yüzde 11,3, 1964 de yüzde 16,2, 1965 de yüzde 20,7, 1966 da yüzde 24,6 ve 1967 de yüzde 27,2 olmuştu. Buna göre gelişme hızı yatırım imkânlarının yıldan yıla artması da göz önüne alınarak, 1967 de yapılacak yatırımlar 1963' tekinin 2, 4 katı olacaktır.
- 5 yıllık yatırımlar toplamının yüzde 45,3'ü sulama işlerine, yüzde 15'i traktör ve donatımına, yüzde 6,1'i arazi iyileştirilmesine, yüzde 8,8'i ormancılığa, yüzde 4,2'si hayvancılığa, yüzde 2,6'sı balıkçılığa, geri kalan yüzde 18'i de öteki hizmetlere harcanacaktır.”

Bu oranlardan da görüldüğü gibi, yatırımların bir kısmı mevcut sulama şebekelerinin iyileştirilmesiyle yeniden yapılacak sulama tesislerine ayrılmaktadır. Sulamanın tarımdaki önemi göz önünde tutularak ve özellikle % 7 gelişme hızını sağlayabilmek için, bu oranda bir yatırımın sulama konusuna ayrılması uygun görülmüştür.

I.BYKP döneminin ilk dört yılda tarımda yıllık ortalama gelişme hızı yüzde 3,1 olmuştur. 1963 yılındaki yüzde 7,6'lık büyük gelişmeyi 1964 yılında

¹²⁴ MMTD, D. 1, C. 6, 7.2.1962, s. 154.

duraklama, 1965 yılında yüzde 3,3'lük gerileme ve 1966 yılında da yüzde 8,6'lık gelişme izlemiştir. Gelişme hızında hava şartlarına bağlı olarak görülen dalgalanma, başlıca hububat ve meyve üretimindeki değişimlerden ileri gelmektedir. Bu duruma göre büyük ölçüde hava etkilerine bağlılığı devam eden bu sektörde başlangıçta asıl önemli olan, teknolojik ilerlemeyi sağlayacak bazı girdilerin kullanılmasında gerçekleştirilen gelişmedir. Bu alanda I.BYKP döneminde kimyasal gübre ve iyi tohumluk kullanımında belirli bir gelişme başlamış bulunmaktadır¹²⁵.

3.2.3. Üçüncü Koalisyon Hükümeti ve Tarım Politikası (25 Aralık 1963-20 Şubat 1965)

Üçüncü koalisyon hükümeti kurulma görevi Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in onayıyla İsmet İnönü'ye verilmiştir. 25 Aralık 1963 bağımsızlarla birleşerek üçüncü koalisyon hükümeti kurulmuş, kurulan hükümet 20 Şubat 1965 yılına kadar devam etmiştir. Hükümet programında uzun yıllardan beri üzerinde durulan tarım ve toprak reformunun gerçekleştirilmesi meselesini ele almıştır¹²⁶. İnönü, Meclis'te tarıma ve köye yönelik politikalarını şu şekilde ifade etmiştir:

“Uzun yıllardan beri üzerinde durulan tarım ve toprak reformunun gerçekleştirilmesi, en önemli ve süratle ele alınması gereken başlıca meselelerimizden biri haline gelmiştir. Bu konunun şimdi cesaretle ele alınmamasının yakın gelecekte iktisadi ve sosyal alanda meselenin çözümünü daha da güçleştirecek gelişmelere yol açabileceği kanısındayız.

Tarımsal faaliyetlerin ekonomik ve sosyal bakımlardan en elverişli şartlar içerisinde cereyan etmesini sağlayacak olan bu reformu, Anayasamızda yer alan ilkelere uygun olarak, topraksız köylünün toprak sahibi yapılması, yoksul çiftçinin toprağı işleyecek imkânlarla teçhiz edilmesi, çok bölünmüş tarlaların iktisadi işletmeye elverişli üniteler halinde toplanması olarak alıyor, tarımsal üretimin bir unsuru olması dolayısıyla da asıl olan tarım reformunun temelini kabul ediyoruz. Bu anlayış içinde tarımda üretkenliğin artmasına hız verilmiş, çoğalan nüfusumuzun beslenmesi teminat altına alınmış, iktisadi kalkınma gücümüzün geliştirilmesi ve sosyal adalet ilkelerinin en önemlilerinden birinin gerçekleşmesi sağlanmış olacaktır inancındayız¹²⁷.

Sayın Milletvekilleri, iktisadi kalkınma çabamızı plân içinde yürütürken, nüfusumuzun üçte ikisinin yaşadığı köy, toplumumuz açısından özel bir önem taşıyan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. İktisadi ve sosyal kalkınmamızın tüm olarak ancak köy ve köylümüzün kalkınması ile mümkün olabileceğine inanıyoruz. Bu bakımdan köy kalkınması ile ilgili olarak başlamış olan toplum kalkınması çalışmalarının hızlandırılması ve Devletin çeşitli organlarının köye

¹²⁵ DPT Kalkınma Planı (İkinci Beş Yıl) 1968-1972, Ankara, 1969, s.103-104.

¹²⁶ Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Çev.: Ahmet Fethi Yıldırım, (İstanbul, Hil Yayınları, 2010), s. 279.

¹²⁷ MMTD, D. 1, C. 24, 30. 12. 1963, s. 39.

doğru hizmet ve gayretlerinin birleştirilmek suretiyle etkili bir hale getirilmesi Hükümetimizin en önemli görevi olacaktır. Bu hizmetlerin bütün köylülere kısa zamanda ulaşmasını kolaylaştırmak için, hizmetleri elverişli merkezlerde toplama imkânları üzerinde durulacak ve kendi başlarına yaşayamayacak durumda olan köylülerin yeterli imkânlarla sahip topluluklar haline getirilmesi çareleri araştırılacaktır¹²⁸.”

İnönü hükümet programında yukarıda bahsedilen politikalar dışında köylerin ve köylülerin kalkınması için köy yolları yapımı hızlandırılması ve yol yapımı için köylere yardımlar arttırılması, genel olarak köylünün, özel olarak da orman köylüsünün davalarını yeni bir anlayışla ele alınması, hem köylüyü, hakkı olan daha iyi yaşama şartlarına kavuşturabilme hem de onu memleket kalkınmasında daha çok yardım edebilir duruma getirebilme yolundaki çalışmalarını düzenli ve süratli bir şekilde yürütebilmek için, Köy İşleri Bakanlığı kurulması gibi birçok plan ve politikaya yer vermiştir.

3.2.4. Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti ve Tarım Politikası (26 Şubat 1965- 10 Ekim 1965)

Üçüncü koalisyon hükümeti; 1963 mali yılı Bütçe Kanunu tasarısının Millet Meclisi'nce reddi üzerine çekilmiştir. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, CHP muhalefette kalmak şartıyla bir koalisyon hükümeti kurulmasını önerdi. CHP dışındaki partiler bir araya gelmesiyle Cumhuriyet Senatosu üyelerinden Suat Hayri Ürgüplü'nün başbakanlığında hükümet kurulmasına karar verilmiştir. Bu hükümetin başlıca görevi 1965 yılı seçimlerine kadar ülkeyi yönetmektir¹²⁹.

Geçici hükümet görevinde bulunan iktidar bu dönemde tarımsal kalkınma konusu üzerinde de durmuş bu konuda şu kararları almıştır:

- “Kooperatifçiliğin toplum kalkınmasının gerçekleşmesinde ve çeşitli üretim sektörlerinin gelişmesinde önemli bir yeri olduğuna inanıyoruz. Bu maksatla, kooperatiflerimizin çoğalması ve yayılması için her türlü tedbirleri alacağız.
- Hükümetimiz, toplumumuzun içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal şartlar bakımından ziraî ve sınaî kalkınma hareketimizi, üzerinde önemle durulması gereken bir Devlet meselesi olarak mütâlâa eylemektedir.
- Nüfusumuzun %70'inin ziraatla meşgul olması, bu problemin köyde ve toprak üzerinde çalışanlar yönünden taşıdığı ağırlığın delilini teşkil eylemektedir.
- Bir taraftan tarımdaki bir kısım fazla nüfusun sınaî sektöre aktarılabilmesi için sınaî gelişme hareketimize hız vermek, diğer taraftan da topraksız köylümüzü toprağa kavuşturmak ve modern usuller içinde ziraat yapabilecek hale getirmek zorunluluğunda olduğumuz aşikârdır. Bu sebeple bir kısım fazla nüfusun sınaî

¹²⁸ MMTD, D. 1, C. 24, 30. 12. 1963, s. 39-40.

¹²⁹ Ahmad, İstanbul, 2010, s. 280.

sektöre aktarılması hareketi, yıllık programlarımızın sınaî sektöre müteveccih yatırımları ile düzenlenecektir.

- Topraksız köylümüzün toprağa kavuşturulması ve modern usuller içinde ziraat yapılabilecek hale getirilmesi hususu ise, başarı ile uygulanacak bir toprak reformu hareketi ile tahakkuk ettirilmek icap eder. Bu itibarla evvelce hazırlanıp son zamanlarda Meclis'e intikal ettirilmiş bulunan Toprak Reformu kanun tasarısının, yeni Hükümet tarafından ciddi surette takibi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gecikmelere uğramadan müzakere imkânlarının sağlanması için her gayretin yapılması lüzumuna inanmaktayız.
- Zirai ekonomimizde hayvancılığın çok önemli bir yeri olduğuna kaniiz. Bu alanda hızla artan tüketimin karşılanması, ihracat imkânlarının açılması ve tarımda yaygın halde bulunan mevsim işsizliğinin giderilmesi için hayvancılığın ve hayvan ürünleri endüstrisinin geliştirilmesine çalışacağız.
- Tarım kredilerinin yerinde, zamanında verilmesi ve yeterli bulunması için gerekli tedbirler alınacak ve Tarım işçilerimizin haklarını korumak ve bu alandaki aksaklıkları gidermek için hazırlanmakta olan kanun tasarısının en kısa zamanda sonuçlandırılmasına çalışacağız¹³⁰." Bu dönemde tarıma yönelik yapılan tüm politikalar planlı kalkınma ile aynı doğrultuda ilerlemiştir.

3.2.5. Demirel Hükümetleri ve Tarım Politikası (22 Ekim 1965- 26 Mart 1971)

Siyasi tarihimizde çok partili yaşamda DP'den sonra tek başına iktidar olabilmeyi başaran ikinci parti AP'dir. 1965 genel seçimleriyle birlikte oyların yarısından fazlasını alan Demirel önderliğindeki AP, 1971 tarihine kadar toplamda üç hükümet kurmuştur. 27 Ekim 1965 tarihinde Cemal Gürsel'in onayıyla birinci Demirel hükümeti göreve başlamış ve 3 Kasım 1969 tarihine kadar tek başına iktidar olarak görevde kalmıştır¹³¹. 1970 yılı bütçe kanunu görüşmelerinde AP'nin kendi milletvekilleri hayır oyu kullanarak AP'yi iktidardan düşürmüştür. Başbakan Demirel'in 1965 seçimleri sonrası hükümet programında tarım politikalarıyla alakalı şu sözleri söylemiştir:

“Sayın milletvekilleri,

Tabii kaynaklarımızın en rasyonel şekilde işletilebilmesi için; çiftçinin ve köylünün toprağıyla olan hukukî münasebetlerinin düzenlenmesi, kesinliğe ve açıklığa kavuşturulması lâzımdır.

Zirai reformun ve toprağına ilişkin her türlü teşebbüsün temel hizmeti ve öteden beri devam edegelen ihtilâfların çözüm yolu, tapulama ve kadastro faaliyetinin en kısa zamanda bitirilmesine bağlıdır. Bu itibarla tapulama ve kadastro faaliyetleri üzerinde artan bir hassasiyetle duracağız.

Toprak politikamızın hedefi; tarımda,- topyekûn üretimin artırılması, modern işletmecilik esaslarına uygun şekilde toprak rejiminin düzenlenmesi, köylümüzün, toprağına kavuşturulmasıdır. Ancak köylünün sadece kuru toprağına kavuşturulmasıyla iktifa etmemek gerekir. Çiftçinin kendine verilmiş olan toprağı

¹³⁰ MMTD, D. 1, C. 36, 26. 02. 1965, s. 497.

¹³¹ Aydemir, Refik, *Adalet Partisi'nin Tarım Politikaları (1961-1980)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2018, s. 63.

işleyip geçimini sağlayabilmesi için, ucuz kredi, alet ve edevat ve diğer vasıtalarla teçhiz edilmesi gerekir. Geleneksel zirai ihraç maddelerimizin yanında dünya piyasalarında rağbet görebilecek olan yeni tarım maddelerinin istihsal ve ihracatını teşvik etmeyi lüzumlu bulmaktayız.

Zirai araştırma ve zirai yayım teşkilâtı çiftçinin ihtiyaçlarına daha iyi cevap verecek şekilde düzenlenecek ve kuvvetlendirilecektir.

Türk köylüsünün modern tarım alet ve makinaları maksada uygun, yeter sayıda ve ucuz olarak sağlanacak, bunların memleketimizde imaline önem verilecek ve çiftçimizin bölgelere ve ekolojik şartlara uygun iyi tohumluk, gübre yüksek vasıflı damızlık, mücadele ilâç ve malzemeleri ile donatılması sağlanacaktır¹³².”

İkinci defa tek başına iktidar olan AP, 1965 seçimlerindeki tarım sektörüne dair vaatlerinin bir kısmını gerçekleştirirken belirli bir kısmında ise istenilen hedeflere ulaşamamıştır. Hükümet programının değerlendirilmesi sırasında Güven Partisi adına söz alan Turhan Feyzioğlu, tarım ve sanayi sektörlerinde vaat edilen hedeflere ulaşılmadığını şu sözlerle izah etmiştir:

“Tarım sektöründe A.P. iktidarının hazırlamış olduğu ve Meclisten geçirmiş olduğu kalkınma plânı yılda ortalama % 4,1 lik bir gelişmeyi öngörür; % 4,1 lik hedefe karşılık 1967 de % 0,9 gelişme olmuştur tarım sektöründe, 1968 de % 4,1 lik hedefe karşılık gelişme hızı % 1,9 dur. 1969 a ait geçici tahminler vardır, bu geçici tahminler plân hedefine çok daha fazla yaklaşıldığını, fakat yine de plân hedefinin gerisinde kaldığını göstermektedir¹³³.”

AP'nin ikinci defa tek başına iktidar olduğu 1969 yılı itibariyle hükümet programında tarımın ve köyün önemi önceki dönemlere nazaran arttığı görülmektedir. Köye yönelik yatırımın her alanda kapsamlı bir şekilde yürütüleceği göz önünde bulundurulacaktır. Özellikle köylerin yaşana bilirlilik düzeyini artırmak amacıyla köy kooperatiflerinin kurulması amaçlanmaktadır. Demirel'e göre köy ve köylü üzerine tarım sektöründeki politik anlayış şu şekildedir:

“Topyekûn kalkınmamızın; ancak köyün ve köylünün refaha kavuşmasıyla olabileceğine inanıyoruz. Nüfusumuzun yüzde yetmişini teşkil eden köylü ve çiftçilerimizi kalkındırmak hedefine, millî bir mesele, bir medeniyet dâvası gözüyle bakıyoruz. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânımızın ana yapısı ve temel felsefesi bu ilkelere dayanmaktadır. Hükümetimiz; köye medeni hizmetleri götürmeyi, köylüyü bu hizmetlerden yararlanacak iktisadi güce ulaştırmayı ana hedef olarak ele almaya devam edecektir.

Köy kalkınma kooperatiflerinin kurulması teşvik edilecek, projelerin yapılması, özellikle kredi sağlanması yeni usullere bağlanacaktır.

Topraksız veya yeter toprağı bulunmayan köylüye, mevcut olan yerlerde Hazine arazisi dağıtımı süratli ve âdil bir şekilde devam edecek, şikâyete konu teşkil eden

¹³² MMTD, D. 2, C. 1, 03. 11. 1965, s. 89.

¹³³ MMTD, D. 3, C. 1, 10. 11. 1969, s. 85.

meseleler üzerinde gerekli usul ve mevzuat değişiklikleri süratle gerçekleştirilecektir. Hedefimiz tarımda topyekûn üretimin artırılmasıdır. Aynı zamanda topraksız köylüyü toprağa kavuşturacaktır. Topraksız ve az topraklı köylülerin yeter miktarda arazi satın olabilmelerini ve bu toprakları işletebilmelerini teminen kendilerine elverişli şartlar altında tesis ve edindirme kredileri açılacak ve böylece kredi yoluyla topraklandırma faaliyetlerine önem verilecektir. Ayrıca, modern işletmecilik esaslarına uygun şekilde toprak rejiminin düzenlenmesi suretiyle de topraksız köylüyü toprak sahibi yapacağız. ¹³⁴”

AP'nin hükümet programı incelendiğinde, program dışı Meclis konuşmalarında AP milletvekilleri her ne kadar Toprak Reformu'na karşı çıkmışsa da toprak vaadi ile köylü üzerinden siyasi politikasını yürütmüştür denilebilir. Çünkü 1969 hükümet programında tarımda üretimi artırmak amacıyla devlet elinde bulunan toprakların topraksız köylüye dağıtılması için, devam eden topraklandırma sisteminin daha elverişli hale getirilmesi planlanmaktadır. Topraklandırma konusunda köylünün zor duruma düşmemesi için, gerekli önlemler alınarak kredi teminatı yapılması da buna dâhildir. Bu durum tam manasıyla kredi yoluyla köylüyü topraklandırma sistemini işler hale getirmektedir. Bunun dışında dağıtılacak tarım kredileriyle kurulacak olan köy kooperatiflerine öncelik tanınacak ve böylece sektörün çeşitli kollarının geliştirilmesine önem verilmesi de hedeflenmiştir.

İkinci AP hükümetinin 1970 yılı bütçe görüşmelerinde güvenoyu alamayınca mevcut bakanlar istifa etmek zorunda kalmış ve dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Başbakan Demirel'i tekrardan hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Hükümeti kuran Demirel liderliğinde AP'nin göreve geldiği 1970 yılında, tarımda verimin artırılması için yeni projeler ortaya atılmış ve bu sektörde büyük paya sahip olan köylüyü refaha ulaştırma amacı dikkat çekmiştir.

“Aynı şekilde, köyün ve nüfusumuzun % 70 ini teşkil eden köylü ve çiftçilerimizin kalkındırılmasını, mümkün olan en kısa süre içinde refaha kavuşturulmasını, sosyal devlet anlayışımızın en tabii bir icabı saymaktayız. Hükümetimiz, köylerimize medeni hizmetleri götürmeyi, köylüyü bu hizmetlerden yararlanacak iktisadi güce ulaştırmayı başta gelen ödevlerinden biri sayan bir anlayış içinde bunları gerçekleştirmek hususundaki çalışmalara aynı titizlikle devam edecektir.

Bu hedefe erişebilmek için, köyle ilgili yol, su, elektrik, eğitim, sağlık, kredi, fiyat destekleme alımları ve çeşitli tarım hizmetlerinde yardımcı olmak gibi hususlarda, bundan böyle de Devletin imkânlarını ekonomimize en yararlı şekilde kullanmaya itina göstereceğiz.

Tarımda üretimin artırılması, ürünlerin sürüm ve satışı, uygun fiyatla değerlendirilmesi bakımından gerekli tedbirler alınacaktır. Köye hizmet götüren

¹³⁴ MMTD, D. 3, C. 1, 07.11.1969, s. 53-54.

kuruluşlar, yılların tecrübelerinden faydalanılarak daha müessir yetki ve usullerle güçlendirilecek ve bu gayeye yönelmiş çeşitli müesseseler arasında işbirliği sağlanacaktır.

Kötü hava şartları yüzünden ödeme gücünden yoksun kalan küçük çiftçilerimizin, yıllardır birikmiş banka borçları faizsiz ve uzun vâde ile taksite bağlanacaktır. Böylece küçük çiftçilerimiz yeni kredi imkânına kavuşturulmuş olacaktır¹³⁵.”

Hükümet programı incelendiğinde köylere hizmet veren kurum ve kuruluşların köylüyle önceki dönemlere göre daha yoğun bir işbirliği kurması sağlanarak tarımsal üretimin topyekûn artırılması amaçlanmıştır. Kalkınma planları çerçevesinde tarıma dair reform üzerinde devam ettirilen ıslahatın iyileştirilerek, toprağın kullanımı ve verimin artırılmasıyla iktisadi kalkınmanın istenilen sonuca kavuşturulmasının şart olduğu dikkat çekmektedir.

3.2.6. I. Nihat Erim Hükümeti ve Tarım Politikası (26 Mart 1971-11 Aralık 1971)

12 Mart Muhtırası’ndan sonra Demirel hükümetinin istifası, yeni hükümet arayışlarını başlatmıştır. Komuta kademesinin ortak imzasıyla ilan edilen muhtıra, ordu içerisinde bazı subayların tasfiyesini de beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede 16 Mart 1971’de beş general, bir amiral ve 35 albay emekliye sevk edilmiştir. Emekliye sevk işlemleri Türk Silahlı Kuvvetleri’nde bazı sıkıntıların olduğuna işaret sayılabilir. Emekli edilenlerden bazılarının 12 Mart’tan önce askeri müdahaleye niyetlenmiş olan subaylardan oluşması, bu sıkıntının kuvvetli bir delilidir. Ordu içerisinde yaşanan bu durum, Türkiye’nin siyasi atmosferini de etkilemiş ve kurulacak hükümet de bu etkiden nasibini almıştır.

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Nihat Erim’i hükümeti kurmakla görevlendirdiği gün, 19 Mart 1971 tarihinde siyasi parti liderlerine de bir mektup göndermiştir. Sunay, bu mektubunda;

“Partiler üstü bir anlayış ve cari durumun şartlarına uygun bir tutumla çalışmasını istediğim yeni bakanlar kurulunun Prof. Dr. Nihat Erim tarafından teşkiline bir şart ileri sürmeden partinizin iştirakini ve güvenoyuna mazhar kılınmak suretiyle anayasa gerekleri çerçevesinde yapılacak yürütme görevinin de partinizce desteklenmesini istemiştir¹³⁶.”

Cumhurbaşkanının bu mektubuna karşılık Demokratik Parti Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli, Demokratik Parti’nin demokratik nizamın vazgeçilmezliğine

¹³⁵ MMTD, D. 3, C. 3, 9.3.1970, s. 381.

¹³⁶ Soysüren, Ali Haydar, *12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 133.

inandığını ve “şartsız bir evet” isteğine uymayacaklarını belirtmiştir. Bu durum, dönemin şartları açısından değerlendirildiğinde demokrasi tarihimiz açısından önemlidir.

Toplumsal yapının hassaslaştığı dönemde muhtıracı generaller, CHP’den ayrılarak bağımsız milletvekili statüsüne geçen Nihat Erim’e hükümeti kurma yetkisi vermişlerdir. CHP ve AP’nin desteklerini alarak kurulan Birinci Erim Hükümeti, kendisini “Reform Hükümeti¹³⁷” olarak adlandırmaktadır. Siyasi, sosyal ve toplumsal karmaşanın hat safhada olduğu bu dönemde hükümet sanayi sektörüne yönelerek tarım sektörünü göz ardı etmiştir. Kabinede yer alan teknokrat bakanlar çeşitli reformlar hazırlamışsa da, reformlar parlamentoda reddedilerek geçme imkânı bulamamışlardır¹³⁸.

Erim Hükümeti’nin programı incelendiğinde üzerinde uzunca düşünülen Tarım ve Toprak Reformu gündem olmuştur. Toprak reformunu daha kapsamlı bir şekilde ele almak amacıyla “Toprak Reformu Örgütü” nün kurulması planlanmıştır. Bu amaçla her aileye belirli miktarda eşit şekilde toprak dağıtımını gerçekleştirmek amacıyla çeşitli tedbirlerin alınması gerektiği lüzumlu görülmüştür. Verimin artırılması için gerekli tedbirler alınarak krediler ve fiyat politikaları arasındaki uyumsuzluklar giderileceğine dair vaatler yer almaktadır. Uygulanacak olan reforma paralel olarak vergilendirme sisteminin uygulanması öncelikli tercihler arasında yer alacaktır¹³⁹.

“Reform Hükümeti” olarak adlandırılan Nihat Erim Hükümeti sadece 8 ay hükümeti devam ettirebilmiş ve hiçbir reformu uygulayamadan istifa etmek zorunda kalmıştır.

3.2.7. II. Nihat Erim Hükümeti ve Tarım Politikası (11 Aralık 1971-22 Mayıs 1972)

Nihat Erim’in kurduğu ilk hükümette 11’ler olarak adlandırılan teknokratlar ve bürokratların istifası¹⁴⁰ sonucu, Cevdet Sunay tarafından kendisine ikinci kez

¹³⁷ MMTD, D. 3, C. 12, 02. 04. 1971, s. 393.

¹³⁸ Aydemir, Refik, *Adalet Partisi’nin Tarım Politikaları (1961-1980)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2018, s. 67.

¹³⁹ MMTD, D. 3, C. 12, 02. 04. 1971, s. 395.

¹⁴⁰ 11’lerin ortaklaştıkları genel çizgiyi, 12 Mart’ı yaratan koşulların sorumlusu olarak AP’yi görmek ve reformların yapılmasında gösterdikleri ısrar üzerinde tanımlamak mümkündür. Reformlar gecikip ve özellikle AP’nin sesi yükseldikçe aralarındaki bağlar kuvvetlenmiş, kendilerine biçtikleri misyonu gerçekleştirmede ümitsizliğe kapılarak istifaya yönelmişlerdi. Söz konusu istifa girişiminde bulunan, Sadi Koçaş, Atilla Karaosmanoğlu, Mehmet Özgüneş, Hamdi

hükümeti kurma yetkisi verilmiştir. II. Nihat Erim hükümetinin tarım politikası şu şekildedir:

- “Toprak ve Tarım Reformunu gerçekleştirirken yurdumuzun değişik bölgelerinin iklim ve toprak özellikleri, çeşitli tarım türleri gözönünde tutulmak suretiyle tarım işletmelerinin azami ve asgari büyüklükleri tespit edilecektir. Ayrıca, topraksız veya az topraklı çiftçilere dağıtılan arazilerin verimli tarım işletmeleri olarak yaşayabilmeleri için gerekli tedbirler alınacaktır.
- Üretimin artırılmasını ve değerlendirilmesini sağlayacak kooperatiflerin kurulmasına ve teşvik edilmesine önem verilecektir.
- Tarım sektörü iç ve dış piyasa şartları gözönünde tutulmak suretiyle yeniden düzenlenecek bu maksatla 5 yıllık planlarımızın öngördüğü şekilde bir tarım planlaması yapılacaktır. Yurdumuzda büyük potansiyeli bulunan ve hem memleket beslenmesi hem de ihracat bakımından fevkalade önem ve imkânlar arzeden hayvancılığın gelişmesi için her türlü tedbirler alınacaktır.
- Köy kalkınmasına önem verilecek altyapı hizmetlerinin hızla geliştirilmesine devam edilecektir. Su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi suretiyle tarımsal üretimi artıracak ve ekonomik gelişmeyi hızlandıracak tedbirlere öncelik verilecektir¹⁴¹.”

Yukarıdaki maddelere bakıldığında hükümetin tarım politikalarında pek fazla değişikliğe gidilmeyerek bir önceki programa eklemeler yapılmıştır.

3.2.8. Ferit Melen Hükümeti ve Tarım Politikası (22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973)

Nihat Erim’in Başbakanlığı bırakması sonucu yerine Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay hükümet kurma görevini Başbakan vekili Milli Savunma Bakanı olarak görev yapan Ferit Melen’e vermiştir¹⁴². Ferit Melen hükümeti çalışmalara başladığında hem II. BYKP doğrultusunda hareket ederken hem de Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (III. BYKP) hazırlıklarına başlamıştır.

“Görev süremiz içinde üzerinde önemle duracağımız hususlardan birisi de Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planını süratle hazırlayarak T.B.M.M. ne sunmak ve gecikmeden uygulamaya koymak üzere gerekli tedbirleri almaktır. Buna paralel olarak iktisadi hayata canlılık, yatırımları hızlandırmak, işsizliği azaltmak üzere gerekli tedbirler de alınacaktır.¹⁴³”

Ömeroğlu, Şinasi Orel, Ayhan Çilingiroğlu, Atilla Sav, İsmail Hamit Özer Derbil, Mehmet İhsan Topaloğlu, Selahattin Babüroğlu’nun Türkan Akyol ve Osman Olcay dışındaki tüm 11’leri kapsamış olması, gruplaşmanın ne kadar istikrarlı bir yapı arzettiğini göstermektedir. Konuyla ilgili ayrıca Bkz. Soysüren, Ali Haydar, *12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 233-234.

¹⁴¹ Nezirlioğlu, İ., Yılmaz, T. (Haz.), *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, TBMM Basımevi, Ankara, 2013, s. 3473-3474.

¹⁴² Kımık, Hülya, *12 Mart Muhtırası Sonrası Geçiş Dönemi Ferit Melen ve Naim Talu Hükümetleri (22 Mayıs 1972-26 Ocak 1974)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2014, s. 17.

¹⁴³ Nezirlioğlu, İ., Yılmaz, T. (Haz.), *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, TBMM Basımevi, Ankara, 2013, s. 3633.

Yine hükümet programı içerisinde “Toprak ve Tarım Reformu Kanunu Tasarısı” hazırlanmış, meclise sunulmuştur. Tasarı kanunlaştığı zaman hızlıca çalışmalara başlanılacağı belirtilmiştir. Bu doğrultuda çiftçilerin, kendilerine dağıtılacak arazileri verimli tarım işletmeleri olarak işleyebilmeleri için gerekli bütün tedbirlerin alınacağından ve kooperatifler kurmalarını sağlayıcı tedbirler alınacağını belirtmiştir. Kooperatiflerin kurulmasıyla hem çiftçi emeklerinin karşılığını alabilecek hem de tüketiciler daha ucuz ve daha kaliteli mal satın alma olanağına kavuşacaktır¹⁴⁴.

¹⁴⁴ Nezirlioğlu, İ.,Yılmaz, T. (Haz.), *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, TBMM Basımevi, Ankara, 2013, s. 3637.

IV. BÖLÜM

4. CUMHURİYETİN İLANINDAN ÜÇÜNCÜ PLANLI DÖNEMİN BAŞLANGICINA KADARKİ SÜREÇTE TOKAT VE TARIMININ ÜRETİM PERFORMANSI

4.1. TOKAT COĞRAFYASI VE İKLİMİ

Tokat vilayeti, Yeşilirmak ve Kelkit'in suladığı topraklar üzerinde kuzeyinde, Samsun ve Ordu, doğusunda Ordu ve Sivas, güneyinde Sivas ve Yozgat, batısında Amasya ve Yozgat vilayetleri ile çevrilidir. Bu doğrultuda Tokat'ın komşu vilayetleri Sivas, Samsun, Ordu, Amasya ve Yozgat vilayetleridir. Tokat, Karadeniz Bölgesi vilayetlerimizdendir¹⁴⁵. Tokat vilayetinin günümüz itibariyle yüzölçümü ise 9.958 km²dir.

Tokat; 1923 yılında Erbaa, Niksar, Reşadiye ve Zile ilçeleri birbirine bağlanarak vilayet yapılmıştır. Daha sonra Taşova (1943 yılında Tokat'a, 1953 yılında Amasya'ya bağlanmıştır), Artova (1944), Turhal (1944) ve Almus (1954) bağlanmıştır. Yakın dönemlerde ise; 1987'de Pazar ve Yeşilyurt, 1990'da ise Başçiftlik ve Sulusaray ilçe yapılarak, ilçe sayısı 12'ye çıkmıştır. Günümüzde Tokat'a bağlı 12 ilçe, 65 belde ve 609 köy bulunmaktadır. Tezimizde işleyeceğimiz dönemler itibariyle Pazar, Yeşilyurt, Başçiftlik ve Sulusaray ilçelerinden bahsedilmeyecektir¹⁴⁶.

Vilayetin arazisi; dağlar genellikle ırmakların genişlediği yerlerde ova ve yaylalar, daraldığı yerlerde ise Karadeniz'e paralel uzanan sıradağlar şeklinde devam eder. Vilayette 2000 metrelik yüksekliği olan dağlar da vardır. Yeşilirmak'ın açtığı çeşitli vadiler bilhassa Kelkit, Tozanlı, Çekerek ırmaklarının geçtiği kısımlar düzlüklerden ibarettir. Bu düzlükler bazı kısımlarda genişlerler ve bu genişlikler bazı yerlerde dar boğazlarla birbirinden ayrı olunarak birçok ovalara ayrılırlar. Kelkit üzerinde Niksar ovası, Taşova (Büyük bir kısmı Amasya vilayeti içinde bulunduğu için Tokat vilayetinde kalan kısmına Erbaa ovası denmektedir.), Tozanlı üzerinde Kazova, Çekerek üzerinde Artova, Maşa Ovası gibi düzlükler mevcut geniş düzlüklerin önemlileridir. Esasen dağlık olan saha ziraata ve çeşitli suretlerle

¹⁴⁵ *İktisadi Rehber*, 29 Birinci Teşrin 1933, s. 11. (Cumhuriyetin onuncu yıl dönümü münasebeti ile Tokat Ticaret ve Sanayi Odası tarafından çıkarılmıştır.)

¹⁴⁶ Saraçoğlu, Hüseyin-Şenol, Eren, "Cumhuriyet'ten Bugüne, Tokat'ın Kırsal ve Şehirsiz Nüfus Değişimi ve Günümüze Yansımaları", *Tokat Sempozyumu Bildirileri (1-3 Kasım 2012)*, C. 2, Tokat, 2012, s. 42.

işlemeğe müsait olmayan bir arazi değildir. Tam tersine düzlükler kadar ziraata elverişli dağlıklardır. Ayrıca vilayetin kuzey sahasını kaplayan dağlar geniş ormanlarla çevrilidir. Düzlükleri de her çeşit mahsul yetiştirecek bir tabiat ve iklime sahiptir. Bu sebeplerden dolayı Tokat Vilayeti arazisi coğrafi kuzey kesimi Anadolu da benzerine nadir rastlanan güzellikleri toplamıştır¹⁴⁷.

Tokat vilayeti iklim itibariyle kuzeyde Kelkit Vadisi'nde kışlar ılık ve yazlar sıcak geçmektedir. Bu vadinin bazı kesimlerinde pamuk ve zeytin yetişir. Reşadiye'nin güneyinde yabani zeytin ve fıstık ağaçlarına rastlanmaktadır. Burada iklim, Akdeniz Bölgesi iklimini andırmaktadır.

Tozanlı Vadisi'nde ise kışlar sakin, yazlar Kelkit Vadisi'ne göre daha serin geçmektedir. Vadiler arasındaki dağlık bölgelerde sert kışlar yaşanmaktadır. Bu bölgelere iki metreye yakın kar düşmektedir. Dağ ve köy yolları kapanmaktadır. Artova ise oldukça sert bir iklime sahiptir. Kışlar sert ve yazlar serin olmaktadır. Vilayete yağmurlar batı rüzgârlarıyla gelmektedir. Daha çok yağmurlar bahar ayında yağmaktadır. Vilayette ortalama yağış ise 500 mm'yi bulmaktadır¹⁴⁸.

4.2. TOKAT VİLAYETİ NÜFUSU

Tokat yurdumuzun küçük vilayetleri arasında sayılsa da nüfus bakımından oldukça kalabalıktır. Nüfus daha çok akarsu boylarına yerleşmiştir. Erbaa, Niksar ve Tokat ovalarında nüfus yoğunluğu oldukça fazladır. Eskiden bu ovalar bataklık olduğundan sıtma hastalığına sebep olmakta ve yerleşim yapmayı güçleştirmekteydi. Sıtma ile mücadele yurdun her yerinde olduğu gibi Tokat vilayetinde de sağlandığından şimdi bu bataklıklar yer yer ekilip verimli topraklar haline getirilmektedir¹⁴⁹.

Tokat bulunduğu konum itibariyle deprem bölgesinde yer almaktadır. 1939 ve 1942 yıllarındaki depremlerde Tokat ilçeleri çok zarar görmüştür. Bazı ilçelerde (Erbaa, Reşadiye ve Niksar) oturulacak tek bir ev kalmamıştır¹⁵⁰. Tüm bu olumsuzluklar nüfusa da etki etmiştir. Yine İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle 1939-1945 yılları nüfus da dalgalanmaların yaşandığı yıllar olmuştur.

¹⁴⁷ *İktisadi Rehber*, 29 Birinci Teşrin 1933, s. 11.

¹⁴⁸ Yalçın, Osman, *Tokat*, Özyürek Yayınları, İstanbul, 1959, s. 18-19.

¹⁴⁹ Yalçın, İstanbul, 1959, s. 22.

¹⁵⁰ Canik, Baki, "Tokat'ın Depremselliği ve Tarihte Geçirdiği Depremler", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986*, Ankara 1987, s. 244.

Tablo 9: Genel Nüfus Sayımlarına Göre Tokat Vilayeti'nin Nüfus Miktarı.

Yıllar	Tokat	Artova	Almus	Erbaa	Niksar	Reşadiye	Taşova	Turhal	Zile	Toplam
1927	77 809	21 926	-	53 790	28 576	14 923	-	-	53 478	263 063
1935	94 184	21 926	-	69 240	35 242	33 442	-	-	50 402	310 152
1940	95 190	29 394	-	72 059	35 326	33 471	-	-	52 479	317 919
1945	62 743	30 808	-	39 187	38 654	35 467	36 818	41 932	55 090	340 749
1950	70 454	35 019	-	45 670	43 753	43 290	41 541	47 720	61 466	388 923
1955	63 545	37 349	19 384	53 294	49 357	45 196	-	52 853	67 749	388 727
1960	84 761	29 687	22 291	59 889	56 038	49 095	-	61 709	74 120	437 590
1965	94 132	32 265	25 638	68 816	64 411	55 537	-	72 760	81 793	495 352
1970	103 681	34 256	27 466	74 692	72 062	61 802	-	83 138	83 758	540 855

Türkiye, Cumhuriyet'in ilk yıllarında nüfus arttırma politikasını benimsemiştir. 1930 yılında doğumları arttırma ve kolaylaştırma görevi Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile Sağlık Bakanlığı'na verilirken aynı kanunla “ilhaka mani veya çocuk düşürmeye vasıta olup Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâletince tayin olunacak alet ve levazımın ithal ve satışı” yasak edilmiştir. 1926 tarihli Türk Ceza Kanunu kasten çocuk düşürmek ve düşürtmeyi suç saymış, 1936 yılında kanunun ilgili bölümünde yapılan değişikliklerle kısırlaştırma ve gebelik önleyici bilgileri yayma da yasak edilmiştir¹⁵¹.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan kanunlarla ve düzenlemeler Tablo 9'da görüldüğü gibi Tokat'ta da kendini göstermiştir. Fakat bu kanunlar ve düzenlemeler I.BYKP'de tekrar ele alınmıştır. Kalkınma planına göre;

“...İkinci Dünya Savaşından bu yana, geri kalmış ülkelerin çoğunda ölüm hadleri hızla düşmekte, fakat doğum hadleri pek değişmemektedir. Böylece nüfus artış hızı gittikçe büyümektedir. Bu durum iktisadi gelişme çabalarını desteklemektedir. Çünkü iktisadi gelişme, en basit deyimle, adam başına düşen millî gelirin artmasıdır. Akıllı gelir belirli bir hızla artmakta iken nüfus da aynı hızla artarsa adam başına düşen gelir seviyesinde hiç bir değişme olmaz. Bu yüzden fakir ülkelerin bir kısmı, geliri artırma çabalarının yanında nüfus artışını yavaşlatmak için de uğraşmaktadırlar.

Türkiye'de nüfus büyük bir hızla artmaktadır. İktisadi gelişme hızının mümkün olduğu kadar büyük olması da bir millî politika haline gelmiştir. Bu sebeple nüfus politikamızda bir değişikliğe şiddetle ihtiyaç vardır¹⁵².” ifadeleri yer almaktadır.

1965 yılında bu doğrultuda nüfus politikasıyla ilgili önemli düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan bu düzenlemelerle eskiye dönük nüfus politikasına son verilmiştir. Yeni nüfus politikasıyla ilgili tedbirler şunlardır:

¹⁵¹ DPT Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967, Ankara, 1963, s.67.

¹⁵² DPT Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967, Ankara, 1963, s.67.

- “Gebelik önleyici bilgilerin yayılmasını ve gebelik önlemede kullanılan araç ve ilâçların ithal ve satışını yasaklayan kanun hükümleri kaldırılacaktır.
- Sağlık hizmetlerinde çalışan personele (Doktor, hemşire, ebe, hemşire yardımcısı, sağlık memuru) nüfus planlamasıyla ilgili olarak gereken bilgiler verilecektir. Bu, hem İlgili okul ve kurslarda bu konuda yeni dersler konularak, hem de normal okul ve kurs safhasını geçirmiş personeli yeniden kurslara çağırarak yapılacaktır.
- Bu kimseler gerekli bilgiyi ve parasız dağıtım söz konusu olduğu hallerde malzemeyi istiyenlere vermekle ödevli olacaktır.
- Mevcut imkânlardan faydalanılarak nüfus plânlaması eğitimi yapılacaktır.
- Gerekli araç ve ilâçların ucuza ithali, yurt içinde imali ve muhtaç olanlara parasız dağıtılması imkânları araştırılacaktır¹⁵³.”

Yapılan bu düzenlemeyle nüfus artış hızını azaltma politikası uygulanmıştır. Bu politika Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planına kadar devam etmiştir.

Tablo 9 da ele alınan verilere göre; Tokat merkez vilayetinin 1927 yılı genel nüfus sayımına göre nüfus miktarı 77 809dur. Aynı yıl içerisinde ilçelerin nüfus miktarı ise şu şekildedir: Artova 21 926, Erbaa 53 790, Niksar 28 576, Reşadiye 14 923 ve Zile 53 478 dir. Genel nüfus miktarı ise 263 063 dür¹⁵⁴. 1935 yılı genel nüfus sayımına baktığımızda Tokat merkez vilayetinin nüfus miktarı 94 184dür. İlçelerin nüfus miktarı ise şu şekildedir: Artova 21 926, Erbaa 69 240, Niksar 35 242, Reşadiye 33 442 ve Zile 50 402dir. Genel toplamda nüfus miktarı 310 152 dir¹⁵⁵. 1940 yılı genel nüfus sayımında Tokat merkez vilayetinin nüfus miktarı 95 190 dır. İlçe nüfus miktarları: Artova 29 394, Erbaa 72 059, Niksar 35 326, Reşadiye 33 471, Zile ise 52 479dur. Genel toplamda ise 317 919 dur¹⁵⁶.

1945 genel nüfus sayımına göre Tokat merkez vilayetinin genel nüfus sayımı 62 743dür. 1943 de Taşova'nın (1953 yılında Amasya'ya bağlanmıştır.) 1944'de ise Turhal'ın Tokat vilayetine bağlanmasıyla birlikte nüfus miktarındaki değişim sayıma yansımıştır. Bu doğrultuda ilçe nüfus miktarları şu şekildedir: Artova 30 808, Erbaa 39 187, Niksar 38 654, Reşadiye 35 467, Taşova 36 818, Turhal 41 932, Zile ise 55 090 dır. Genel toplamda ise 340 749 dur¹⁵⁷. 1950 yılı

¹⁵³ DPT Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967, Ankara, 1963, s.73.

¹⁵⁴ 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Merkezi İstatistik Müdürlüğü Umumiyesi, Ankara, 1928, s. 22; Türkiye İstatistik Yıllığı 1931/32, C. 5, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul, 1932, s. 43.

¹⁵⁵ Türkiye İstatistik Yıllığı 1934/35, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1935, s.131; Genel Nüfus Sayımı 1935 Kat'i ve Mufassal Neticeler Tokat Vilayeti, C. 53, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Mehmet İhsan Basımevi, Ankara, 1937, s. 5.

¹⁵⁶ 20 İkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1941, s.25.

¹⁵⁷ 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, C. 65, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 1950, s.27.

genel nüfus sayımına göre Tokat merkez vilayetinin nüfus miktarı 70 454 dır. İlçelerin nüfus miktarları ise: Artova 35 019, Erbaa 45 670, Niksar 43 753, Reşadiye 43 290, Taşova 41 541, Turhal 47 720, Zile ise 61 466dır. Genel toplamda ise 388 923 dır¹⁵⁸.

1955 genel nüfus sayımına göre Tokat merkez vilayetinin genel nüfus sayımı 63 545dir. Bu sayıma 1954 yılında Tokat'a bağlanan Almus'ta dâhil edilmiştir. İlçe nüfus miktarları ise: Artova 37 349, Erbaa 53 294, Niksar 49 357, Reşadiye 45 196, Turhal 52 853, Zile ise 67 749dur. Genel toplamda ise 388 727 dir¹⁵⁹. 1960 genel nüfus sayımına göre Tokat merkez vilayetinin genel nüfus sayımı 84 761 dir. İlçelerin nüfus miktarları şu şekildedir: Artova 29 687, Almus 22 291, Erbaa 59 889, Niksar 56 038, Reşadiye 49 095, Turhal 61 709, Zile ise 74 120 dir. Genel toplamda ise 437 590 dır¹⁶⁰. 1965 genel nüfus sayımına göre Tokat merkez vilayetinin genel nüfus sayımı 94 132 dir. İlçelerin nüfus miktarları ise: Almus 25 638, Artova 32 265, Erbaa; 68 816, Niksar 64 411, Reşadiye 55 537, Turhal 72 760, Zile ise 81 793 dır. Genel toplamda ise 495 352 dir¹⁶¹. 1970 genel nüfus sayımına göre Tokat merkez vilayetinin genel nüfus sayımı 103 681 dir. İlçelerin nüfus miktarları ise: Almus 27 466, Artova 34 256, Erbaa; 74 692, Niksar 72 062, Reşadiye 61 802, Turhal 83 138, Zile ise 83 758 dir. Genel toplamda ise 540 855 dir¹⁶².

Tablo 9'daki verilere baktığımızda genel olarak nüfus miktarlarında artış gözlenmektedir. Taşova, Turhal ve Almus ilçelerinin Tokat'a bağlanması, nüfus politikalarındaki artmaya yönelik düzenlemeler bu artıştaki en önemli nedenlerdir. 1965 yılındaki nüfus politikasındaki değişiklik Tokat Vilayetinde etkisini göstermemiş genel nüfus sayımında 1965-1970 yıllarına baktığımızda nüfus artış oranında yükseklik devam etmiştir.

4.3. TOKAT'TA ZİRAİ FAALİYETLER

Tokat Vilayeti; Karadeniz Bölgesinde kıymetli su kaynakları ve ovalar üzerine kurulmuş olan önemli tarım merkezlerimizden biridir. Türkiye 9 tarım

¹⁵⁸22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1951, s. 23.

¹⁵⁹ 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 1961, s. 39.

¹⁶⁰ 1960 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1963, s. 20.

¹⁶¹ 1965 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş (İl, İlçe, Bucak ve Köy Nüfusu), DİE Matbaası, Ankara, 1968, s. 30.

¹⁶² Genel Nüfus Sayımı 1970: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Tokat İli, DİE, Ankara, 1973, s. 4.

bölgesine ayrılmıştır. Tokat; bu tarım bölgelerinde 8. sırada olan Orta Doğu bölgesinde Amasya, Elazığ, Tunceli, Malatya ve Sivas vilayetleriyle birlikte yer almaktadır¹⁶³. 1927 senesi zirai tahrir neticelerine göre vilayet itibariyle çiftçi aileleri ve nüfusu şu şekildedir: Tokat'ta Çiftçi ailesi 32 090, Çiftçi nüfusu ise 205 456 dır¹⁶⁴. Genel nüfusun % nisbeti: 78, 2¹⁶⁵. Çalışan nüfus verilerine baktığımızda ise toplamda 136 234 kişi bulunmakta bu nüfusun 116 144¹⁶⁶'ü ise ziraat ile meşgul olmaktadır. Bu verilere baktığımızda Tokat'ın cumhuriyetin ilk yıllarında tam bir tarım vilayeti olduğunu ortaya koymaktadır. 1970 yılına gelindiğinde ise ziraatla uğraşan nüfus miktarı 219 017¹⁶⁷ dir. Genel nüfus değerlendirmesiyle karşılaştırdığımızda nüfusun büyük kısmının ziraat ile meşgul olduğunu görmekteyiz. Bu durum cumhuriyetin ilk yıllarından sonra da Tokat'ın tarım vilayeti olduğunun göstergesidir.

800.000 dönüm ekilmiş toprağı; 150.000 dönüm ekilmemiş mera ve yayla; 500.000 dönüm ormanlık ve sair arazisi bulunan Tokat vilayeti mahsul yetiştirme şekli ile üç dereceye ayrılır: Birinci derece: Tokat merkez kazasından akan Tozanlı, Niksar ve Erbaa dan geçen Kelkit, Artova ve Zile kazalarını sulayan Çıkrık ırmakları kazalarında bulunan yerler. İkinci derece: Eğik düzlemler üzerinde bulunan arazi. Üçüncü derece ise dağlar üzerindeki topraklardır¹⁶⁸.

Tokat vilayeti merkezinde pancar, meyve, buğday, arpa ve tütün yetişmektedir. Mahsulün bol olduğu zamanlarda buğday üretiminin %25'i Samsun'a ihraç edilmektedir. Yine tütün ve meyve de ihraç edilen ürünler arasındadır. Tütün Avrupa'da tanınmış olup Taşova tütünü olarak bilinmektedir. Erbaa tütün yetiştiriciliğiyle bilenen en önemli kazalarımızdan biridir. Taşova tütünü bu muhitte yetişmektedir. Tütünden başka buğday, arpa, yulaf, nohut, mısır ve benzeri tarım ürünü ile meyve yetiştirmekte ise de bunlar ancak mahalli ihtiyacı karşılayabilecek kadardır. Erbaa'da Hayati ve Karakaya bölgeleri bağcılıkta en iyi

¹⁶³ Özçağlar, Ali, Türkiye'de Tarım Alanlarının Coğrafi Dağılımının Doğal Çevreyle İlişkisi, *Ankara Üniversitesi DTCF Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 1988, s. 132.

¹⁶⁴ *Türkiye İstatistik Yıllığı 1929*, C. 2, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1929, s. 110.

¹⁶⁵ *Türkiye İstatistik Yıllığı 1930*, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1930, s. 161.

¹⁶⁶ *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*, Merkezi İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi, Ankara, 1928, s. 22; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1931/32*, C. 5, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul, 1932, s. 65.

¹⁶⁷ Bu nüfus miktarına orman işlerinde çalışanlar, balıkçılar, avcılar vb. çalışanlarda dahildir. *Genel Nüfus Sayımı 1970: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Tokat İli*, DİE, Ankara, 1973, s. 38.

¹⁶⁸ Meral, Şükrü, *Tokat Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası*, Ankara, 1938, s. 136.

üretim yapılan yerlerdir. En iyi tütün merkez ve Bidevi’de, en iyi mısır Destek’te, zeytin Sonusa’da, kestane ise Tanıba’da yetişmektedir. Erbaa’nın Erek Ovası’nda zeytin yetiştiriciliği yapılmış fakat mahsul üzerinde durulmadığı için önemini kaybetmiştir. Niksar’da pirinç, buğday, tütün, arpa, mahlep, karpuz, afyon ve ceviz önemli gelir kaynaklarıdır. Reşadiye’de buğday, fiğ, çavdar, kaplıca ve arpa yetişmektedir. Kazada ve birçok köylerinde meyve yetişmemektedir. Zile’de şeker pancarı, haşhaş, afyon, tütün, üzüm, ceviz ve kendir, Turhal’da şeker pancarı, kavun, karpuz, kenevir ve çeşitli meyveler, Artova’da arpa, mercimek, nohut, bakla, fiğ yetiştirilmektedir¹⁶⁹.

Tokat tarımsal üretim yetiştirme noktasında oldukça verimli topraklar üzerinde bulunmasına rağmen gerek doğal afetler gerekse iklim koşulları nedeniyle bazı dönemler üretimde sıkıntılar yaşamıştır¹⁷⁰. 1939-1942 yılları içerisinde meydana gelen depremlerle Tokat’ta bazı bölgelerde (Erbaa, Niksar ve Reşadiye) oturulacak ev kalmamış, deprem esnasında Erbaa merkezde 492 nahiye ve köylerde 2161 büyükbaş hayvan telef olduğundan çiftçilerin tarla sürme ve arazi işleme kabiliyeti düşmüş, Tokat, Samsun ve Amasya valilikleri ve Kızılay’ın yardımıyla insanlar çadırlara yerleştirilmiştir¹⁷¹. Deprem sonrasında Tokat mebusu Galip Pekel vilayetin durumu hakkında rapor hazırlamıştır. Hazırlamış olduğu raporda, Erbaa’da enkaz altında kalan 2500 ton buğday olduğu ve bu buğdayın hızla çıkartılıp kapalı bir mekâna nakledilmesi gerektiğini bildirmiştir. Hazırlanan rapor üzerine Ziraat Vekâleti tarafından Tokat Valiliğine tohumluk 218 ton arpa ve 300 ton mısır, Erbaa kazasına 70 ton buğday ve 70 ton arpa, Niksar kazasına 50 ton buğday, depremden etkilenen Çorum vilayetine ve Osmancık kazalarına 100 ton arpa tohumluğu gönderilmiştir. Yine depremden etkilenen halk için ağaç ihtiyacı tespit edilmiş ve civar ormanlarda ağaç damgalanarak kesme izinleri verilmiştir¹⁷².

¹⁶⁹ BCA 490.1/ 713.434.1; “Zile’nin genel durumu”, *Yeşilirmak Gazetesi*, (27 Mayıs 1938), 1; “Erbaa’nın Zenginlikleri”, *Yeşilirmak* (6 Eylül 1938); Cinlioğlu, Halis, *Öğrenciler İçin Tokat Coğrafyası*, Tokat Matbaası, Tokat, 1941, s. 8-9; Saatçigil, Enver, *Dünkü Bugünkü Erbaa*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1947, s. 22-25; *Belediyeler Yıllığı*, C. 1, İller Bankası, Ankara, 1949, s. 738; *Belediyeler Yıllığı*, C. 3, İller Bankası, Ankara, 1950, s. 565; Bölgemiz Tütün ve Pancar Mahsulü Gayet İyi Durumda”, *Tozanlı Gazetesi*, (13 Haziran 1959), 1.

¹⁷⁰ Yalçın, 1959, s. 23-30.

¹⁷¹ BCA 490.1/1003.873.2; “Erbaa felaketinin bilançosu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, (24 Aralık 1942), s. 1.

¹⁷² BCA 490.1/714.439.1; BCA 030.10/120.849.13; BCA 490.1/714.439.1; BCA 490.1/ 513.2059.3 “Tokat Mebusu Hasip Ahmet Aytuna tarafından CHP Genel Sekreterliğine gönderilen 15.1.1943 tarih ve 124 sayılı rapor” ; Adı geçen raporun üzerine notlar alınmış ve eklemeler yapılmış iki farklı kopyası daha mevcuttur. Bkz. BCA 490.1/ 1003.873.2; Canik, 1987, s. 244.

Tokat'ta 1950' den sonra tarımda modernleşme çabaları hızlanmıştır. Zirai Donatım Kurumu, Tarım Kredi Kooperatifleri ve Teknik Tarım Teşkilatı'nın kurulmasıyla verimli tarım ürünleri yetiştirilmesinde etkili olmuştur. Tarıma elverişli topraklarda ilkel tarım aletlerinin yerine modern tarım aletlerinin kullanılması, gübre kullanımının yaygınlaşması ve 1966'da Almus Barajı'nın faaliyete geçmesiyle Tokat'ta tarımsal üretim miktarında önemli artışlar görülmeye başlanmıştır.

Tarımsal üretim miktarını arttırma çabaları planlı dönemde de devam etmiştir. Ekonomi geniş ölçüde tarıma dayandığı ve henüz sanayi için alt yapı yatırımları hazır olmadığı için tarım sektörüne ağırlık verilmiştir. I. BYKP döneminde Tokat için ayrılan toplam yatırımın % 5,07'si, II. BYKP döneminde % 37,6'sı, III. BYKP döneminde ise % 86'sı tarım yatırımları için ayrılmıştır. Bu yatırımlar daha çok DSİ tarafından tarımsal sulama ağının genişletilmesi ve tarımsal ürünleri işleyecek fabrikaların kurulması için yapılmıştır¹⁷³.

4.3.1. Tokat'ta Yetişen Tarım Ürünleri ve Üretim Performansı

4.3.1.1. Hububat ve Bakliyat Üretimi

Tokat hububat üretimi yapılabilen en verimli topraklara sahip vilayetlerimizden biridir. Buğday ziraatı Tokat'ın en temel geçim kaynağını oluşturmaktadır. Tokat'ın bütün ilçelerinde üretimi yapılmakla birlikte en fazla ekildiği bölge Artova ve Zile'dir¹⁷⁴. Tokat'ta yetişen buğday sertlik ve yumuşaklık bakımından ikiye ayrılır¹⁷⁵. Üretilen buğdayın %60'ı yumuşak buğday geriye kalan %40'luk kesim ise sert buğdaydır. 1939 yılında vilayet Ziraat Dairesi Adapazarı ıslah istasyonundan satın alarak ektiği 300 kilo tane buğdaydan 100 kilo Erbaa, 100 kilo Niksar ve 100 kilo Kazova'ya ektirerek deneme yapılmıştır. Bu buğdaylar

¹⁷³ Duran, Serap, *Cumhuriyet Dönemi Tokat Ekonomisi (1923-2005)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2006, s. 53.

¹⁷⁴ BCA 490.1/ 713.437.1.

¹⁷⁵ Buğdaylarda sertlik ve yumuşaklık oranı işleme ve bileşim yönünden önemli olup teknik değerinin tespiti ve standardizasyonunda esas olarak kabul edilir. Tanenin sertlik değerleri değirmencilik kalitesi ve irmik verimi bakımından önemli olduğu gibi, kırma ve öğütme sırasında sarf edilecek enerji bakımından da önemlidir. Sert buğdayların irmik verimi ve enerji sarfiyatı yüksektir. Bu nedenle değirmenciler ekmeklik için yumuşak buğdayları tercih ederler. Buğdayda kesit; cam gibi görünüyorsa sert, unlu görünüyorsa yumuşak ve camsı yüzeyde bölgesel unlu bölgeler görülüyor ise dönme buğday ifadeleri kullanılır. Genelde makarnalık sert buğdaylar camsı, ekmeklik buğdaylar unlu kesit görünüşüne sahiptir. Bu özellik tür, çeşit ve yetiştirme şartlarına göre değişiklik gösterir. Bkz. Milli Eğitim Bakanlığı, *Gıda Teknolojisi Un ve Unlu Mamullerdeki Analizler I*, Ankara, 2012, s. 28-29.

vilayet iklim ve topraklarına elverişliliği tespit edildikten sonra çiftçilere ekmeleri için temin edilecektir¹⁷⁶.

Tokat'ta üretilen buğdayların bir kısmı un fabrikalarında bir kısmı da eski usul kara değirmenlerde öğütülmektedir. Yetişen bir kilo buğdaydan 800 gram un elde edilmektedir.

1933 yılında buğdayın kilosu 2-2,50 kuruşa satılmaktadır¹⁷⁷. Bu oran 1941 yılında 35-40 kuruş arası değişirken aynı yıl içerisinde 55 kuruşa çıkmıştır. Bunun nedeni köylünün %25'lik oranındaki buğdayın %75'ini hükümete teslim etmedikçe kasaba ve şehirlerde serbest pazarların kurulamamasından dolayı halkın buğdaysız kalma endişesiyle köylere gidip köylünün istediği ücretten satın almasından kaynaklanmaktadır. 1948 yılında ise Sivas, Amasya ve Çorum'dan ekmeklik hububat ihracının mahalli idarece kaldırılmasından dolayı Tokat merkez ve ilçelerin de buğday fiyatı 26 kuruştan 40 kuruşa yükselmiş ekmek fiyatları artmıştır. Yine aynı yıl içerisinde bu sebepten ekmek fiyatlarında indirim uygulanmasına karar verilmiştir. 1959 yılındaki hububat fiyatlarına çiftçiye üretime teşvik ve emeğini değerlendirmek amacıyla hükümet on kuruş zam yapmıştır. Hububat fiyatları ise şu şekildedir: sert buğday 50, yumuşak buğday 49, çavdar 42, arpa 36, yulaf 36, mısırın başfiyatı ise 38 kuruştur¹⁷⁸. 1962 yılında hububat fiyatları; buğday 82, arpa 59, yulaf 52.40, mısır 68 kuruştur¹⁷⁹. 1965 yılında ise buğday 86, arpa 65, yulaf 56.40, mısır ise 70.40 kuruştur¹⁸⁰. 1970 yılında buğday 1.01, arpa 84, yulaf 65, çavdar 72, mısır 95 kuruştur. 1972 yılında buğday 1.10, arpa 94, yulaf 80, çavdar

¹⁷⁶ "Tokat da ziraat dairesi çiftçiye muhtelif tohumlar tevzi ediyor", *Yeşilirmak Gazetesi*, (21 Nisan 1939), 2; 1955 yılında deneme mahiyetinde bazı köylerde ekilen buğdaylardan Akbaş'ın dönümüne 160 kilo, Akova dönümüne 250 kilo ve Karakılçık'ın dönümüne ise 130 kilo mahsul alındığı ve bu denemelerin 3 yıl devam edeceği köylüye bildirilmiştir. Bkz. "İlçemiz III. Teknik Ziraat Kongresi Yapıldı", *Yeni Erbaa Gazetesi*, (16 Aralık 1955), 1.

¹⁷⁶ *İktisadi Rehber*, 29 Birinci Teşrin 1933, s. 17-23.

¹⁷⁷ *İktisadi Rehber*, 29 Birinci Teşrin 1933, s. 17-23. (Cumhuriyetin onuncu yıl dönümü münasebeti ile Tokat Ticaret ve Sanayi Odası tarafından çıkarılmıştır.)

¹⁷⁸ BCA 490.1/ 713.437.1; Ahmed Basri, "Tokat'ta buğday 40 kuruşa yükseldi", *Cumhuriyet Gazetesi*, (10 Nisan 1948), s. 4; "Hububat Fiyatları Açıklandı", *Tozanlı Gazetesi*, (15 Haziran 1959), 1.; "Buğdaya 10 kuruş zam yapıldı", *Yeni Erbaa Gazetesi*, (16 Haziran 1959), 1.; 1932 yılında ilk kez hükümet tarafından tarım sektörünü destekleme uygulaması buğday ve üzüm piyasasına müdahaleyle başlamıştır. Zaman içinde kapsamı genişlemiştir. 1960'larda kapsanan ürün sayısı 7'ye çıkmıştır (1962'de kuru üzüm, kuru incir, 1965'te fındık, 1966'da zeytinyağ, pamuk, tiftik, 1968'de antep fıstığı). Bkz. Kazgan, Gülten, *Tarım ve Gelişme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 381; Acar, Mustafa- Aytüre, Selma, *Dünyada ve Türkiye'de Tarım ve Tarım Politikalarının Geleceği*, Ekin Yayınları, Bursa, 2014, s. 132.

¹⁷⁹ *Zirai Bünye ve İstihsal 1960-1962*, DİE Matbaası, Ankara, 1964, s. 4.

¹⁸⁰ *Zirai Bünye ve İstihsal 1965*, DİE Matbaası, Ankara, 1967, s. 8.

85, mısır 1.09 kuruştan satılmaktadır¹⁸¹. Yıllar itibariyle baktığımızda hububat ürünleri fiyatları sürekli artış göstermiştir.

Tablo 10: Tokat Merkez İlçelerinde Üretilen Buğday Miktarı (Ton).

Üretim Yılı	Elde Edilen Buğday Miktarı
1927	21 983
1934	39 928
1935	35 072
1936	84 786
1937	103 447
1938	109 660
1939	125 314
1940	124 652
1941	84 494
1942	122 600
1943	183 838
1944	77 416
1945	61 968
1946-50	100 285
1951	146 900
1952	153 000
1953-54	72 390
1954-55	119 422
1955-56	130 000
1956-57	138 418
1958	147 490
1959	123 479
1960	107 885
1961	97 220
1962	137 470
1963	150 000
1964	150 875
1965	138 569
1966	156 118
1967	142 363
1968	144 152
1969	134 719
1970	139 603
1971	188 540
1972	137 652 ¹⁸²

¹⁸¹ *İstatistik Göstergeler 1923-2012*, Ankara, s. 201-202.

¹⁸² *Türkiye İstatistik Yıllığı 1930*, 1930, s. 173; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1930/31*, C.4, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1931, s. 184; *İktisadi Rehber*, 29 Birinci Teşrin 1933, s. 17-23; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1939/40*, C.11, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1941, s. 210; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1942/45*, C.15, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul, 1946, s. 236; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1949*, C. 17, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 166; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1950*, C. 18, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 160-161; *Zirai Bünye ve İstihlal 1946-1954*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1955, s. 146; *Zirai Bünye ve İstihlal (1954-1958)*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1959, s. 152; *Zirai Bünye ve İstihlal (1958-1960)*, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 1962, s. 77; *Zirai Bünye ve İstihlal 1960-1962*, DİE Matbaası, Ankara, 1964, s. 77; *Zirai Bünye ve İstihlal 1965*, DİE Matbaası, Ankara, 1967, s. 94; *Tarımsal Yapı ve Üretim 1968*, DİE Matbaası, Ankara, 1970, s. 96; *Tarımsal Yapı ve Üretim*

Tablo 10 da belirtildiği gibi buğday üretimi 1927 yılında 21 983 iken 1971 yılında 188 540 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Buğday üretim miktarı yıllar içerisinde dalgalanmalı şekilde devam etmiş düzenli bir artış sağlanamamıştır. Cumhuriyetin ilanından Üçüncü Kalkınma Planı döneminin başlangıcına kadar Tokat'ta çeşitli buğday denemeleri de yapılmıştır. 1968 yılında Tokat'a Tarım Bakanlığı tarafından Super X ve Mara buğdaylarından 4958 kg tahsis edilmiş ve bunun 4856 kg yazlık olarak deneme amacıyla ekilmiştir. Güzlük ekim ise Erbaa ve Niksar Ovalarında yapılabilmektedir. Vilayetin diğer yerleri güzlük ekim için uygun değildir. Çünkü bu buğday -4'te zarar görmektedir. Özel yollarla temin edilen Meksika buğdayından Turhal'ın Horuk çiftliğinde Şekerbank Genel Müdürü Ömer Sunar, Erbaa da Harun Yüksel ve Alişan Bektaş güzlük olarak ekim yapmışlardır. Buğdayların iyi durumda olduğu tespit edilmiş, sene sonunda yazlık Super X ve Mara buğdayı ile güzlük Meksika buğdayının verimi arttırmak için Teknik Ziraat Müdürlüğü çalışmalarına başlamıştır¹⁸³.

Buğdaydan sonra en fazla üretimi yapılan hububat arpadır. Artova da üretilen arpa iri taneli ve beyaz olmasından dolayı önem kazanmıştır. Vilayet içerisinde arpa yem olarak tüketilmektedir. Tokat merkez ilçelerinde üretilen arpa miktarı (ton olarak) şu şekildedir:

Tablo 11: Tokat Merkez İlçelerinde Üretilen Arpa Miktarı (Ton).

Üretim Yılı	Elde Edilen Arpa Miktarı
1927	10 828
1934	31 082
1935	17 900
1936	99 223
1937	61 309
1938	70 025
1939	68 642
1940	73 309
1941	47 646
1942	66 380
1943	45 771
1944	37 000
1945	29 600
1946-50	53 967
1951	109 669
1952	73 940
1953-54	33 620
1954-55	65 780

1969, DİE Matbaası, Ankara, 1971, s. 347; *Tarımsal Yapı ve Üretim 1970-1972*, DİE Matbaası, Ankara, 1975, s. 407.

¹⁸³ “İlimizde Meksika buğdayı”, *Sabah Postası*, (19 Haziran 1968).

1955-56	77 437
1956-57	80 730
1958	73 000
1959	70 000
1960	60 955
1961	53 100
1962	72 100
1963	81 800
1964	83 550
1965	73 767
1966	79 216
1967	69 331
1968	74 268
1969	66 984
1970	66 728
1971	93 360
1972	65 220 ¹⁸⁴

1927 yılında 10 828 olan arpa miktarı 1951'e geldiğinde 109 669 ulaşarak üretimde yüzde yüzlük bir performans sağlanmıştır. Üretimde ki bu performans artışı uygulanan tarım politikalarının ve Marshall yardımının ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Daha sonraki süreçte üretim III. BYKP dönemine kadar inişli çıkışlı bir seyir göstermiştir.

1966 yılında Başbakan Demirel'in Tokat'ta yapmış olduğu seyahat sırasında il hakkında dileklerde bulunulmuş bu dilekler arasında Artova ve Zile'de yetiştirilen arpa'nın değerlendirilmesi maksadıyla bu yerlerde birer bira fabrikası kurulması istenmiştir. Bu istek I. BYKP ve II. BYKP ve programlarında yer verilmediğinden dolayı buralarda bira fabrikası kurulmasına müsaade edilmemiştir¹⁸⁵. Yine bu konu hakkında 1967 yılında II. BYKP devresi içinde Tokat'ta dairelerin neler yapacağını, nelere ihtiyaçları olduğunu ve karşılaştıkları zorlukları anlamak için Vali Yusuf Yakupoğlu toplantı düzenlemiş, Teknik Ziraat Müdürü Mahmut Samsaroğlu bira fabrikası kurulma isteğini yinelemiştir¹⁸⁶. Tüm bu isteklilik Tokat'ta arpa üretiminin ne kadar verimli olduğunun göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁸⁴ *Zirai Bünye ve İstihsal 1954-1958*, 1959, s. 152; *Zirai Bünye ve İstihsal 1946-1954*, Ankara, 1955, s. 146; *Zirai Bünye ve İstihsal (1958-1960)*, Ankara, 1962, s. 77; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1950*, C. 18, Ankara, s. 160-161; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1949*, C. 17, Ankara, s. 166; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1930*, Ankara, 1930, s. 173. *Türkiye İstatistik Yıllığı 1930/31*, C.4, Ankara, 1931, s. 184; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1939/40*, C.11, Ankara, 1941, s. 210; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1942/45*, C.15, İstanbul, 1946, s. 236; *Zirai Bünye ve İstihsal 1960-1962*, DİE Matbaası, Ankara, 1964, s. 77; *Zirai Bünye ve İstihsal 1965*, DİE Matbaası, Ankara, 1967, s. 94; *Tarımsal Yapı ve Üretim 1968*, DİE Matbaası, Ankara, 1970, s. 96; *Tarımsal Yapı ve Üretim 1969*, DİE Matbaası, Ankara, 1971, s. 347; *Tarımsal Yapı ve Üretim 1970-1972*, DİE Matbaası, Ankara, 1975, s. 407.

¹⁸⁵ BCA 30.1/79.501.13.

¹⁸⁶ "Valimizin plan toplantısı", *Sabah Postası*, (6 Temmuz 1967).

Mısır en çok Kelkit boyunda ekilmekte en iyi mısır ise Destek'te üretilmektedir. Tokat vilayetinde; buğday, arpa, çavdar, yulaf, kaplıca, mısır, darı, pirinç ve mahlût¹⁸⁷ üretimi yapılmaktadır¹⁸⁸.

Tablo 12: Tokat Merkez İlçelerinde Üretilen Bu Tarım Ürünlerinin Miktarı (Ton).

Üretim Yılı	Çavdar	Yulaf	Kaplıca	Mısır	Darı	Pirinç	Mahlût	plam
1927	450	223	979	481	792	1	-	2 926
1934	1 250	608	17	319	-	360	30	2 584
1935	970	450	222	17 205	-	480	765	20 092
1936	1 827	172	250	3 065	66	400	1 525	7 305
1937	1 065	459	78	11 073	74	334	662	13 745
1938	2 427	434	222	10 240	58	334	1 500	15 215
1939	2 335	451	119	12 110	46	564	1 017	16 642
1940	1 998	569	196	10 900	44	800	842	15 153
1941	803	443	218	10 474	85	400	270	12 693
1942	2 054	751	1 825	13 637	928	252	2 339	21 786
1943	1 868	663	1 634	16 783	1 112	47	2 528	24 635
1944	1 485	515	1 633	7 950	610	30	1 901	14 124
1945	1 180	369	1 318	6 360	520	22	1 520	11 289
1946-50	2 902	894	1 447	13 485	675	34	3 933	23 370
1951	5 616	1 640	1 160	22 150	345	30	9 300	40 241
1952	6 590	2 620	2 160	11 300	650	220	7 680	31 220
1953-54	5 010	580	350	8 570	100	110	-	14 720
1954-55	6 729	750	770	4 915	5	119	575	13 863
1955-56	2 333	2 333	563	4 390	5	110	1 000	10 734
1956-57	2 004	2 004	540	4 688	3	50	1 200	10 489
1958	3 692	1 650	660	5 920	-	24	1 000	12 946
1959	2 567	2 172	500	6 045	-	-	1 000	12 284
1960	3 008	1 505	540	6 375	-	-	800	12 228
1961	3 780	1 381	370	6 670	-	70	600	12 871
1962	3 408	1 556	295	7 523	-	350	600	13 741
1963	3 985	1 868	210	8 300	-	250	1 100	14 585
1964	3 222	2 290	185	6 725	-	90	1 400	13 912
1965	2 857	1 839	171	6 220	-	180	777	12 044
1966	4 043	3 294	15	6 812	-	144	2 310	16 618
1967	3 833	503	15	6 509	-	20	936	11 816
1968	5 355	460	30	7 469	-	20	1 301	14 635
1969	3 576	347	10	6 405	-	-	1 000	13 072
1970	5 467	190	10	8 560	-	163	1 500	15 890
1971	6 460	650	-	8 449	30	-	1 400	16 989
1972	4 667	513	-	8 654	-	18	1 000	14 852 ¹⁸⁹

¹⁸⁷ Mahlût: Buğdayla çavdarın veya yulafıla çavdarın eşit kısımlar halinde karışımından meydana gelen ve ekilen tohumdur. Kelime manası olarak karıştırılmış, karışık demektir. Bkz. Develioğlu, F., "Mahlût", *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara, 2012, (s. 655).

¹⁸⁸ *İktisadi Rehber*, 29 Birinci Teşrin 1933, s. 17-23; *Belediyeler Yıllığı*, C. 1, İller Bankası, Ankara, 1949, s. 738; Meral, Ankara, 1938, s. 148; Cinlioğlu, Tokat, 1941, s. 8-9.

¹⁸⁹ *Türkiye İstatistik Yıllığı 1930*, 1930, s. 173; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1930/31*, 1931, s. 184; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1939/40*, 1941, s. 210; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1942/45*, 1946, s. 236; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1950*, s. 160-161; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1949*, s. 166; *Zirai Bünye ve İstihsal 1954-1958*, 1959, s. 152; *Zirai Bünye ve İstihsal 1946-1954*, Ankara, 1955, s. 146; *Zirai Bünye ve İstihsal (1958-1960)*, 1962, s. 77; *Zirai Bünye ve İstihsal 1960-1962*, DİE Matbaası, Ankara, 1964, s. 77;

Tablo 12 de üretilen tarım ürünlerinin yıllar bazında en verimli olduğu yıllara baktığımızda çavdar üretim miktarının en fazla olduğu yıl 1954-55 yıllarına, yulaf üretim miktarı 1966 yılına, kaplıca üretim miktarı 1951 yılına, mısır üretim miktarı 1935 yılına, darı üretim miktarı 1943 yılına, pirinç üretim miktarı 1940 yılına, mahlût üretim miktarı ise 1951 yılına aittir.

Toplamda hububat ekilen saha (buğday, arpa, çavdar, yulaf, kaplıca, mısır, darı, pirinç, mahlût) yıllara göre şu şekildedir: 1946/50 yılları arası 160 631, 1950/51'de 141 450, 1951/52'de 151 135, 1952/53'de 138 977, 1953/54'de 127 905, 1954/55'de 148 630, 1955/56'da 159 686, 1956/57'de 157 129, 1958'de 153 476, 1959'da 159 910, 1960'da 156 515, 1967'de 158 745, 1970'de 149 400 ve 1972 yılında 146 070 hektar da hububat ekimi yapılmıştır¹⁹⁰.

Yukarıdaki istatistik tablosuna baktığımızda hububat üretimi ile hububat ekilen saha arasında dengesizlik göze çarpmaktadır. Öyle ki 1955/56 ile 1959 yıllarında hububat ekilen saha 160 bin civarında en geniş alan iken üretim miktarları 10-12 bin civarında düşük miktarda seyretmiştir.

Tokat hububatta olduğu gibi bakliyat da verimliliği yüksek vilayetlerimizden biridir. Tokat'ta bakla, bezelye, nohut, fasulye, mercimek, börülce, fiğ ve burçak yetişmektedir. Tokat'ta yetişen bakliyat ürünleri ve miktarı şu şekildedir:

Zirai Bünye ve İstihsal 1965, DİE Matbaası, Ankara, 1967, s. 94; *Tarımsal Yapı ve Üretim 1968*, DİE Matbaası, Ankara, 1970, s. 96; *Tarımsal Yapı ve Üretim 1969*, DİE Matbaası, Ankara, 1971, s. 347; *Tarımsal Yapı ve Üretim 1970-1972*, DİE Matbaası, Ankara, 1975, s. 407.

¹⁹⁰ *Zirai Bünye ve İstihsal 1946-1954*, Ankara, 1955, s. 146; *Zirai Bünye ve İstihsal 1954-1958*, Ankara, 1959, s. 152; *Zirai Bünye ve İstihsal (1958-1960)*, Ankara, 1962, s. 77; Cumhuriyet döneminde, toprak dağılımına ilişkin veriler ilk kez 1950-1952 yıllarında toplandı ve bunlar il düzeyinde 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri başlığıyla 1956'da yayımlandı. Bkz. Köymen, Oya, "Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları", *75 Yılda Köyden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 19; *Tarımsal Yapı ve Üretim 1968*, DİE Matbaası, Ankara, 1970, s. 96; *Tarımsal Yapı ve Üretim 1970-1972*, DİE Matbaası, Ankara, 1975, s. 407.

Tablo 13: Tokat Merkez İlçelerinde Üretilen Bakliyat Ürünlerinin Miktarı (Ton)¹⁹¹.

Yıllar	Bakla	Bezelye	Nohut	Fasulye	Mercimek	Börülce	Fiğ	Burçak	Toplam
1927	13	-	63	36	24	20	378	799	1 333
1934	388	-	2 790	702	1 281	75	2 838	1 472	9 546
1935	231	-	1 014	177	1 009	-	1 709	1 402	5 542
1936	42	3	301	154	345	13	5 742	738	7 338
1937	193	2	1 825	924	150	53	1 709	3 540	8 396
1938	288	-	3 077	648	187	91	1 709	2 692	8 692
1939	548	-	9 879	746	316	82	4 485	2 526	18 582
1940	1 174	-	11 306	746	316	82	4 485	2 526	20 635
1941	757	-	7 693	942	222	39	1 948	1 222	12 823
1942	650	-	6 388	743	322	42	2 789	1 759	12 693
1943	607	-	6 356	1 156	353	42	2 750	1 418	12 682
1944	890	20	6 454	1 495	429	43	4 300	2 057	1 382
1945	801	16	5 700	1 125	385	39	3 600	1 851	13 517
1946-50	487	25	6 017	1 819	715	69	3 850	2 129	15 111
1951	188	-	2 355	1 605	1 605	35	3 120	2 649	11 557
1952	300	-	7 290	3 000	3 040	-	5 490	4 700	23 820
1953-54	80	-	1 990	1 170	700	-	3 940	1 510	9 390
1954-55	75	-	1 241	2 013	615	-	4 143	2 492	10 579
1955-56	43	-	1 552	2 243	962	-	5 427	4 163	14 390
1956-57	93	-	1 278	2 908	618	-	9 871	4 296	19 037
1958	46	-	1 394	2 326	777	-	8 683	4 785	18 011
1959	54	-	1 379	1 708	948	-	9 283	4 875	18 247
1960	78	-	1 450	1 988	2 480	-	9 788	4 252	20 036
1961	45	-	1 337	2 020	1 694	-	8 608	2 958	16 664
1962	47	-	1 420	2 134	1 501	-	9 900	4 000	19 002
1963	123	-	1 336	2 126	1 645	-	10 410	3 165	18 852
1964	175	-	1 535	2 240	1 933	-	10 300	2 400	18 583
1965	196	-	1 828	2 452	1 624	-	9 789	2 389	18 278
1966	190	-	2 709	2 214	1 853	-	8 062	2 158	16 565
1967	163	-	2 497	2 509	1 834	-	7 168	1 407	15 578
1968	168	-	2 058	2 279	2 497	-	7 257	1 368	16 278
1969	180	-	2 195	2 165	1 735	-	6 727	1 229	14 251
1970	253	-	3 025	2 270	2 583	-	7 974	1 156	17 261
1971	271	-	2 708	2 339	2 813	-	8 980	835	18 001
1972	354	-	2 257	2 581	3 275	-	9 715	574	18 860

Memleket genelinde olduğu gibi Tokat vilayetinde de 1950-53 yıllarında üretimde parlak tarımsal başarılar elde edilmiştir. Bu dönemde Menderes'in tarıma yönelik yaptırımlarda bulunması örneğin traktör kullanımını yaygınlaştırması, tarımda makineleşme dönemini başlatması, kırsal kesimde işsizlik oranının azaltılması,

¹⁹¹ 1963 yılında Tokat'ta ekilen diğer bakliyat ürünlerinin miktarı 47, 1966 yılında 30, 1969 yılında 20, 1971 yılında 55 ve 1972 yılında ise 104 tondur. Bu veriler Tablo 12'ye toplam bakliyat ürünleri kısmına eklenmiştir. *Türkiye İstatistik Yıllığı 1930*, 1930, s. 173; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1930/31*, 1931, s. 184; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1939/40*, 1941, s. 210; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1942/45*, 1946, s. 236; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1949*, s. 166; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1950*, s. 160-161; *Zirai Bünye ve İstihsal 1946-1954*, 1955, s. 146; *Zirai Bünye ve İstihsal 1954-1958*, 1959, s. 152; *Zirai Bünye ve İstihsal (1958-1960)*, 1962, s. 77; *Zirai Bünye ve İstihsal 1960-1962*, DİE Matbaası, Ankara, 1964, s. 77; *Zirai Bünye ve İstihsal 1965*, DİE Matbaası, Ankara, 1967, s. 94; *Tarımsal Yapı ve Üretim 1968*, DİE Matbaası, Ankara, 1970, s. 96; *Tarımsal Yapı ve Üretim 1969*, DİE Matbaası, Ankara, 1971, s. 347; *Tarımsal Yapı ve Üretim 1970-1972*, DİE Matbaası, Ankara, 1975, s. 407.

tarımsal ilaçlar kullanmayı teşvik etmesi üretimde verimliliği arttırmıştır. Üretim sahalarını genişleterek üretimde rekorlar kırılmasını sağlamıştır. Bu sayede ülke nüfusunun %80'ini oluşturan köylü ekonomik rahatlama içerisine girmiştir¹⁹².

Tablo 13'de I. BYKP ve II. BYKP yıllarını kapsayan 1963 ve 1972 yılları arası bakliyat üretimine baktığımızda üretimde düzenlilik göze çarpmakta üretim miktarlarında iniş çıkış oranları birbirine yakın gözükmektedir. Diğer yıllarla karşılaştırıldığında zirai kalkınma politikalarının Tokat üzerinde etkisi olumlu olmuştur. I. BYKP ve II. BYKP yılları arasında üretim miktarının en fazla olduğu yıl 1972'dir.

4.3.1.2. Sanayi Bitkileri

Tokat'ta yetişen başlıca sanayi bitkileri tütün, patates, pancar, kenevir ve kenevir tohumu, afyon ve afyon tohumu, pamuk ve pamuk tohumu, keten ve keten tohumu, susam, haşhaş, soğan ve sarımsaktır.

Bölgede yetişen tütünün orijinal adı Erek-Topbaş tütünü iken Erbaa ovasına önceleri Taşova denmesinden dolayı yetiştirilen ürün; tütün literatürüne "*Taşova Tütünü*" olarak geçmiştir¹⁹³. Taşova tütünü Avrupa'da çok iyi tanınmıştır. En önemli ihraç ürünlerimizdendir. Taşova bölgesini teşkil eden yerler Erbaa, Niksar, Tokat ve Zile'dir¹⁹⁴.

Reşadiye, Artova, Turhal ve Zile kazalarında tütün ekimi yasaklanmıştır.

II. BYKP 1969 yılı "Tütün ve Tütün Tekeli" kanun tasarısı görüşmelerinde Tokat Milletvekilleri Osman Saraç ve Fethi Alacalı Zile'de tütün ekimine müsaade edilmesi hususunda teklifte bulunmuşlardır. Bu teklif konusunda Geçici Komisyon Sözcüsü Mehmet Zeki Yücetürk şu ifadeleri kullanmıştır:

"Tokat'ın Zile ilçesine ait bu talep, 1955 - 1957 deneme programına alınmış, fakat ekiciler kendiliklerinden denemelerden sarfinazar ettiklerinden, geçici ekim izni kaldırılmıştır. Ayrıca- 1960 - 1962 yılları deneme programına tekrar alınmış ve yine ekiciler denemelerinden sarfinazar ettiklerinden ekim izni ikinci defa kaldırılmıştır. Bu defa 1963 - 1965 deneme programına alınmış ve yapılan denemelerden elde edilen örneklerin fizikî ve kimyevî karakter bakımından menşelerini temsil etmediği, randıman itibariyle düşük olup harmanları elverişli bulunmadıkları, ticaret ve kıymet bakımından da gereken evsafı taşımadıkları görüldüğünden geçici olarak verilen dikim izni kaldırılmış ve bu itibarla da talebin listeye ithali uygun görülmemiştir. Komisyon bu önergeye katılmıyor¹⁹⁵."

¹⁹² Demir, Şerif, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010, s. 454.

¹⁹³ Temiz, Şehri-Peynirci, Şükrü, "*Erbaa*" (*Tarih, Coğrafya, Ekonomi, Kültür*), Erbaa, 1996, s. 169.

¹⁹⁴ Kovalıoğlu, Cemal, "Tokat Taşova Tütünleri", *Yeni Tokat Gazetesi*, 30 Ağustos 1933.

¹⁹⁵ MMTD, D.2, C. 32, 6. 2. 1969, s. 289.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere gerek çiftçinin tütüne sahip çıkması gerekse tütünün elverişli olmamasından kaynaklı Zile’de tütün ekimi teklifi reddedilmiştir. Reşadiye’de de yine iyi tütün yetiştiği halde müsaade edilmemiştir. Bunun için halk sürekli olarak tütün ekimi için başvuruda bulunmuştur. Fakat geçmiş yıllarda edinilen tecrübelerden ekilen tütünün kalitesinin düşük olması, ihracata elverişli olmaması ve diğer bölgelerde ekilen tütünlerin değerini düşürmesinden dolayı Reşadiye’de tütün yasağı kalkmamıştır¹⁹⁶.

1929 dünya ekonomik buhranının etkisiyle Tokat’ta tütün ticareti olumsuz etkilenmiştir. Alım ve satımda, tütün üretimi ve muhafazasında olumsuz tutumlar yüzünden tütün satışında önemli bir düşüş yaşanmıştır özellikle 1927 yılından sonra tütünlerin önemli bir kısmı satılmayarak ambarlarda stok olarak kalmıştır. 1930 yılında Tokat’ta dönemin parasıyla değeri 1 milyon lira olan 2,5 milyon kg tütün İnhisar İdaresi’nin Tokat, Erbaa ve Niksar’da bulunan gayri fenni ambarlarında çürümeye başlamıştır. İktisat Vekili Celal Bayar’ın Avrupa’daki girişimleri sonrasında imzalanan ticaret antlaşmaları, fiyatların düşmüş olması ve İnhisar İdaresi’nin yardımıyla 1932 ve 1933 yıllarında ambarlarda bulunan tütünler satılmıştır. Fakat 1934 yılında fiyatlar tekrar düşmüştür¹⁹⁷.

Tütün üretimindeki verimliliği arttırmak ve Avrupa pazarındaki yerimizi korumak amacıyla İnhisar İdaresi tarafından 1930 yılından itibaren Tokatlı çiftçilere temiz tütün üretmek konusunda bilgiler verilmeye başlanılmış ve daha önceki yıllara göre kaliteli üretim gerçekleştirilmiştir. 1932 yılında temiz tütünlerin iyi fiyata satılması çiftçileri hem tütün ekmeye hem de iyi ürün yetiştirmeye sevk etmiştir. Bu bağlamda 1933 yılında Niksar, Tokat ve Erbaa da tütüncülüğü koruma birliği oluşturulmuştur. 1937 yılında da Tokat ve Erbaa’da bakım ve işletme evleri yapılmasına karar verilmiştir¹⁹⁸. Bu çalışmalara rağmen Taşova ve özellikle de

¹⁹⁶ TBMM ZC, D. 2, C. 25, s. 224; TBMM ZC, D. 3, C. 20, s. 4; TBMM ZC, D. 5, C. 26, s. 149. (Tütün ekimi yasak olan vilayetler kısmı.); *CHP Büyük Kurultayına Sunulan Vilâyet Kongrelerinin Dilekleri Hülâsası*, Ankara, 29.5.1939, s. 56-57; *C.H.P. 1944 İl Kongreleri Dilekleri*, CHP Genel Sekreterliği Yayınları, Ankara, 1944, s. 404; “Reşadiye’de tütün ekimine müsaade edilmesi hususunda düşünce ve temennilerimiz”, *Tozanlı Gazetesi*, (15 Ağustos 1963).

¹⁹⁷ BCA 490.01/497.2002.1; “Tokat İnhisarlar Başmüdürlüğünden”, *Yeni Tokat Gazetesi*, (1 Mayıs 1934).

¹⁹⁸ “Tokat Taşova tütünleri”, *Yeni Tokat Gazetesi*, (30 Ağustos 1933); “İktisat işleri”, *Cumhuriyet Gazetesi*, (10 Nisan 1934); “Tütünlerimiz satılıyor”, *Yeni Tokat Gazetesi*, (1 Temmuz 1934); “Tokat’ta tütün satışı durdu”, *Yeni Tokat Gazetesi*, (1 Ağustos 1934); “Tütün işlerimizde yapılacak islahat”, *Cumhuriyet Gazetesi*, (13 Ağustos 1937).

Erbaa tütün tohumları bozulmaya devam etmiş 1940'lı yılların başında ekilen tohumlar fide vermemeye başlamıştır¹⁹⁹. Hastalıklı olduğu anlaşılan tohumların ıslahı ve erken fide yetiştirilmesi usulünün öğrenilmesi için 1948 yılında Niksar-Erbaa-Taşova bölgesi tütünlerinin bakım ve işlemlerine tahsis edilmek üzere Tekel Genel Müdürlüğü tarafından Tokat merkezinde yeni bir bakım ve işleme evi yaptırılmıştır²⁰⁰.

Tokat ve Niksar'ın tamamı ile Erbaa'nın bir kısmında tütün ekiciliğini büyük zarara sokan Akdamar hastalığının önlenmesi için 1952 yılında tütün üreticilerine için Akdamar hastalığına karşı yapılması gerekenler anlatılmıştır. Kırım sonu zaman kaybetmeden Tokat ve Niksar'ın tütün sahasının tamamı ile Erbaa'nın merkez bucağına bağlı Tazı, Gemre, Endikpınar, Erzenüs, İverönü, İskili, Ağcaalan, Hacıbük, Milal, Aladon köyleri ve Erbaa ilçe merkezinin kök sökümüne hususi bir önem vermeleri gerektiği bildirilmiştir²⁰¹. 1954 yılında havaların iyi olması sebebiyle tütün mahsulü gayet sağlam kurutulmuş çiftçi mahsulünü zarara uğratmadan toplaya bilmiş ve tütün kalite bakımından üstün seviyeye gelmiştir. Yine bu yıl içerisinde tütün üretimi için suni gübre ile denemeler yapılmış verimin arttığı gözlenmiştir²⁰². 1962 yılında ise tütün ekimi verimliliğini arttırmak için çiftçilere kurs açılmıştır. 155 köylü vatandaşın katıldığı kursu bitiren 137 kursiyere yeterlilik belgesi verilmiştir²⁰³.

1957 yılında İnhisar İdaresi'nin talimatlarına uygun üretim yapan çiftçiler geçen yıllara göre her bakımdan daha iyi olan tütün üretimi yapmış mahsul 4 milyon kiloyu bulmuştur. Bu durumda üretici memnun kalmıştır. Ayrıca tütün piyasasında Tokat, Niksar, Erbaa, Taşova tütünleri rağbet görmüştür²⁰⁴. Yine bu yıl itibariyle Ziraat Vekaleti, Türk tütünün ekiminden hazırlanmasına kadar olan çeşitli safhalardaki işleyişini uluslararası ölçülerde yenilemek ve elde edilen müspet

¹⁹⁹ BCA 490.1/714.439.1.

²⁰⁰ BCA 490.1/714.439.1.

²⁰¹ "Tokat tütüncülüğünü tehdit eden Akdamar hastalığı ile mücadele etmeliyiz", *Tokat Postası*, (10 Eylül 1952), 1-2.

²⁰² "Yeni tütün mahsulü", *Yeni Erbaa Gazetesi*, (24 Eylül 1954), 1; "Vilayet Teknik Ziraat Kongresi Yapıldı", *Yeni Erbaa Gazetesi*, (1 Mart 1955), 1; Oral, B. (26 Ağustos 1955), Tütün Fidelerinin Islahı Meselesi, *Yeni Erbaa Gazetesi*, 1.

²⁰³ "Teknik Ziraat Müdürlüğü'nün açtığı tütün kursu sona erdi", *Tozanlı Gazetesi*, (1 Şubat 1962).

²⁰⁴ 1958 yılında tütün mahsulü 5.5 milyon kilo civarında olmuş rekolte %40 nispetinde artmıştır. Bu yıl içerisinde alıcı olarak tekelden başka Avusturya, Felemenk, Hakimoğulları, Apti Fuat, Nemli firmaları katılım sağlamıştır. "Taşova tütün piyasaları", *Cumhuriyet Gazetesi*, (8 Şubat 1957), s. 3; "Taşova tütün piyasaları açıldı ve süratle inkişaf ediyor", *Tokat Sesi Gazetesi*, (29 Mart 1957), 1; "Tütün piyasası", *Tokat Sesi Gazetesi*, (12 Nisan 1958), 1; "Taşova tütün rekoltesi", *Cumhuriyet Gazetesi*, (11 Eylül 1958), s. 5.

sonuçları tütün üreticisine aktarmak maksadıyla tütün ekiliş sahalarını 4 bölgeye ayırmıştır. Toprak ve iklim koşulları göz önünde bulundurularak teşkil edilen bölgeler şunlardır: Ege Bölgesi, Marmara Bölgesi, Tokat'ın da içinde yer aldığı Karadeniz Bölgesi ve Doğu Bölgesidir²⁰⁵. 1960 yılı Marmara ve Karadeniz bölgelerinde 7430 ton ekici tütünü satılmış ve bu suretle bu bölgelerde genel satış toplamı 34 703 ton olmuştur. En fazla satılan Samsun, Bafra tütünüdür. Bunun vasati satış fiyatı 668 kuruştur. Trabzon tütünleri 580, Tokat tütünleri 520 ve Kocaeli tütünleri 557 kuruştan alıcı bulmuştur²⁰⁶.

Tütün üretim miktarının yıllar içerisinde artış sağlaması sebebiyle Tokat'ta I. BYKP döneminde Erbaa'da tütün işleme evi kurulması istenilmiş fakat işlemlerin üretim merkez noktalarına alınması imkan bulunmadığı gibi bundan idari, iktisadi ve teknik bir fayda da mülahaza edilmediğinden Erbaa'da tütün bakım ve işleme atölyesi açılması hakkındaki talep reddedilmiştir²⁰⁷.

II. BYKP görüşmelerinde Erbaa'da Sigara Fabrikası kurulması gerekliliğinden bahsedilmiş²⁰⁸ bu konu Başbakan Demirel'in Tokat'a seyahati sırasında da gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda Gümrük ve Tekel Bakanı İbrahim Tekin şu açıklamayı yapmıştır:

“Samsun Tütün Fabrikasının takviyesi ve modernize edilmesi suretiyle, Karadeniz sahil mıntıkası ve Sivas transiti ile Samsun'a yakın bulunan mahallerin ihtiyacı ve aynı şekilde tadilata uğrayacak Malatya Sigara Fabrikası imalatıyla da Doğu ve kısmen Güney mıntıkası ihtiyacı karşılanacağı cihetle Tokat'ta bir sigara fabrikası inşasına lüzum görülmemektedir²⁰⁹.” demiştir. Bu sebeplerden dolayı Tokat'ta Sigara Fabrikası kurulamamıştır.

1970 yılında Karadeniz Bölgesine dahil Tokat, Niksar, Erbaa ve Taşova tütün piyasasına bakıldığında bölgenin merkezi sayılan Erbaa başta olmak üzere Taşova, Niksar ve Tokat'ta çiftçiler tarafından piyasaya getirilen tütünler, Tekel İdaresi Eksperleri tarafından muayeneden geçirilerek baremi derecelerine göre tespit ve belirlenen fiyatlar dairesinde satış görmektedir. Fiyatlar bölgede 8 liradan 25 liraya kadar yükselmiş, çiftçilerin eline oldukça dolgun ve tatmin edici bir meblağ geçmiştir.1970 mahsulü 5,5 milyon kilo olduğuna göre, asgari bir hesapla

²⁰⁵ “Tütün ekiliş sahaları dört bölgeye ayrıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, (7 Aralık 1957), s. 5.

²⁰⁶ “Taşova Tütün Piyasası Açıldı”, *Tozanlı Gazetesi*, (31 Mart 1959), 1; “Tütün satışları”, *Cumhuriyet Gazetesi*, (16 Haziran 1960), s. 2.

²⁰⁷ BCA 30.1/119.754.6.

²⁰⁸ “Valimizin plan toplantısı”, *Sabah Postası*, (6 Temmuz 1967).

²⁰⁹ BCA 30.1/79.501.13. Tokat'a sigara fabrikası 1973 yılında Ferit Melen Hükümeti zamanında kurulmuştur. Bkz. Gürdere, Metin, *20. Yüzyılda Tokat: Bir Şehrin ve İnsanlarının Hikayesi Dönemler, Olaylar, Yaşananlar*, C. 1, Es-Form Ofset Basımevi, Sivas, 2017, s.523.

çiftçilerin ellerine 55-60 milyon lira geçmiştir²¹⁰. 1972 yılı tütün mahsulü fideleme ve dikimde, hava şartlarının elverişli gitmesi dolayısıyla iyi vasıflı olduğu anlaşılmakta ve aralara alınmaktadır. Mahsul yetiştirilmesine doğru bazı çevrelerde mavi küf görülmüşse de, sıcaklığın devamlı olması ve kırmalara gidilmesi sebebiyle etkili olmamıştır. Bölgede kurutma işleri normal düzende yürütülmekte ve tütünlerin dip ve orta kısımları tamamen içeriye alınmış bulunmaktadır. 1972 rekolte miktarının geçen yıllara oranla % 25 ile 40 arasında arttığı görülmektedir. Örneğin, bölge merkezi Erbaa'da rekoltenin 5 milyon kiloya ulaşılacağıdır ki, buna Tokat, Niksar ve Taşova'yı da eklediğimiz takdirde genel miktarın 8-9 milyon kiloya yaklaşması beklenmektedir.

Dünya tütün istiklakinin nüfus çoğunluğuna göre artması, tütün yetiştiren devletlerin az oluşu nedeniyle, her yıl artmakta bulunan tütün üretimimiz Tekel İdaresinin doğru görüş ve ileriye kapsar bir program uygulaması suretiyle Avrupa ve Afrika pazarlarına mamul veya gayri mamul tütün satışlarımızın çok iyi olacağına ve devamlı pazarlar tutacağına inanılmaktadır²¹¹.

Tokat'ta üretilen önemli sanayi bitkilerinden bir diğeri de afyondur. Afyon memlekette temin ettiği para itibariyle tütün, üzüm, pamuk ve fındıktan sonra gelen en ehemmiyetli maddedir. Afyon "haşhaş" ziraatının başlıca ekim sahası önem sırasına göre şöyledir: Afyon, Kütahya, Eskişehir, Malatya, Isparta, Burdur, Amasya, Şebinkarahisar, Tokat, Balıkesir, İzmir, Bilecik, Bursa, Denizli-Eşme, Aydın-Demirci'dir. Bu bölgelerde afyon ziraatıyla uğraşan Türk çiftçisinin sayısı 150-200 bin arasındadır.

Üretilen afyonlar Türk tüccarlar tarafından Afyon, İstanbul ve İzmir piyasasına aktarılırdı. Tokat ve Amasya'da üretilen afyonlar İstanbul piyasasında çok rağbet görmüştür²¹². Zile'de yurdumuzda ince mal olarak bilinen afyon ile tanınmaktadır. %12 oranında morfine sahiptir²¹³. 1936 yılında Ziraat Bankası tarafından Tokat ve Zile'de afyon alım merkezleri kurularak üreticiden doğrudan alım yoluna gidilmiştir²¹⁴.

²¹⁰ "Taşova tütün piyasası", *Sabah Postası*, (13 Mayıs 1971).

²¹¹ Basri Ahmet Ünal, "Taşova tütün rekoltesi", *Sabah Postası*, (10 Eylül 1972).

²¹² BCA 490.1/502.2017.1; TBMM ZC, D. 4, C. 15, s. 5. (Uyuşturucu Maddeler inhisarı kanunu. 16. 5. 1933).

²¹³ "Afyonculuk, istihsal ve satış gittikçe azalıyor", *Cumhuriyet Gazetesi*, (21 Haziran 1930); Yalçın, Osman, *Tokat*, Özyürek Yayınları, İstanbul, 1959, s. 24-25.

²¹⁴ "Uyuşturucu maddeler inhisarından", *Cumhuriyet Gazetesi*, (5 Ağustos 1936).

İcra Heyeti Vekilleri kararıyla 1957-58 yılı için haşhaş ekilecek ve afyon sütü toplanacak yerler tespit edilmiştir. Buna göre 41 vilayette afyon ekimine izin verilmiştir. Bu yerler şunlardır: Afyon, Burdur, Bilecik, Denizli, Eskişehir, Isparta, Konya, Kütahya, Amasya, Çorum, Tokat, Malatya, Adıyaman, Uşak, Balıkesir, Manisa, Aydın, Bursa, Ankara, Bolu, Kayseri, Kırklareli, Niğde, Çanakkale, Antalya, Yozgat, Elazığ, Diyarbakır, Sakarya, Kastamonu, Sivas, İzmir, Samsun, Tunceli, İçel, Çankırı, Urfa, Nevşehir, Tekirdağ, Seyhan, Maraş'tır²¹⁵.

1971 yılında Bakanlar Kurulu'nca tespit ve ilan edilen ürünlerin dışında tohum, süs bitkisi ve ham afyon üretimi maksadıyla haşhaş ekilmesi yasaklanmıştır. Haşhaş ekilecek ve ham afyon üretilecek yerler her yıl tarımsal ve ekonomik imkanlarına ve stok durumuna göre Bakanlar Kurulu'nca tespit edilecektir. Bu husustaki kararname o yılın en geç Temmuz ayına kadar ilan olunacaktır. Tespit edilen yerlerde haşhaş ekimi yapacak olanlar toprak mahsulleri ofisinden ekim belgesi alacaklardır²¹⁶. Tablo 13'te 1970-1972 yılları arası Tokat'ta afyon üretimiyle ilgili istatistik verilere baktığımızda Tokat'ta afyon üretimine izin verilmediği anlaşılmaktadır. 1957-58 yıllarındaki afyon üretimi ayrıcalığını kaybetmiştir.

Tokat'ta üretilen diğer bir sanayi bitkisi de pamuktur. Tokat'ta pamuk yetiştirmek için 1934 yılından itibaren çalışmalar başlatılmıştır. Pamuk ekiminde incelemeler yapmak üzere Belçikalı uzman Bayyö ve Seyfi Bey Kazova, Niksar ve Erbaa'yı gezmişlerdir²¹⁷. Tokat'ta kurulan numune fidanlığında pamuk ekimi denemesi yapılmıştır²¹⁸. Ayrıca Hükümet tarafından Erbaa'ya Pamuk mütehassısları gönderilmiş ve yapılan tetkiklerde iklimin pamuk ziraatına çok elverişli olduğu görülerek Nazilli Pamuk İslah İstasyonu'ndan tohum gönderilerek deneme yapılmasına karar verilmiştir. Ekilen altı cins tohum içerisinde en iyi neticeyi "Akala" vermiş ve Adana Pamuk Üretim Çiftliğine numune pamuklar gönderilmiştir²¹⁹. Yapılan incelemelerde müspet neticeler elde edilmiş Nazilli Pamuk İslah İstasyonu'ndan gönderilen akala cinsi 100 kilo pamuk tohumunun

²¹⁵ "41 vilayete afyon ekilecek", *Tokat Sesi Gazetesi*, (3 Temmuz 1957), 1; "41 vilayete afyon ekilecek", *Tokat Gazetesi*, (16 Temmuz 1957), 1.

²¹⁶ "Haşhaş ekimi ve afyon üretimi ile ilgili kanun yürürlüğe girdi", *Anavatan Gazetesi*, (27 Ağustos 1971).

²¹⁷ BCA 490.01/713.434.1.

²¹⁸ "Tokat'ta bayındırlık işleri ilerliyor: Pamuk ve pancar ekimi sınamaları da yapılıyor", *Cumhuriyet Gazetesi*, (20 Haziran 1935), s. 8.

²¹⁹ "Erbaa'da Ziraat İşleri" *Yeşilirmak Gazetesi*, (8 Mart 1938).

ekilmek üzere 30 kilosu Niksar'a, 30 kilosu Erbaa'ya, 40 kilosu da merkez köylere dağıtılmıştır²²⁰.

1955 yılında deneme amaçlı bazı köylere yine pamuk ekimi yapılmış fakat havanın kurak geçmesi sebebiyle olumlu netice alınamamıştır. 1956' da tekrar pamuk ekimi yapılmış bu sefer olumlu sonuç elde edilmiştir. Ziraat Vekaletince gönderilen 200 kilo ıslah edilmiş akala cinsi pamuk tohumu Erbaa kazasında 34 çiftçi ailesine verilmiştir. Bu tohumlarla 70 dönüm ekim yapılmıştır²²¹. Fakat ileri yıllarda üzerine pek düşülmemiş ve pamuk üretimi etkisiz kalmıştır.

Tablo 14: Genel Olarak Tokat'ta Üretilen Sanayi Bitkileri Üretim Miktarı (Ton).

Yıllar	Pamuk		Kenevir		Afyon		Keten		Soğan	Sarımsak	Tütün	Toplam		
	Patates	Pancar	Safi	Tohum	Lif	Tohum	Sakız	Tohum					Lif	Tohum
1927	31	119	-	-	-	-	9	-	24	-	145	1	2442	2772
1934	956	16410	2	4	-	237	-	12	-	-	1265	5	-	18891
1935	1881	42500	-	-	-	13	-	10	-	-	533	-	-	44937
1936	616	70362	4	-	-	1016	-	8	-	-	616	12	-	72654
1937	3225	36628	4	-	-	168	-	28	-	-	1942	24	-	42019
1938	1565	4712	4	-	-	87	-	16	-	-	1956	27	-	50770
1939	1885	81019	4	-	-	66	-	16	-	-	1662	25	-	84677
1940	1912	69660	1	-	80	29	19	390	-	-	1388	16	3781	77276
1941	3420	38534	2	-	84	26	22	863	-	-	1451	33	2846	47281
1942	3011	49650	2	-	157	52	29	656	-	-	2879	56	4178	60971
1943	3723	-	0	-	301	100	21	478	-	-	2317	153	2404	9513
1944	4500	74327	3	-	184	98	21	999	-	45	2680	29	4337	87237
1945	3525	69084	9	27	106	70	9	799	-	27	2412	25	4610	76093
1946-50	5120	83796	4	-	430	175	-	-	40	36	2750	71	6215	98649
1951	16450	130293	21	38	444	236	4	319	-	-	4090	42	3520	155457
1952	30000	124813	10	45	682	280	20	1160	-	-	7036	444	3476	167966
1953-54	20000	115680	4	7	365	275	2	106	-	50	7800	80	2873	147242
1954-55	10360	136996	1	2	175	131	8	535	-	10	15802	37	2200	166257
1955-56	11575	133181	6	9	183	108	4	109	3	15	19728	225	4003	169149

²²⁰ "Vilayet umumi meclis izahname", *Yeşilirmak Gazetesi*, (14 Şubat 1939), 3; "Pamuk tohumu geldi", *Yeşilirmak Gazetesi*, (19 Nisan 1938), 1.

²²¹ "İlçemiz III. Teknik Ziraat Kongresi Yapıldı", *Yeni Erbaa Gazetesi*, (16 Aralık 1955), 1; "Vilayetimizde pamuk ekimi üzerinde yapılan denemeler müsbet netice verdi", *Tokat Sesi Gazetesi*, (10 Mayıs 1956); "Vilayetimizde pamuk ekimi üzerinde yapılan denemeler müsbet netice verdi", *Gerçek Demokrat Gazetesi*, (11 Mayıs 1956); "Devlet Üretme Çiftlikleri tohumluk ve damızlık tahsis ve tevziati da tespit edildi", *Tokat Sesi Gazetesi*, (7 Şubat 1957).

1956-57	13620	14753 2	-	-	168	98	1	163	-	10	9955	95	2782	17442 4
1958	15390	19582 5	-	-	195	106	3	227	49	53	7000	97	4749	22369 4
1959	14270	23077 0	-	-	148	72	3	250	8	75	5080	88	4294	25505 8
1960	13000	26843	-	-	71	93	2	245	-	79	12000	45	3525	55903
1961	13725	19906 6	-	-	158	80	2	324	-	52	12800	36	2462	22876 9
1962	12575	20341 2	-	-	117	70	6	457	-	25	12600	38	4389	233 689
1963	12000	27344 3	-	-	110	71	5576	485	-	152	14240	140	6407	30919 6
1964	12910	33832 9	-	-	121	73	1490	202	-	201	14395	160	6318	37274 1
1965	11389	28759 0	-	-	117	82	1841	168	-	176	9939	169	5191	31482 3
1966	11755	34680 2	-	-	66	58	8	690	-	131	12830	185	6109	37864 1
1967	10043	38325 8	-	-	69	54	2575	261	-	306	14172	161	7096	41546 3
1968	9565	37386 5	-	-	66	55	1172	124	5	435	8079	150	7316	39995 9
1969	10035	28731 1	-	-	61	-	2	-	-	445	9480	44	4892	31227 0
1970	12315	31175 4	-	-	82	-	-	-	-	556	20465	149	6816	35213 7
1971	15409	43669 5	-	-	35	-	-	-	-	475	16943	281	7079	47691 7
1972	15875	31175 4	-	-	44	-	-	-	-	305	18841	188	7983	35499 0 ²²²

Tablo 14’de de görüldüğü üzere üretim verimliliğinde dalgalanma yaşanmış sabit bir hızda veya ileri düzeyde verim elde edilememiştir. Dönem dönem artış gösteren sanayi bitkileri üretimi planlı döneme kadar bu şekilde devam etmiştir. I. BYKP ve II. BYKP yılları içerisinde sanayi bitkileri üretiminde genel olarak diğer yıllara göre artış olmuştur. Bunun sebebi olarak kalkınma yıllarında tarım politikasına ağırlık verilmiş olması ve özellikle II. BYKP da sanayi yatırımlarına ağırlık verilmiş tarımsal üretim metotlarının modernleşmesi esas alınmıştır²²³. Yine bu doğrultuda sanayi bitkileri çeşitliliği artırılmış Tokat’ta ayçiçeği ve hayvan pancarı üretimi de yapılmıştır. Ayçiçeği üretimi ilk kez 1963 yılında

²²² Türkiye İstatistik Yıllığı 1930, 1930, s. 173; Türkiye İstatistik Yıllığı 1930/31, 1931, s. 184; Türkiye İstatistik Yıllığı 1934/35, 1935, s. 228-229; Türkiye İstatistik Yıllığı 1939/40, 1941, s. 210; Türkiye İstatistik Yıllığı 1942/45, 1946, s. 237; Türkiye İstatistik Yıllığı 1947-48, C. 16, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 267; Türkiye İstatistik Yıllığı 1949, s. 166; Türkiye İstatistik Yıllığı 1950, s. 160-161; Zirai Bünye ve İstihsal 1946-1954, 1955, s. 146; Zirai Bünye ve İstihsal 1946-1954, 1955, s. 146; Zirai Bünye ve İstihsal 1954-1958, 1959, s. 152; Zirai Bünye ve İstihsal 1958-1960, 1962, s. 77; Tarımsal Yapı ve Üretim 1968, DİE Matbaası, Ankara, 1970, s. 96; Tarımsal Yapı ve Üretim 1969, DİE Matbaası, Ankara, 1971, s. 347; Tarımsal Yapı ve Üretim 1970-1972, DİE Matbaası, Ankara, 1975, s. 407.

²²³ BCA 30.1/106.663.3.

gerçekleşmiştir. 1963 yılında 8 ton ayçiçeği üretimi olmuş bu miktar 1972'ye geldiğinde 1 108 tona çıkmıştır²²⁴.

Sanayi bitkilerinin en verimli oldu yıllar ve üretim miktarı (ton olarak) şu şekildedir: Patates 1952 yılında 30 000 ton, Pancar 1971 yılında 436 695 ton, Pamuk saf 1951 yılında 21, Pamuk tohum 1952 yılında 45, Kenevir lif 1952 yılında 682, Kenevir tohum 1936 yılında 1016, Afyon sakız 1942 yılında 629, Afyon tohum 1952 yılında 1 160, Keten lif 1958 yılında 49, Keten tohum 1960 yılında 79, Soğan 1970 yıllarında 20 465, Sarımsak 1952 yılında 444, Tütün ise 1972 yılında 7 983 ton üretilmiştir.

4.3.1.3. Meyve Üretimi

Türkiye de meyve ve sebze çeşitlerine ayrılan alan nadas alanlarıyla birlikte hesaplandığında %33'lük kısmı oluşturmaktadır²²⁵. Tokat da bu yüzdeler kısmında yer alan verimli topraklar arasında yerini almaktadır. Tokat'ta üretilen meyveler; armut, ayva, badem, ceviz, dut, elma, erik, üryani eriği, fındık, iğde, incir, kayısı, kestane, kiraz, kızılılık, şeftali, vişne, zerdalidir²²⁶.

Tokat'ta meyvecilik çalışmaları ilk kez Tokat Valisi Rami Bey tarafından başlatılmıştır. 1926 yılında Ziraat Müzesi oluşturulmasına karar verilmiş ve numune fidanlığı meydana getirebilmek için bir bahçe istimlak edilerek ziraat bahçesi oluşturulmuştur²²⁷.

Başvekil Celal Bayar meclis konuşmasında “Taze meyve ve sebze ticaretini iç ve dış piyasa bakımından teşkilatlandırmayı, bilhassa taze meyve ihracatımızı teşvik, himaye ve hızlandırmayı lüzumlu ve faydalı görüyoruz. Ziraat sanayi bilhassa üzerinde meşgul olacağımız mevzuu olacaktır” demektedir²²⁸. Fakat Tokat için girişimde bulunulma çok geç olmuş meyve satışı, nakliyatı masraflı olmasından dolayı Sivas, Samsun ve Artova'dan başka yere mümkün olmamış yaz meyveleri dalında

²²⁴ *Zirai Bünye ve İstihsal 1965*, DİE Matbaası, Ankara, 1967, s. 94; *Tarımsal Yapı ve Üretim 1970-1972*, DİE Matbaası, Ankara, 1975, s. 407.

²²⁵ Acar- Aytüre, 2014, s.107.

²²⁶ Tokat'ta üretilen diğer bir meyvede üzumdür. Üzüm bağları ve üretimi ayrı bir başlıkta ele alınacaktır.

²²⁷ BCA 490.01/322.1328.3; “Tokat Ziraat Müdürlüğünden”, *Yeni Tokat Gazetesi*, (15 Nisan 1934).

²²⁸ TBMM ZC, D. 5, C. 20, s. 21-23. (Başvekil Celal Bayar'ın İcra Vekilleri Heyetinin Programındaki konuşmasında ziraatla ilgili bölümü.)

çürümüştür²²⁹. 1955 yılında bağ ve bahçe mahsulü meyveleri satın almak, istihlak merkezlerine sevk etmek ve bunlardan muhtelif şekilde faydalanmak işleriyle uğraşmak ve merkezi Tokat'ta olmak üzere “Tokat Bağ ve Bahçe Mahsullerini Değerlendirme Türk Anonim Şirketi” kurulmuştur. Şirketin yapması gereken işler şunlardır:

- “Bağ ve bahçe mahsulü meyveleri satın almak, istihlak merkezlerine en sıhhi ve fenni şartlar altında ve vasıtalarla sevk etmek.
- İstihlak merkezlerinde satış mahalleri temin ve tesis etmek.
- Meyve döküntülerini değerlendirmek.
- Tokat'ta pek mebzul olan o nispette kalitesi ve nefaseti maruf üzümümüzü, üzüm suyu halinde hazırlamak, şarap tesisleri kurmak ve üzüm artıklarından faydalanarak sirke ve mümessili maddeleri istihsal etmek çareleri aramak, bunlar için gerekli fenni ve mütekamil tesisatın kurulmasına çalışmak, Tekele ait örnek şarap evinin satın alınmasına ve tevsiine çalışmak ve şarapçılık yapmak.
- Meyve sularını fenni şartlar altında elde etmek için tesisler kurmak, bunları hazırlamak ve vatandaşların istifadesine arz etmek.
- İyi cins ve bol sebze yetiştirilmesini teşvik ve bunları satın almak, komşu vilayetlere ve diğer istihlak merkezlerine sevk etmek, konserve tesisatı kurmak²³⁰.”

Kurulan şirketle birlikte Tokat meyvelerinin pazarlanma payı yükselecek, çevre illere sevk edilmekle kalmayıp diğer illere de sevki mümkün olacak bu sayede meyvelerin tanıtılması sağlanacaktır. Yine meyvelerin üretimiyle meyve suyu, şarap tesisleri ve konserve fabrikası kurmak mümkün olacaktır.

Tokat elma üretiminde oldukça verimlidir. Tokat'ta mevcut olan elma çeşitleri: Bodur, Yaz Şekeri, Kepek Misket, Amasya Misket, Hacılar, Pervizoğlu, Yağlı Kızıl, Demir, Elifli, Şakırdaklı, Buzağı Burnu, Ayvani ve İngiliz'dir. Bunlar haricinde 32 cins elma yetişmektedir²³¹. Misket elması olarak bilinen elma çeşidinin büyük bir kısmı Tokat'ta yetişmekte, 1,5-2 milyon kiloya kadar elma üretilmektedir²³².

İstanbul Büyükdere Meyve Islah Müdürü İbrahim Bey Samsun'dan başlayarak Amasya, Tokat, Sivas, Ankara'ya tetkik ziyaretleri yapmış ve yerli meyve ağaçlarını tetkik etmiştir. Tokat Ziraat Müdürlüğü 1934 yılında Tokat'a

²²⁹ TBMM ZC, D.2, C.13, s. 135. “Bu sene tütün satışı çok iyidir. Fakat meyvalar çürüyüp duruyor”, *Akşam Gazetesi*, (8 Şubat 1933); “*Meyvalarımız mahvoluyor*”, *Yeni Tokat Gazetesi*, (1 Ağustos 1934).

²³⁰ BCA 30.18.1.2/140.82.15.

²³¹ Acunsal, Ferit, *Gerçeklerin Diliyle Tokat*, Tanin Basımevi, İstanbul, 1947, s. 185.

²³² *İktisadi Rehber*, 29 Birinci Teşrin 1933, s. 20; “Güzel meyva yetiştiren bir kasaba: Tokat, Orta Anadolu'nun en verimli bir şehridir”, *Cumhuriyet Gazetesi*, (2 Şubat 1935), s. 2.

mahsus misket elmalarının iyileştirilebilmesi ve muhtelif meyve üretiminin çoğaltılması amacıyla bir fidanlık yapılmasına karar vermiştir. 1935 yılında Tokat Özel İdaresi tarafından ilk fidanlık kurulmuş, 1944 yılına kadar faaliyete devam etmiştir. İlk yıl 15 bin fidan ücretsiz olarak Tokatlılara dağıtılmıştır²³³.

1937 yılında Numune fidanlığında 15 bin akça ağaç, 10 bin akasya, 4 bin aşılı kiraz ve vişne, 4 bin kayısı, 2 bin badem, 2 bin dut, 8 bin armut, 28 bin elma fidanı mevcuttur. Tokat İl Ziraat Müdürlüğü tarafından üreticiler için ağaç ve bahçe bakımı hakkında temel bilgileri içeren broşürler dağıtılmıştır. Tokat, Zile ve Niksar'da meyve bahçelerine kış ve yaz mücadelesi tatbik edilmiş bütün meyve ağaçlarının kabukları kazınarak kireç badanası yaptırılmış, elma ve mahlep ağaçlarına arsenikli zehirler sıkılarak elma ağkurdu ve karpokapsa zararlarına karşı mücadele edilmiştir²³⁴. Yine aynı yıl içerisinde Tokat genelinde meyve ağacı sayısı şöyledir: 55 500 armut, 10 927 ayva, 49 000 badem, 45 000 ceviz, 97 000 dut, 97 000 elma, 68 000 erik, 5 000 fındık, 1 000 üryani eriği, 8 000 incir, 411 iğde, 8 000 kayısı, 78 000 kiraz, 44 000 kıvılcık, 25 000 şeftali, 63 000 vişne, 10 000 zerdali ağacı mevcuttur²³⁵.

1938 yılında fidanlıkta yetiştirilen 12 500 akasya ve akça ağaç fidanı ile 2 000 kadar kayısı, vişne ve kiraz fidanı halka ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Özellikle bu yıl içerisinde Erbaa'nın, Tekke nahiyesinin Teneke, Darma, Dereli köyleri ile Destek köyü misket elması yetiştiriciliğinde ileri gitmiştir. Bu hususla Erbaa'ya 3529 armut, 77 elma, 952 kiraz, 802 mahlep, 179 ayva, 1229 erik, 158 şeftali, 22 zerdali, 789 dut, 204 nar, 379 incir, 1068 ceviz ve 5020 adet fındık fidanı dikilmiş ve 1827 armut, 3003 elma, 221 kiraz, 20 vişne, 119 dut, 240 erik ağacı aşılantmıştır²³⁶. Erbaa'da bu gelişmeler üzerine belediye tarafından 1.800 m² lik fidanlık oluşturulmuştur²³⁷. Tokat merkez fidanlığın genişletilebilmesi için 300 dönüm daha istimlak edilerek fidanlık arazisi 800 dönüme çıkartılmıştır²³⁸.

²³³ "Meyva fidanları", *Yeni Tokat Gazetesi*, (15 Kasım 1934); "Tokat'ta numune bahçesi", *Akşam Gazetesi*, (17 Nisan 1935); "Tokat'ta yapılan güzel bir iş", *Cumhuriyet Gazetesi*, (22 Nisan 1935); "Cumhuriyetimizin on ikinci yılında Tokat", *Yeni Tokat Gazetesi*, (29 Ekim 1935); "Tokat'ta halka fenni meyvecilik usulleri öğretiliyor", *Akşam Gazetesi*, (3 Nisan 1939); *Tokat İl Yıllığı 1967*, s. 46.

²³⁴ "Tokat'ta meyve ağaçları haşereleriyle mücadele", *Akşam Gazetesi*, (9 Haziran 1937); "Vilayet umumi meclis izahname", *Yeşilirmak Gazetesi*, (14 Şubat 1939), 3.

²³⁵ *Meyva İstatistiği 1937-39*, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Hüsnitabat Basımevi, Ankara, 1942, s.8;16;23;31;39;47;55;57;61;66;72;79;86;94;99;106;114;122.

²³⁶ "Erbaa da meyvacılık", *Yeşilirmak Gazetesi*, (6 Mayıs 1938), 4.

²³⁷ *Belediyeler Yıllığı*, 1949, s.737.

²³⁸ "Fidan Dağıtıldı", *Yeşilirmak Gazetesi*, (19 Nisan 1938); "Tokat'ta halka fenni meyvecilik öğretiliyor", *Akşam Gazetesi*, (3 Nisan 1939)."

1938 yılında Tokat merkezde 24 505, Zile’de 400 elma ağacı hiponomot’tan kurtarılmak için ilaçlanmıştır. Ayrıca Tokat’ta meyveciliği geliştirmek için Bursa ve İstanbul meyve enstitülerinden erken yetişen çeşitli yabancı menşeli şeftali çeşitleri getirilmiş ve damızlık bahçesi kurulmuştur. Aynı yıl içerisinde elma fidesi üretimi için fidanlık kurulması kararı verilmiş, Ziraat Bakanlığı’ndan gelen uzmanların yaptıkları yer tespiti sonucunda hazine arazisinden bir kısım yer elma fidanlığı tesisi için Ziraat Bakanlığı’na devredilmiştir. 2000 kadar meyve üreticisine “öğütler” adı altında meyve hastalıkları ve mücadele yollarının anlatıldığı broşürler dağıtılmıştır²³⁹.

1944 yılında Tokat fidanlığı Tarım Bakanlığı tarafından Tokat-Bahçe Kültürleri İstasyonu’na dönüştürülmüştür. İstasyonun başına Ziraat Yüksek Mühendisi Zahit Günöven getirilmiştir. 1945 yılında Çorum, Ödemiş bahçeleri gibi Tokat-Bahçe Kültürleri İstasyonu’na da geliştirilmek üzere ek ödenek verilmiştir. 1945 yılı içerisinde Tokat genelinde meyve ağacı sayısı şöyledir: 59 590 armut, 11 509 ayva, 49 730 badem, 34 130 ceviz, 18 290 dut, 99 390 elma, 61 730 erik, 5 500 fındık, 550 üryani eriği, 1 300 incir, 8 110 kayısı, 78 180 kiraz, 41 980 kızılıcak, 21 850 şeftali, 55 220 vişne, 11 500 zerdali ağacı mevcuttur. 1946 yılında CHP Tokat milletvekilleri Tokat elma fidanlığının bütün ilçelere cevap verebilecek şekilde genişlemesi için müşterek bir rapor hazırlayarak Tarım Bakanlığına iletmışlerdir. Tarım Bakanlığı bu talebi olumlu karşılamış, 1949 yılında fidanlık emrine jip tahsis etmiştir²⁴⁰.

1948 yılında Artova’da 10 800 m² genişliğinde, 1950 yılında Tokat’ta 10 bin dekar genişliğinde, Turhal’da ise belediye tarafından yapılan 3000 m² bahçe ile mezarlıktan bozulmuş 3500 m² genişliğinde fidanlık mevcuttur²⁴¹. 1950 yılı Tokat geneli meyve ağacı sayısı şöyledir; 97 320 armut, 13 145 ayva, 50 710 badem, 38 310 ceviz, 23 675 dut, 108 930 elma, 64 170 erik, 6 504 fındık, 2 675 üryani eriği,

²³⁹ BCA 030.10/158.112.9; “Vilayet umumi meclis izahname”, *Yeşilirmak Gazetesi*, (14 Şubat 1939); “Tokat’ta Zirai Mücadele İşleri”, *Yeşilirmak Gazetesi*, (21 Nisan 1939); “Fidanlık Kurulacak” *Yeşilirmak Gazetesi*, (7 Temmuz 1939); “Elma fidanlığı yapılıyor”, *Yeşilirmak Gazetesi*, (18 Ağustos 1939).

²⁴⁰ Meyva İstatistiği 1941-1945, Başvekalet İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1947, s. 17; 32; 46; 60; 75; 91; 107; 109; 117; 127; 138; 152; 164; 177; 187; 202; 217; 231; TBMM ZC, D.7, C.17, s. 289; BCA 490.1/714.440.1; “Ziraat Müdürlüğüne jip”, *Tokat Sesi Gazetesi*, (29 Aralık 1950); *Tokat İl Yıllığı 1967*, s. 46.

²⁴¹ *Belediyeler Yıllığı*, 1950, s. 196; *Belediyeler Yıllığı*, 1950, s. 560.

1 425 incir, 11 175 kayısı, 84 130 kiraz, 42 080 kızılıcık, 25 550 şeftali, 59 635 vişne, 13 355 zerdali ağacı mevcuttur²⁴².

1951 yılında meydana gelen su baskınları nedeniyle hükümet meyvecilik ve bağcılığı geliştirmek için 2 000 armut, 12 440 elma, 2 000 erik, 5 000 kayısı, 770 kiraz, 3 500 şeftali, 3 300 vişne, 12 000 dut, 11 700 idris fidanı, 23 000 yerli asma tahsis edilmiştir²⁴³. Yine aynı yıl Tokat Ziraat Müdürlüğü elmalar çiçek açınca tırtıl ve kurtların zarar vermelerine engel olmak için büyük bahçe sahiplerinin veya birkaç bahçe sahibinin birleşerek pülverizatör tedarik etmelerini, ilaçlanan ağaçların altında bir müddet hayvan otlatılmamasını ve ilaçlı meyvelerin yıkanmadan yenilmemesi gerektiği noktasında duyuruda bulunmuştur. Yine meyve ağaçlarına zarar veren ağ tırtılları ve iç kurtları bu yıl işçisi ilgililerce, ilacı ve malzemesi müdürlük tarafından verilmek suretiyle mücadele yapılmıştır²⁴⁴. 1955 yılı Teknik Ziraat Kongresi yapılmış Tokat'ta meyve ve sebzeçiliğin geliştiği bu sene içerisinde 2 000 fide dağıtılmış; bağ, bahçe tarla sahiplerine zirai faydalı filmler göstermek için sinema makinesi temin edilmiş ve Evyaba Köyü'nde zirai filmler gösterilmiştir. Meyve hastalıkları ile mücadele edilmiş 500 elma ağacı üzerinde kurt mücadelesi yapılarak yüzde elli önlenmiştir. Yine 1 500 elma ağacı üzerinde karaleke savaşı yapılmıştır. Meyvelere zarar veren karga ile mücadele edilmiş 975 karga yumurtası ile 40 karga başı toplattırılmıştır. Bu toplama olayı diğer köyler arasında yarışa sebebiyet vermiş karga kafaları 75 kuruştan, yumurtaları 15-20 kuruştan satılmış ve bu yüzden bazı kimseler menfaat sağlamak imkanını da elde etmişlerdir²⁴⁵.

1956 yılında vilayet itibariyle Teknik Ziraat Teşkilatı bir yandan fidan dikmiş bir yandan da toplu teknik meyve bahçeleri tesisine devam etmiştir. Tüm bunlara devam ederken adetleri binleri aşan yabancı ağaçların aşılması suretiyle

²⁴² *Meyva İstatistiği 1946-52*, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Genel Müdürlüğü, Doğuş Ltd. O. Matbaası, Ankara, 1954, s. 58-59; 90-91; 117; 146-147; 174-175; 206-207; 240-241; 244-245; 256-257; 272-273; 294-295; 316-317.

²⁴³ TBMM ZC, D. 9, C. 13, s. 41. (Tokad Milletvekili Hamdi Koyutürk'ün, Tokad İli merkezinin sel felâketinden kurtarılması, yağmursuzluk yüzünden zaruret içinde bulunan bu il halkına yardım yapılması için ne düşünüldüğüne ve Yeşilirmak Barajına da bir an evvel başlanmasına dair Başbakanlıktan olan sorusuna Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu'nun sözlü cevabı (6/540).)

²⁴⁴ "İlan Bağ bahçe sahiplerine: Tokat Ziraat Müdürlüğünden", *Tokat Sesi Gazetesi*, (27 Mart 1951), 2.

²⁴⁵ "Vilayet Teknik Ziraat Kongresi Yapıldı", *Yeni Erbaa Gazetesi*, (1 Mart 1955), 1; İlçemiz III. Teknik Ziraat Kongresi Yapıldı", *Yeni Erbaa Gazetesi*, (16 Aralık 1955), 1; "Tokat Teknik Ziraat Teşkilatı çalışmalarından: 6123 karga ve 130945 yumurta imha edildi", *Gerçek Demokrat Gazetesi*, (20 Ağustos 1955), 1.

kısa bir zamanda mahsuldar hale getirmeye çalışmaktadırlar. İlk defa bu yıl program dahilinde Ziraat Bakanlığı'nın da desteğiyle Almus ve Erbaa kazalarında sıklıkla arz eden yedi köyde 3840 vatandaşa, 3840 yabancı elma ve ahlat ağacına 28 394 yüksek vasıflı çeşitlerden aşı kalemi tatbik edilmiştir²⁴⁶. Yine bu yıl Teknik Ziraat Teşkilatınca meyve bahçesi tesisleri faaliyetine başlanılmış, perakende ve dağıntık şekilde tesis edilecek meyve bahçelerinin fidanları paralı olarak satılmış fakat 50 dönümden az olmamak şartıyla toplu işler için Ziraat Bakanlığı'nca parasız fidan tahsisi yapmıştır²⁴⁷. 1957 yılında da parasız olarak fidanlık dağıtımını devam ettirmiştir. Erbaa'nın Gölönü, Fidi ve Azabağ köylerinde parasız olarak verilen 2 000 elma fidanı ile 180 dekar toplu ve fenni şekilde meyve bahçesi 65 çiftçi vatandaşa teşkilatın nezaret ve direktifleri ile tesis ettirilmiş ve bölgede kaza meyveciliğinin gelişimini ve yenilenmesi gayesiyle Gemre köyünde başlanılarak beş bin kadar yabancı ağaç aşılanmıştır²⁴⁸. 1961 yılında da Reşadiye'ye parasız olarak meyve fidanları verilmiştir. Ziraat Teşkilatı'nın kontrolü altında bahçesini çevrelemiş, meyve dikecek yerlerini işaretlemiş ve ilk defa çukurları açmış olanlara bu fidanlar verilmiştir²⁴⁹.

I. BYKP yılları içerisinde Tokat'ta meyve üretiminin en iyi olduğu yıl 1967 yılıdır. Bu yıl içerisinde kavun-karpuz üretimi 54 784, fındık 17, ceviz-badem 3 548 ve diğer meyveler 69 336 tondur. II. BYKP yıllarına baktığımızda ise üretimin en iyi olduğu yıl 1970 dir. Bu yıl içerisinde meyve üretim miktarları şu şekildedir: kavun-karpuz üretimi 31 813, fındık 12, ceviz-badem 2 861 ve diğer meyveler 73 227 tondur²⁵⁰. 1967 ve 1970 yıllarına baktığımızda meyve üretim miktarı 1967 yılında fazladır. Bunun nedeni I. BYKP'nın da tarım ağırlıklı bir politika izlenilmiş olunması ve yine yıl içerisinde iklim koşullarının elverişli geçmesi sayılabilir.

²⁴⁶ "Tokat teknik ziraat teşkilatının meyvecilik faaliyetleri", *Gerçek Demokrat Gazetesi*, (31 Mayıs 1956), 1.; "Tokat teknik ziraat teşkilatının çalışmaları", *Tokat Sesi Gazetesi*, (31 Mayıs 1956), 1.; "Bölgemizde fenni meyvecilik gelişiyor", *Yeni Erbaa Gazetesi*, (12 Nisan 1957), 1.

²⁴⁷ "Meyve bahçeleri tesis edilecek", *Yeni Erbaa Gazetesi*, (10 Ağustos 1956), 1.

²⁴⁸ Bölgemizde fenni meyvecilik gelişiyor", *Yeni Erbaa Gazetesi*, (12 Nisan 1957), 1.

²⁴⁹ "Meyve fidanı verilecek", *Tozanlı Gazetesi*, (28 Eylül 1961).

²⁵⁰ *Tarımsal Yapı ve Üretim 1968*, DİE Matbaası, Ankara, 1970, s. 96; *Tarımsal Yapı ve Üretim 1970-1972*, DİE Matbaası, Ankara, 1975, s. 408.

Tablo 15: Tokat'ta 1960 Yılı Sebze ve Meyve Fiyatları.

CİNSİ	TOPTAN KURUŞ	PAREKENDE KURUŞ
Kabak	20	25
Fasulye (Ayşe)	50	60
Fasulye (Sırık)	70	85
Fasulye (Telli)	40	50
Yeşil soğan (Bağ)	12,5	15
Yeşil soğan (Kilo)	50	65
Vişne (Birinci)	100	125
Vişne (İkinci)	80	110
Kiraz	120	140
Dut	35	50
Semiz Otu	15	25
Salatalık (Bir adedi)	30	35
Baş Soğan	70	90
Maydanoz (Bağ)	12,5	15
Sarımsak	100	125
Bağ Yaprağı	25	35

Tablo 15'te ki verilere baktığımızda toptan ve perakende satışta karlı olan meyve ve sebzeler şunlardır; vişne, kiraz, baş soğan ve sarımsaktır. Bu fiyatlar yıl geçtikçe üretim miktarındaki artış veya azalışa bağlı olarak değişim göstermektedir.

Tokat'ta meyve üretimi kadar sebze üretimi de verimlidir. Tokat Teknik Ziraat Teşkilatı sebze üretiminin verimliliği için çalışmalar yapmıştır. Ev kadınları için salça ve konservecilik konusunda öğretici bir kurs açmayı kararlaştırıp gerekli çalışmaları yapmıştır. Kursa katılan ev kadınları sebze meyve konserveleriyle domates salçasının nasıl yapıldığını öğrenmişlerdir²⁵¹. Bu teknik çalışmalar yıldan yıla artarak devam etmiş, 1972 yılında Tokat'ta TÜRSANT Meyve Suyu ve Konserve Fabrikası kurulmuştur²⁵².

4.3.1.4. Bağcılık-Üzüm Üretimi

Tokat üzüm ve üzüm bağlarıyla ünlü bir vilayettir. Tokat'ta bağcılık uzun yıllar öncesinden yapılmaktaydı. Vilayet halkı bu mahsulü yetiştirmek için her yıl "alaçık" denilen bağ evlerinde aylarca kalmakta ve üzümleri yetiştirdikten sonra sonbahar da şehre geri dönmektedirler²⁵³. Vilayete çok yakın bağlar olduğu gibi 7 km kadar uzaklıkta olanları mevcuttur. Üretilen üzüm, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce 40 bin tona yakın ürün elde edilmekteydi. Fakat savaş bağların

²⁵¹ Tokat'ta Sebze ve Meyve Fiyatları", *Tozanlı Gazetesi*, (28 Haziran 1960), 2; "Konservecilik Kursu Açılıyor", *Tozanlı Gazetesi*, (29 Ağustos 1960), 1.

²⁵² "Türsant hizmete giriyor", *Sabah Postası*, (14 Eylül 1972).

²⁵³ *İktisadi Rehber*, 29 Birinci Teşrin 1933, s. 17-23.

bakımsız kalmasına neden olmuş üzüm üretimi 20 tona kadar düşmüştür. 1935 genel nüfus sayımına göre Tokat'ta bağcılık ve bahçıvanlıkla uğraşanların toplam nüfusu 1010'dur²⁵⁴.

1938 yılında Tokat merkezde 40 bin dönüm bağ mevcuttur. Ekili bu bağlarda genel itibariyle yıldan yıla büyük oranda düşmeler meydana gelmiştir. 1950 yılında üzüm ekili alan 10 213, 1955 yılında 13 033, 1960 yılında 13 587, 1965 yılında 14 700, 1970 de ise 15 020 dir. Üzümler Samsun ve Sivas gibi yakın vilayetlere ihraç edilirken, uzak memleketlere ulaşım ücretlerinin fazlalığı ve bağ üretimi yapan üreticilerin ambalaj yapma gibi usulleri bilmemelerinden kaynaklı ihraç edilememektedir. Tokat'ta üretilen üzümde şıra, şarap, reçel, pekmez, köme (cevizli ve bademli sucuk), pestil gibi tatlılar yapılmaktadır. Özellikle Zile pekmezi memleket genelinde tanınmıştır. Erbaa'da Karakaya ve Hayati bölgesinde 400 hektar bağ mevcuttur. Her yıl 700 tona yakın üzüm üretilmektedir. Bu rekoltenin %35'i pekmez, %10'u şarap geri kalan kısmı da yaş olarak tüketilmektedir²⁵⁵.

Tokat'ta bağlar kuzey ve güney kısmı olarak ikiye ayrılmıştır. Kuzey de Biskeni, Malkayası, Delikkapı ve Kaşıkçı Bağları güneyde ise Kemer Bağları, Topçu Bağları, güneydoğuda Doğancı Bağları bulunmaktadır. Tokat'ta ki bu bağlar yetiştirildikleri ürünlerle tanınmaktadır.

Tablo 16: Tokat'ta Bulunan Bağlar.

Akbayır Bağları	Narince Üzümleri
Aşağı Kaşıkçı Bağları	Narince ve Kömüşmemesi üzümleri, Göksulu, Balbardağı, Malatya, Lâlei ve Bildircin armutları, Damaska, Halil ve süt erikleri
Biskeni Bağları	Misket, Çobançavuşu Narince ve siyah üzümleri
Cemal Bağları	Kiraz
Çay Bağları	Kiraz, muşmula ve badem
Doğancı Bağları	Badem

²⁵⁴ Genel Nüfus Sayımı 1935 Kat'ı ve Mufassal Neticeler Tokat Vilayeti, 1937, s. 110.

²⁵⁵ "Güzel meyva yetiştiren bir kasaba: Tokat, Orta Anadolu'nun en verimli bir şehridir", *Cumhuriyet Gazetesi*, (2 Şubat 1935), s. 2; Tevfik, D. "Tokat Vilayetine Umumi Bir Bakış" *Yeşilirmak*, (24 Haziran 1938); Acunsal, 1947, s. 56-57; *C.H.P. 1943 Kaza Kongreleri Dilekleri* s.463; *Belediyeler Yıllığı*, 1950, s. 789; *Zirai Bünye ve İstihsal 1946-1954*, 1955, s. 146; *Zirai Bünye ve İstihsal 1954-1958*, 1959, s. 152; *Zirai Bünye ve İstihsal (1958-1960)*, 1962, s. 77; Öztoprak, İzzet (ve diğ.), *Cumhuriyet'in XV. Yılında Türkiye*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 4281-4282.

İmamlık Bağları	Çavuş ve Narince üzümleri ve süt eriği, Malatya ve Lâlei armutları.
Kaşıkçı Bağları	Cincife Kızılı, Gelin Parmağı üzümleri, Mis ve Hatungöbeği erikleri
Kemer Bağları	Narince ve Çavuş üzümleri ve kirazi, Malatya ve Göksulu armutları
Kışla Bağları	Narince, Çavuş üzümü, Malatya, Göksulu, Boynueğri ve Bildircin Armutları
Malkayası Bağları	Fenerit, Çoban Çavuşu üzümleri, Kışbeyi Armutu.

Yukarıda sayılan bağlarla birlikte Keski, Delikkapı, Soğucak, Köşement ve Derbent Bağları da Tokat'ın en meşhur bağları arasındadır²⁵⁶. Tokat'ta üzüm çeşitleri sofralık (yemelik), pekmezlik ve şaraplık olmak üzere üçe ayrılır. Sofralık üzüm çeşitleri: Misket Çavuşu ve Çavuş, Bekiroğlu, Şam Kızılı, Boduroğlu, Kömüş Ciciği ve Gelin Parmağı olarak bilinmektedir. Pekmezlik üzüm çeşitleri: Alasüt, Tekçiğit, Narince ve Cıtlık üzümleridir. Şaraplık üzüm çeşitleri ise Narince, Fenerit, Kara üzüm ve Annat üzümleridir²⁵⁷.

Tablo 17: Tokat'ta Üzüm Üretimi (Ton).

Üretim Yılı	Elde Edilen Üzüm Miktarı
1937	11 796
1938	10 007
1939	13 131
1940	6 200
1941	9 909
1942	11 715
1943	14 600
1944	16 500
1945	16 300
1946-50	11 655
1951	33 950
1952	72 500
1953-54	128 820
1954-55	55 042
1955-56	90 143
1956-57	50 445
1958	36 946
1959	91 758
1960	28 098
1961	83 780

²⁵⁶ Meral, 1938, s. 89; Acunsal, 1947, s. 58.

²⁵⁷ Tokat İl Yıllığı 1967, s. 46-47.

1962	75 568
1963	86 075
1964	80 620
1965	91 400
1966	74 065
1967	92 535
1968	69 724
1969	86 130
1970	89 281
1971	56 451
1972	37 096 ²⁵⁸

Üretilen üzüm miktarlarındaki değişikliklerin sebepleri genel olarak şu şekilde açıklanabilir: İklim değişiklikleri ve hava olaylarından kaynaklı bol miktarda yağış nedeniyle sel oluşması, dolu vurması, Ocak ayında havanın açık ve güneşli olması üzüm üretimini olumsuz etkilemiştir. Üzüm bağlarında külleme hastalığının oluşması bununla mücadele edilmesi de yine üretim miktarında değişikliğin sebepleri arasındadır. Gerek mevsimsel hava durumunun iyi olması gerekse devletin bağ hastalıklarına karşı önlemlerini almış olması ve devletin 1950’lerde uygulamış olduğu ekonomi politikası üzüm üretiminin artışında etkili olmuştur²⁵⁹. I.BYKP dönemi içerisinde baktığımızda üzüm üretimi genel olarak iyi randıman vermiştir. 1966 yılındaki üzüm üretimindeki düşüş, 1967 yılında telafi edilmiş dönem içerisinde en yüksek seviyeye ulaşılmıştır. II. BYKP dönemi içerisindeki yıllara baktığımızda ise üzüm üretim miktarında dalgalanma yaşandığı göze çarpmaktadır. Öyle ki 1972 yılında 37 096 ton üzüm üretim miktarıyla en düşük miktarda üretim gerçekleşmiştir.

²⁵⁸ *Meyva İstatistiği 1937-39*, s. 129; *Meyva İstatistiği 1938-42*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1944, s. 247; *Meyva İstatistiği 1941-45*, 1947, s. 246; *Meyva İstatistiği 1946-52*, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Genel Müdürlüğü, Doğuş Ltd. O. Matbaası, Ankara, 1954, s. 494-495; *Zirai Bünye ve İstihsal 1946-1954*, 1955, s. 146; *Zirai Bünye ve İstihsal 1954-1958*, 1959, s. 152; *Zirai Bünye ve İstihsal (1958-1960)*, 1962, s. 77; *Zirai Bünye ve İstihsal 1960-1962*, DİE Matbaası, Ankara, 1964, s. 77; *Zirai Bünye ve İstihsal 1965*, DİE Matbaası, Ankara, 1967, s. 94; *Tarımsal Yapı ve Üretim 1968*, DİE Matbaası, Ankara, 1970, s. 96; *Tarımsal Yapı ve Üretim 1969*, DİE Matbaası, Ankara, 1971, s. 348; *Tarımsal Yapı ve Üretim 1970-1972*, DİE Matbaası, Ankara, 1975, s. 408.

²⁵⁹ “Sıcakların neticesi”, *Yeni Tokat Gazetesi*, (15 Eylül 1934); “Erbaa’da mahsul vaziyeti”, *Yeşilirmak Gazetesi*, (25 Ağustos 1939), 3; “Tokat’ta bahar havası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, (24 Ocak 1948), s. 3; “Tokatta ilk basın toplantısı”, *Tokat Sesi Gazetesi*, (7 Eylül 1951), 1; “İlçemiz III. Teknik Ziraat Kongresi Yapıldı”, *Yeni Erbaa Gazetesi*, (16 Aralık 1955), 1; “Tokat’a dolu yağdı bağ ve bahçelere hasar yaptı”, *Yeni Erbaa Gazetesi*, (20 Haziran 1958), 1; TBMM ZC, D. 8, C. 5, s. 71; (Çanakkale Milletvekili Ali Rıza Kırsever’in, Ege Bölgesi bağlarındaki soğuk ve kırağı tahribatı hakkında Hükümetçe ne düşünüldüğünün bildirilmesine dair sorusuna Tarım Bakanı Faik Kurdoğlu’nun cevabı.); TBMM ZC, D. 8, C. 24, s. 440-441. (Tarım raporu).

4.3.1.4.1. Tokat'ta Şarap Üretimi

Tokat üzümlerinden üretilen şaraplar devlet tarafından incelenmiş iyi bir netice almıştır. Bunun üzerine Tokat'ın da içinde bulunduğu altı örnek şarap imalathanesi (Ürgüp, Bilecik, Ankara, Gaziantep ve Isparta) 1943 yılında açılmıştır. Tokat şarabı Narince üzümünden yapılmaktadır. Narince üzümü; şıra randımanı çok yüksek olan beyaz üzümdür. Şarap randımanı %70-%76dır. 1943 yılında Tekel İdaresi Kazova üzümünden 25 000 litre şarap üretilmiş bu oranın 1944 yılında 170 000 litreye çıkarılması karar verilmiştir. 1944 yılında İstanbul da Dünya Şarapçılık Kongresi düzenlenmiş, Tekel İdaresinin Narince adlı şarabı birinci gelmiş ve en iyi şarap ve üzüm sıfatını kazanmıştır. 1944 yılında 164 390 litre, 1945 yılında 271 474, 1946 yılında ise 160 828 litre şarap üretilmiştir²⁶⁰.

Tokat'taki örnek şarap imalathanesi açıldığı zamandan beri iyi randıman vermiş bunun neticesinde fabrikaya çevrilmesi kararı verilmiş ve çalışmalara başlanmıştır²⁶¹. Tokat'ta Tekel İdaresinden önce evlerinde kendi şarap imalathaneleri bulduran işletmeler vardır. Bu imalathaneler birlikte daha sonraları vilayette şarap fabrikaları kurulmuştur. Tokat' ta kurulmuş olan imalathaneler ve şarap fabrikaları şunlardır:

Tekel İdaresi; Tekel Baş Müdürlüğü binaları içerisinde bulunan şarap bölümü 300.000 litre kapasiteli olarak yapılmıştır. Tokat Narince üzümlerini işlemekte olup Narbağ adlı beyaz şarap yapılmaktadır.

Diren Şarap Fabrikası: 1959 yılında Serbest ziraatçı olan Vasfi Diren tarafından Tekel İdaresinden sonra ikinci şarap fabrikasını açmıştır. Tokat Çay Mahallesi hamam sokağında 2 000 000 litreye göre plan/proje alınan ve halen 350 000 litre kapasiteli kısmı ile işletmede bulunan bu fabrikada en modern ekipmanlarla imalat yapılmaktadır. Fabrika, her yıl Manisa'da düzenlenen Türkiye Şarapçılık yarışmalarına katılmış 1963 yılında birincilik kazanarak Altın Yıldız Belgesi almıştır²⁶².

Ergul Edalı Fabrikası: Tokat Pazar ilçesi yolunda bucak merkezine yakın yerde kurulmuştur. 300 000 litre kapasiteli olarak çalışmaktadır.

²⁶⁰ TBMM ZC, D. 7, C. 7, s. 3. (İnhisarlar Umum Müdürlüğü 1943 malî yılı Bütçe kanununa bağlı (A) işaretli cetvelde değişiklik yapılması hakkında kanun lâyihası ve Bütçe Encümeni mazbatası (1/191)); BCA 490.1/714.440.1; Özduru, A., "Üzümlerimizin inkişafı için", *Tokat Sesi Gazetesi*, (17 Şubat 1953), s.1-3.; *Tokat İl Yıllığı 1967*, s. 46-47.

²⁶¹ BCA 490.1/714.440.1; BCA 490.1/714.439.1.

²⁶² Resmi Petanoplu, "Bir basın toplantısı", *Vatandaş Gazetesi*, (18 Eylül 1963).

Hüseyin Narin İmalathanesi: 20 000 bin litre kapasiteye sahiptir. Üretimi kendi evinde yapmakta, kendi ticarethanesinde açık şarap olarak satmaktadır. Sadullah Edalı İmalathanesi: 50.000 litre kapasiteli imalathaneye sahiptir. Üretimi kendi evinde yapıp kendi ticarethanesinde satmaktadır. Süleyman Edizli İmalathanesi: 15-20 000 litre kapasitede eski şarap küpleri ve fiçılarında evinde şarap yapmakta şarap meraklıları için özel imalatta bulunmaktadır²⁶³.

4.3.1.5. Hububat, Bakliyat, Sanayi Bitkileri ve Meyve Üretiminde Verimliliğin Düşme Nedenleri

Cumhuriyetin ilanından üçüncü planlı dönemin başlangıcına kadar ki süreçte Tokat'ta hububat, bakliyat, sanayi bitkileri ve meyve üretiminde verimlilik arttığı gibi bazı dönemlerde azalmalar meydana gelmiştir. Bu azalmanın nedenleri şunlardır:

4.3.1.5.1. Kuraklık

1936 yılında meydana gelen kuraklık vilayetin her tarafında özellikle dağ köylerinde mahsuller üzerinde büyük bir etki yapmıştır. Dağ köylerinde üretilen mahsul yeterli gelmemiştir. Valilik 600 ton kadar tohumluğu Ziraat Bankası'ndan alarak dağıtmış fakat yemeklik ihtiyacını gidermeye yetmemiştir. Özellikle bu durumdan Almus ile Reşadiye'nin köyleri ile Niksar, Erbaa ve Kelkit'in kuzeyindeki dağ köyleri sıkıntı yaşamışlardır. 1937 yılında da Zile çiftçisi kuraklık nedeniyle sıkıntı çekmiş şeker fabrikasından almış olduğu avansları geri ödeyememiştir. 1939 yılında mahsul verimi iyi olsa bile bu durum 1941'de yine aynı şekilde devam etmiş Tokat merkez, Reşadiye, Niksar ve Erbaa'da kuraklıktan etkilenmiş ve köylü ektiği tohumu, mısırı dahi kurtaramamıştır²⁶⁴. 1948 yılında kuraklığın yaşanması ve üretilen tütünlerin satılamaması Tokat'ta siyasi ve sosyal sıkıntılarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1948 yılında Demokrat Parti Başkanı Celal Bayar'ın Tokat çevresinde yaptığı seyahat sırasında Taşova'nın Şehli Köyü'nden gelen köylülerle konuşmuş köylülerden edindiği bilgilerle köyde

²⁶³ Cinlioğlu, Tokat, 1941, s. 8-9; Çakıroğlu, Enver, "Şaraplarımız", *Tokat Sesi Gazetesi*, (27 Temmuz 1951), 4; "Tokat'ta Şarapçılık" *Tokat Postası Gazetesi*, (8 Şubat 1953), 1; "Tokat'ta şarapçılık", *Gerçek Demokrat Gazetesi*, (4 Nisan 1953), 1; "Direk şarap fabrikası dün törenle açıldı", *Tozanlı Gazetesi*, (28 Eylül 1959), 1; *Tokat İl Yıllığı 1967*, s. 47.

²⁶⁴ "Buğday mahsulümüz bu sene mahsulatımız çok bereketli", *Cumhuriyet Gazetesi*, (15 Ağustos 1929), s. 2; BCA 030.10/184.266.13; BCA 490.1/ 713.434.1 "Tokat Sayıtları Hürrem Ergun ve Ali Galip Pekel tarafından hazırlanan 9.4.1936 tarihli rapor."; BCA 490.1/ 713.434.1 "Tokat Milletvekilleri tarafından CHP Genel Sekreterliğine gönderilen 15.12.1937 tarihli rapor."; BCA 490.1/ 713.437.1.

açlıktan ölüm vakaları olduğuna ve tütünlerin satılmadığına dair Başbakan Hasan Saka'ya bir telgraf göndermiş Başbakan da mevzuu bahis telgrafa, cevap vermiştir.

Başbakan cevabında Mart ayının ilk haftasından beri Şehli Köyü'nde ne açlıktan, ne de hastalıktan ölen kimse bulunmadığını, Taşova'nın ilk defa Nisan ortasında hububat talebinde bulunduğunu ve 50 ton buğday gönderildiğini, bunların Kızılay vasıtası ile muhtaç köylere dağıldığını, tohumluk sıkıntısına maruz kalan köylülere de Ziraat Bankasında açtırılan kredi ile 150 ton buğday verildiğini bildirmiştir. Açlık sıkıntısı çekilmekte olduğu belirtilen Taşova, Reşadiye ve Niksar ilçelerine buğday dağıtılmıştır²⁶⁵.

1961 yılında Tokat'ta kuralık meydana gelmiş köylü ekecek tohum bulmakta zorlanmış, güzlük ekimi tamamen yapılamadığı gibi yazlık ekimi içinde tohuma ihtiyaç duymuştur. Tokat Milletvekili Mehmet Kazova bu durumu meclise taşımış Tarım Bakanlığı'na soru önergesi olarak sunmuştur. Tarım Bakanı Cavit Oral;

“Memleketimizin muhtelif yerlerinde tabii afetler yüzünden zarar ziyarı yüzde kırkı geçmiş olan ve fakat Tarım Kredi Kooperatiflerinden ve Ziraat Bankasından doğrudan doğruya yardım temin edememiş olan çiftçilerimize 5254 sayılı Kanuna göre 33 813 ton buğday ve 11 119 ton arpa tevzi edilmiştir. Bu tohumluklar bilhassa üretme çiftlikleri, şeker fabrikası çiftlikleri ve araştırma müesseselerimizin iyi tohumlukları nazarı dikkate alınarak tevzi edilmiştir. Bunun dışında parasıyla mubayaa etmek isteyen çiftçilerimize de 10 tonu geçmemek üzere tohumluk tevzi edilmiştir” demektedir²⁶⁶.

1962 yılında da Tokat'ta kuraklık sıkıntısı devam etmiş, günlerden beri devam eden sıcaklar elmaları yakmış üzümleri kızılkuuru yapmıştır. Teknik Ziraat Müdürlüğü'nün uzmanları elma ve üzüm mahsulünde % 40 nispetinde sıcaklardan dolayı zarar tespit etmişlerdir²⁶⁷. Bu doğrultuda iyileştirmeye yönelik çalışmalara başlamışlardır.

4.3.1.5.2. Yağmur, Dolu ve Don Olayları

1939 yılında Erbaa'yı sel basmış mısır tarlaları tahrip olmuş bu nedenden dolayı buğday ve arpa tanelerinde gevşeklik meydana gelmiştir. 1941 yılında ekilen

²⁶⁵ “Başbakan, Celal Bayar'a Cevap Verdi: Hasan Saka, Taşova'nın Şehli köyünde açlıktan ölen olmadığını bildiriyor ve yapılan yardımları anlatıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, (7 Mayıs 1948), s. 1.; Ünal, Basri Ahmet, “Tokad köylerine hububat yardımı yapıldı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, (1 Haziran 1948).

²⁶⁶ MMTD, D. 1, C. 1, 06. 12. 1961, s.221.

²⁶⁷ “Reşadiye'de sel”, *Tozanlı Gazetesi*, (18 Ağustos 1962).

tarlara ve atılan tohuma göre geniş bir rekolte beklenilmiş fakat sert geçen kış sonucunda ekilen tohumlar ve yeşeren ekinler donduğundan beklenenin yarısı verim alınmıştır. Bu durumdan en fazla Almus, Artova, Reşadiye ve Zile etkilenmiştir. Bu don olayı sebebiyle “*Mentana*” cinsi buğdayın soğuktan kolayca etkilenmesi ve kalitesinin düşük olmasından dolayı Tokat vilayetinde yetiştirilmesine izin verilmemiştir.

1951 yılında meydana gelen sel baskını sebebiyle 50 ton arpa tohumluğu, 290 ton buğday tohumluğu ve 75 ton yemeklik buğday gönderilmiştir. Sel baskınından önce Tokat ihtiyacı için Toprak Ofis Umum Müdürlüğünce Samsun Ofis ambarından buğday olarak tahsis edilen 100 ton hububatın hasara uğrayan Tokat fabrikalarında öğütülmesine imkân olmadığı için Samsun fabrikalarında öğütülerek ve un olarak gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Yine 1951 yılı içerisinde Taşlıçiftlik, Cinlioğlu çiftliği, Varazlar, Kağay, İbibse, Çerçi Endizler, Söngüt, Keseri, Gülpınarı ve daha bazı köylerde yağmur ve buzdan büyük zararlar meydana gelmiştir. Tütünler adeta bir çöp gibi kalmış, pancarlar sökülmiş, saman yığınları, çeçler, tığlar yığınlar, seller tarafından sürüklenmiştir. Yepyeni dereler açılmış, dağlar gibi taş ve kum yığınları peyda olmuş, geniş sahalar çamur ve su altında kalmıştır²⁶⁸.

1958 yılında Tokat merkez ve Topçam eteklerinde şiddetli yağmur meydana gelmiş daha sonra doluya çevirmiştir. Yaklaşık beş dakika kadar yağın dolu bir kısım meyve, sebze ve bağlarda tahribat yapmıştır. Almus ve Turhal’da da sellerin mahsule zarar vermiştir²⁶⁹.

Tablo 18: Zarara Uğrayan Meyve Sebzelelerin Yüzdeler Nispeti.

AĞACIN CİNSİ	ZARAR YÜZDE NİSPETİ	YAMAÇ KÖYLERDE AĞACIN CİNSİ	ZARAR YÜZDE NİSPETİ
Elma	85	Elma	35
Armut	80	Armut	25
Şeftali	90	Şeftali	70
Erik	70-80	Erik	20
Ceviz	100	Ceviz	100
Kiraz	80	Kiraz	70

²⁶⁸ “Köylerimiz harap oldu”, *Tokat Sesi Gazetesi*, (31 Ağustos 1951), 1.

²⁶⁹ “Tokat’a dolu yağdı bağ ve bahçelere hasar yaptı”, *Yeni Erbaa Gazetesi*, (20 Haziran 1958), 1.

Vişne	10		
Kayısı	100		

Yine 1959 yılında Tokat'ta don ve sel baskını yaşanmış toplam da 4 000 000 lira zarar meydana gelmiştir.

Tablo 19: Hasar Görülen Mahsul, Mahsul Miktarı ve Parasal Değeri.

HASAR GÖREN MAHSUL CİNSİ	MİKTARI: TON	PARA OLARAK DEĞER: LİRA
BUĞDAY	3116	1.558.000
ARPA	1245	560.250
ÇAVDAR	207	81.600
MISIR	567	283.500
HAYVAN YEMLERİ	68	40.800
ÜZÜM	1890	945.000
KİRAZ	300	225.000
TÜTÜN FİDE VE YENİ DİKİM ZARARI	-	305.850
TOPLAM		4.000.000

1961 yılında da Tokat'ta şiddetli yağmurlar yağmış Behzat Deresi sel sularıyla üç metreyi bulmuştur. Sert rüzgarın ve yağmurun tesiri ile elma bahçeleri büyük ölçüde zarar görmüş tonlarca elma sel sularına karışmıştır²⁷⁰. Yine yıllar içerisinde yaşanan şiddetli yağışlar Tokat merkez haricinde ilçelerde de büyük tahribata sebep olmuştur. Artova'da yağmur ve dolu neticesinde Ayazma Yeni Köyü'nü seller basmış 800 dönüm tutarında buğday ve pancar ekili arazi ile meyve ve sebzeler zarar görmüştür. Sulusaray'da da 500 dönüm buğday ve pancar ekili arazi sular altında kalmış selden büyük zarar görmüştür²⁷¹. 1968 yılına gelindiğinde de yine bu yıl içerisinde meydana yağmur ve sellerden etkilenen Reşadiye'nin Fındıcak, Kol, İsmailiye, Dutedibi, Sarıviran, Değeryer köylerinde can ve mal kaybı olmuştur. Köylerde 100 dekar tarla ve bahçe çakıl taşlarıyla dolarak işe yaramaz hale gelmiştir. Gökdere bucağına bağlı Kemkez (Gökçeyol) Köyü'nün köy önu mevkiinde hububat tarlaları ile sebze bahçeleri tahrip edilmiştir²⁷².

²⁷⁰ "Dün Tokat ve dolaylarına yağın şiddetli yağmur büyük hasar yaptı", *Tozanlı Gazetesi*, (12 Eylül 1961).

²⁷¹ "Dolu ve Sel", *Tozanlı Gazetesi*, (31 Mayıs 1962); "Dolu ve yağmur", *Tozanlı Gazetesi*, (15 Haziran 1962); "Dolu hasara sebep oldu", *Topçam Gazetesi*, (19 Nisan 1966).

²⁷² "Yağmur, yol, tarla ve sebze bahçelerinde tahribat yaptı", *Sabah Postası*, (21 Mayıs 1968).

4.3.1.5.3. Zirai Hastalık

Üretim de verimliliğin düşme nedenleri arasında zirai hastalıklarda mevcuttur. 1955 yılında üzüm bağlarında külleme hastalığına karşı 32 dekara kükürt tatbik edilmiştir. 1959 yılı içerisinde 38 köyde 440 ton tohumluk ilaçlanmış ve 385 ton tohumluk buğday ise sürme hastalığına karşı ilaçlanarak selektörden geçirilmiştir²⁷³.

1961 yılında Ziraat Mücadele Müdürlüğü tarafından Cezaevi bölgesinde iki meyve bahçesinde Bahçe Kültürleri İstasyonu müdür ve mühendisleri ile bahçe sahipleri ve bahçıvanlar katılımıyla toplantı yapılmıştır. Bahçede mücadeleye tabi tutulan bütün elma ağaçları ayrı ayrı incelenmiş, mücadelenin olumlu sonuçlar verdiği aktarılmıştır. Çeşitli hastalıklarla yapılan mücadeleler gösterilmiş bu konu hakkında ziraat mücadele teknisyeni Naim Ünalın konuşma yapmıştır. Konuşmasında elma içi kurdundan ve meyvedeki zararı ile bu sene Tokat'ta buna karşı nasıl mücadele yapıldığını ve hangi ilaç ve malzemeler kullanıldığından bahsetmiştir. Elma içi kurduyla mücadele etmek için 8000 adet elma ağacı bu kurda karşı 3 defa ilaçlanmıştır. Bu mücadele sayesinde 1800 ton elma mahsulü kurdun zararından kurtarılmış ve bundan dolayı da ortalama olarak 2 693 966 TL gibi büyük bir kazanç temin edilmiştir²⁷⁴.

1963 yılına gelindiğinde Tokat'ta şeftali ağaçlarını kıvırmak suretiyle kırmızı bir renk aldırın ve sonra gevrek, kolayca kırılabilir hale getirin ve neticede yaprakları ve genç sürgünleri kurutan “Glok ve Yaprak Kıvırcıklığı” denilen mantar ile mücadele edilmiştir. Şeftali yetiştiricilerini bilinçlendirmek ve yardımda bulunmak için Ziraat Mücadele Müdürlüğü gazeteler aracılığıyla duyuruda bulunmuştur. Ziraat Mücadele Müdürlüğü'nün yapmış olduğu duyuru şu şekildedir:

“...Bilhassa baharda havaların fazla yağışlı gitmesi dolayısıyla çoğalma ve yayılma istifi gösteren bu hastalık bu sene ilimiz bölgesindeki şeftali ağaçlarında

²⁷³ Bu bölümde zirai hastalıklarla ilgili kısa bilgi verilmesinin nedeni konular içerisinde yeri geldiğinde belirtilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. BCA 490.1/ 713.437.1; BCA 490.1/ 714.439.1; BCA 030.01/121.771.5; TBMM ZC, D. 9, C. 13, s. 41. (Tokad Milletvekili Hamdi Koyutürk'ün, Tokad İli merkezine sel felâketinden kurtarılması, yağmursuzluk yüzünden zaruret içinde bulunan bu il halkına yardım yapılması için ne düşünüldüğüne ve Yeşilirmak Barajına da bir an evvel başlanmasına dair Başbakanlıktan olan sorusuna Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu'nun sözlü cevabı (6/540).); “Erbaa'da mahsul vaziyeti”, *Yeşilirmak Gazetesi*, (25 Ağustos 1939), 3.; “Kazamız teknik ziraat toplantısı yapıldı”, *Yeni Erbaa Gazetesi*, (20 Ocak 1959), 1.; “Bölgemizde yağmur ve dolunun zararı 4. Milyon lira”, *Yeni Erbaa Gazetesi*, (10 Temmuz 1959), 1.

²⁷⁴ “Zirai Mücadele Müdürlüğü çalışmaları”, *Tozanlı Gazetesi*, (28 Ağustos 1961); “Zirai mücadele teknisyeni Naim Ünalın'ın dünkü toplantıda yaptığı konuşma”, *Tozanlı Gazetesi*, (29 Ağustos 1961).

büyük zarara sebebiyet vermiştir. Ağaçlarının bu hastalıktan zarara uğradığını gören ve anlayan birçok yetiştirici vatandaş derhal Ziraat Mücadele Müdürlüğü'ne müracaat ile ağaçları kurtarmak için çare aramışlardır. Fakat hastalık tamamen yaprakları sarmış olduğundan mücadelede geç kalınmış bu suretle ağaçları kendi hallerine bırakmışlardır.

Sayın şeftali yetiştiricileri önümüzdeki sene de aynı zarara uğramak istemiyorsa derhal Ziraat Mücadele Müdürlüğüne müracaat ile lüzumlu talimatı al ve vakit geçirmeden tatbiki başla. Ziraat Mücadele ve Ziraat Teşkilatı en yakın yardımcındır.

- Hastalığın gelecek yıla intikaline mani olmak için ağaç dibine dökülmüş olan yaprakları topla yak veya toprağa derince gömmek suretiyle imha et.

- İlaçlı mücadelenin esasını sonbahar ilaçlaması teşkil ettiğinden ağaçtaki yaprakların $\frac{3}{4}$ 'ünün dökülmüş bulunduğu bu günlerde %2'lik bordo bulamacı veya Perenox, Cupravit-Copper Fungucide gibi bakırlı ilaçlardan birisi ile ağaçları iyice ilaçla.

- İlkbaharda tomurcuklar kabarmaya başladığı zaman %1'lik bordo bulamacı veya %0,3'lük Perenox, Cupravit-Copper Fungucide gibi bakırlı ilaçlardan birisi ile 2. ilaçlamayı da yap.

Bu suretle hastalıktan ağaçlarını tamamen korumuş ve iyi bir mahsul almış olursun²⁷⁵.”

Yine bu yıl içerisinde Zirai Mücadele Müdürlüğü Tokat'ın merkez ve ilçelerinde bağ olan yerlerde külleme ve mildiyö hastalığına karşı mücadelesine devam etmiştir. Külleme hastalığına kükürt ve kükürtlü preparatlar kullanan müdürlük, köylü vatandaşlara ve bağ sahiplerine gerekli tavsiyeleri yapmakta ilaçların nasıl kullanılacağını göstermiştir²⁷⁶. 1970 yılında da bu çalışmalar devam etmiş 40-45 ton gübre dağıtılarak bağlardaki salgın hastalıkların önlenmesi sağlanmıştır²⁷⁷.

Zirai Mücadele Müdürlüğü çiftçileri bilinçlendirmek için toplantı ve konferanslar, köy gezileri ve çiftçi ziyaretleri yapmış yine bu surette sinema vesaireler bülten ve çiftçi mektupları gibi uyarıcı ve öğretici çalışmaları yapmıştır. İl dahilinde bu mevzuda devamlı olarak yapılan çalışmalardan bir tanesi de elma içi kurdu zararlı ve karaleke hastalığına karşı yapılan gösteri (Demonstrasyon) mücadelesidir²⁷⁸.

4.3.1.5.4. Ziraata Engel Olan Hayvan Saldırıları

1939 yılında 1 336 domuz öldürülmüş, 2 727 hektarlık arazi tamamen fareden temizlenmiş ve bu işlerde 385 gram istiriknin, 471 adet hora fişengi sarf

²⁷⁵ “Şeftali yetiştiricilerine”, *Tozanlı Gazetesi*, (21 Ekim 1963); “Şeftali yetiştiricilerine”, *Vatandaş Gazetesi*, (17 Mayıs 1963).

²⁷⁶ “Zirai Mücadele Müdürlüğü”, *Tozanlı Gazetesi*, (25 Mayıs 1963).

²⁷⁷ “Zirai Donatım Kurumu gübre veriyor”, *Yeni Tokat Gazetesi*, (4 Nisan 1970).

²⁷⁸ “Tokat elmacılığı ve zirai mücadele”, *Topçam Gazetesi*, (15 Eylül 1964).

edilmiş ve 2733 işçi çalıştırılmıştır²⁷⁹. 1955 yılında ise tarla faresiyle 1 090 dekar arazide savaşa geçilmiş, karga mücadelesi yapılmış yine domuz mücadelesi yapılmış 12 domuz imha edilmiştir²⁸⁰. 1939 yılında Tokat'ın güneyinde bulunan Beşören Köyü Karacalar mevkiinde kısmen ekili arazi ve kısmen fundalık dahilinde 6 000 dekar genişliğinde çekirge bulunduğu haber alınmış ve mücadeleye başlanmıştır. Semerci, Fenk, Odaba, Hanpınar ve Beşören köylüleri tarafından 1.5 ton çekirge toplanmış Tokat merkezde hoparlörlerle çekirge imha çareleri hakkında ziraat öğretmeni ve ziraat müdür vekili Hakkı Beşli tarafından konferanslar verilmiştir. 1939 yılında çekirgelerin verdikleri zarar yanında 18 Haziran 1939 Pazar günü saat 16:00'da başlayan şiddetli yağmur ve doludan sonra meydana gelen sel sırasında Geyras Köyü halkının çekirge mücadelesinde olması sebebi ile sel suları köyü tahrip etmesine rağmen ölüm hadisesi yaşanmamıştır. Tokat'ta yaşanan diğer çekirge istilası 1950 yılında olmuştur. 1958 yılında da yine Sudan menşeli çekirgeler Kazova mevkiine gelmiş bu bölgeyi istila etmiştir²⁸¹.

1958 yılında Afyonkarahisar, Ankara, Çankırı, Eskişehir, Çorum, Kayseri, Kırşehir, Konya, Nevşehir, Niğde, Sivas, Tokat ve Yozgat olmak üzere 13 vilayette 1 860 583 dekarlık yerde kıvımlı haşeresi tespit edilmiş, 330 456 dekarı uçakla, 497 445 dekarı da motorlu ve motorsuz aletlerle mücadele yapılmıştır²⁸².

4.4. TOKAT'TA ZİRAİ ALET VE MAKİNELEŞME

Cumhuriyet'in ilk yıllarına bakıldığında Tokat'ta ziraat genel itibariyle diğer vilayetler gibi kara saban usulünde yapılmaktadır. Bütün vilayette ziraat aletleri kullananların sayısı %25'i geçmemektedir²⁸³. Menderes'e göre, tarım kesiminde bu geriliğin sebebi Cumhuriyet'in ilanından sonra hükümetin "köylü efendimizdir"

²⁷⁹ "Vilayet umumi meclis izahname", *Yeşilirmak Gazetesi*, (14 Şubat 1939), 3.

²⁸⁰ "İlçemiz III. Teknik Ziraat Kongresi Yapıldı", *Yeni Erbaa Gazetesi*, (16 Aralık 1955), 1.

²⁸¹ BCA 030.01/118.827.10 ; "Pazar Günü Sel" *Yeşilirmak Gazetesi*, (23 Haziran 1939); "Tokatta Çekirge", *Akşam Gazetesi*, (23 Haziran 1939); Çekirge mücadelesinde kullanılmak üzere 30 ton buğday kepeği alınacaktır" Bkz. "İlan: Tokat Ziraat Müdürlüğünden", *Tokat Sesi Gazetesi*, (29 Aralık 1950); "Şehrimize sürüler halinde çekirgeler geldi", *Tokat Sesi Gazetesi*, (5 Haziran 1958).

²⁸² TBMM ZC, D. 11, C. 7, s. 139. (Ankara Mebusu İbrahim İmirzalıoğlu'nun, kıvımlı adlı haşere ile mücadele hususumda ne gibi tedbir alındığına dair sualine Ziraat Vekili Nedim Ökmen'in şifahi cevabı (6/212).)

²⁸³ Cumhuriyet'in ilk yıllarında Tokat köylüsünün durumu hakkında Kırşehir Mebusu Yahya Galip'in Meclis deki konuşması: "...Bu zavallı adamcağız, buğday ekmeği, arpa ekmeği yemeye muvaffak olamıyor. Tokat'ın ve Sivas'ın bazı köylerine gidecek olursanız bu zavallılar, olunculuk ve kerestecilikle meşguldür. Köylü, kazandığı mahsulâtın bir kısmı mühimmini vergi olarak verir. Kalan kısım da, kendisine ancak ya iki ay kifayet eder veyahut etmez. Paçavraları birbirine dikmiş, içerisine ot doldurmuş, yattığı kulübelerde yapraklar yatak olarak konmuş, başını taş dayar, yatar. Bilir misiniz bu adam meşe tomruğunu toplar ve nebatat yemekle geçirir." Bkz. TBMM ZC, D. 1, C. 26, s. 480.

yaklaşımına uygun hareketlere girişmemesi; köylüyü zirai bilgi ve aletle donatmamasıdır²⁸⁴.

Tokat'ta tohum ıslah istasyonunun bulunmayışı ve tohumların bozuk olması tarımda verimliliği düşürmektedir. Çiftçiler ağaç sabanla sürdükleri toprağı gübresiz, tohumu elle saçarak ekmekteydiler. Tokat köylüsü gübre atmak, pulluk ve beygir kullanmak gibi yenilikleri 1935'te açılan Turhal Şeker Fabrikası'ndan sonra görebilmiştir²⁸⁵.

Yıldan yıla ziraat aleti kullananların sayısı çoğalmış özellikle traktör sayısı istikrarlı bir şekilde artış göstermiştir. 1951 yılında Tarım Bakanı Nedim Ökmen'in traktör sayısı hakkında vermiş olduğu bilgi de Marshall Yardım Planına göre Amerika ve Kanada'dan 6 487 traktör alınmış ve bunun 6 407 si çiftçiye dağıtılmıştır. Bu dağıtılan traktörlerden 124 adedi ise Tokat Vilayeti 'ne gönderilmiştir²⁸⁶. Bu sayede ziraat aletleri ve makinaları memleketin her köşesine girebilmiştir.

1956 yılı bütçe görüşmelerinde söz alan Maliye Vekili Hasan Polatkan memleket geneli ziraat alet ve makinelerinde artışı belirtmek için şu şekilde açıklamada bulunmuştur:

“İktidarımızın çiftçilerimizi modern alet ve makinalarla teçhiz etmek hususunda sarf ettiği gayretlerin rakamla ifadesi şöyledir: Traktör, pulluk, vanvey, mibzer, diskarov, harman makinaları, biçer - döver gibi modern ziraat alet ve makinaları adedi 1950 de ceman 21 bin 570 ten ibaret iken 1956 Ağustosunda 144 583 e yükselmiştir. Bu yekûn içerisinde traktör adedi 1950 de 6 281 e karşı halen 41 865 tir”²⁸⁷.

1955 yılında Tokat'a Zirai Donatım Kurulu tarafından ilk önce kurum kanalı ile satılmış traktörleri ve boş kaldığı zamanlarda diğer firma traktör veya ziraatta kullanılan sair vasıtaların barem fiyatı üzerinden tamirini yaparak çiftçinin yedek parça ve fahiş tamir ücreti ödeme sıkıntılarını önlemek amacıyla Dawey tamirhanesi açılmıştır²⁸⁸.

²⁸⁴ İnan, Süleyman, *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes*, Liberte Yayınları, Ankara, 2006, s. 470.

²⁸⁵ Özer, İsmail, *Tokat (1923-1950)*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2016, s. 164.

²⁸⁶ TBMM ZC, D. 9, C. 6, s. 47. (Tekirdağ Milletvekili Yusuf Ziya Tuntaş' ın Marshall Yardım Plânına göre alınan traktörlerin sayısı ve bakım, tamir ve tevzi şekli akaryakıt stoklarımız "hakkındaki sorusuna Tarım Bakam Nedim Ökmen'in yazılı cevabı (6/196).); Şakir, Erkan, *Türkiye Cumhuriyeti Dış Borçları (1950 – 1960)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2004, s. 87.

²⁸⁷ TBMM ZC, D. 11, C. 17, s. 310.

²⁸⁸ “Tokat'a traktör tamirhanesi açıldı”, *Yeni Erbaa Gazetesi*, (27 Temmuz 1956), 1.

1962 yılında Zile’de masrafları Tarım Bakanlığı tarafından karşılanmak üzere otuz kişilik yatılı bir kurs açılmış bu kursta ziraat alet ve makinelerinin kullanılması ve bakımı öğretilmiştir²⁸⁹. Bu kurs sayesinde ilde kalifiye eleman sayısı artmıştır. Genel itibariyle Tokat’ta kullanılan ziraat alet ve makine adetleri şu şekildedir:

1927 yılına göre Tokat genelinde kara saban adedi 35 821, pulluk adedi ise 736 dır. Ziraat makineleri ise sadece 24 adettir²⁹⁰. 1944 yılında Tokat genelinde tek tekerlekli pulluk 2 456, çift tekerlekli pulluk 732, her nevi tırmık 173, çayır biçer orak makinesi 5, tırmıklı orak makinesi 16, Erbaa’da bulunmak üzere bir adet Rus dolaplı orak makinesi, biçer-bağlar orak makinesi 2, balya makinesi 4, harman makinesi 3, tınaz makinesi 202, triyör 15, selektör 3, mısır taneleme makinesi 5 ve traktör ise 11 adettir²⁹¹. 1952 yılında Tokat genelinde kara saban adedi 55 047, pulluk 13 924, selektör 17 ve traktör ise 296 adettir. 1953 yılında Tokat genelinde kara saban 31 153, pulluk 17 157, selektör 11 ve traktör sayısı 341 adettir²⁹². 1954 yılı Tokat genelinde kara saban 39 403, pulluk 16 501, selektör 12 ve traktör ise 383 adettir. 1955 yılı Tokat genelinde kara saban 37 700, pulluk 15 449, selektör 31 ve traktör ise 407 adettir. 1956 yılı Tokat genelinde kara saban 30 400, pulluk 15 159, selektör 18 ve traktör ise 466 adettir. 1957 yılı Tokat genelinde kara saban 36 750, pulluk 15 696, selektör 17 ve traktör ise 503 adettir²⁹³.

Süleyman Demirel’in 1965 seçimleri sonrasında hükümet programında konuşmasında tarım araç ve gereçleri ile ilgili şu sözleri kullanmıştır:

“ Çiftçinin kendine verilmiş olan toprağı işleyip geçimini sağlayabilmesi için, ucuz kredi, alet ve edevat ve diğer vasıtalarla teçhiz edilmesi gerekir. Geleneksel zirai ihraç maddelerimizin yanında dünya piyasalarında rağbet görebilecek olan yeni tarım maddelerinin istihsal ve ihracatını teşvik etmeyi lüzumlu bulmaktayız.

...Türk köylüsünün modern tarım alet ve makinaları maksada uygun, yeter sayıda ve ucuz olarak sağlanacak, bunların memleketimizde imaline önem verilecek ve çiftçimizin bölgelere ve ekolojik şartlara uygun iyi tohumluk, gübre yüksek vasıflı damızlık, mücadele ilaç ve malzemeleri ile donatılması sağlanacaktır²⁹⁴.”

²⁸⁹ “Zile’de yatılı ziraat alet ve makinelerinin kullanma kursu açılıyor”, *Tozanlı Gazetesi*, (25 Temmuz 1962).

²⁹⁰ *Türkiye İstatistik Yıllığı 1930*, 1930, s. 163; *Türkiye İstatistik Yıllığı 1930/31*, 1931, s. 181.

²⁹¹ *Tarım Aletleri ve Makineleri İstatistiği 1944*, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 1946, s. 5-33.

²⁹² *Zirai Bünye ve İstihsal 1946-1954*, 1955, s. 147.

²⁹³ *Zirai Bünye ve İstihsal 1954-1958*, 1959, s. 153.

²⁹⁴ MMTD, D. 2, C. 1, 03. 11. 1965, s. 89.

Bu doğrultuda memlekette tarım araç ve gereçleri ile makineleşme sayısı artmıştır. Yine önceki yıllara göre tarım araç ve gereçlerinde çeşitlilik artmış belirli tarım aletleri yanında modern alet ve araçlar ile makineler kullanılmıştır. Tokat'ta 1967-1972 yıllarında kullanılan çeşitli tarım alet ve araçları ile makineleri sayısı şunlardır:

1967 yılında karasaban 43 375, pulluk 22 073, tırmık 8 318, traktör arabaları 1 458, pancar mibzeri 461, orak makinesi 31, selektör 26, triyör 127, ekremöz 589, sıvı halinde ilaç serpm makinası 1 332, toz halinde ilaç serpm makinesi 101, biçer döğer 25, mısır taneleme makinesi 27, motopomp 156 adettir²⁹⁵. 1972 yılında ise karasaban 32 825, pulluk 20 566, tırmık 9 613, traktör 3 090, traktör pulluğu (soklu-diskli) 2 586, traktör arabaları 3 425, pancar mibzeri 2, orak makinesi 38, selektör 26, triyör 229, ekremöz 772, sıvı halinde ilaç serpm makinası 1 747, toz halinde ilaç serpm makinesi 429, biçer döğer 42, mısır taneleme makinesi 35, pancar doğrama makinesi 5, motopomp 458 adettir²⁹⁶.

4.5. TURHAL ŞEKER FABRİKASI

Tokat, Samsun, Amasya, Sivas ve Kayseri vilayetlerinin şeker ihtiyaçlarını karşılamak²⁹⁷, milli sanayiye geliştirmek, o zamanki tüketim seviyesine göre dışardan ithal edilerek karşılanan şeker ihtiyacını içerden karşılamak, döviz tasarrufu etmek, pancar üretimi dolayısıyla çiftçiyi bilimsel ziraata yöneltmek, şeker sanayine paralel olarak diğer sanayi kolları ve nakliyeciliğin gelişmesini sağlamak, şeker sanayi ve ziraat sektörlerini bünyesinde birleştirmek gibi amaçlarla kurulan fabrikanın temellerini İktisat Vekili Celal Bayar 7.10.1933 tarihinde atmıştır²⁹⁸.

²⁹⁵ *Tarımsal Yapı ve Üretim 1969*, DİE Matbaası, Ankara, 1971, s. 350.

²⁹⁶ *Tarımsal Yapı ve Üretim 1970-1972*, DİE Matbaası, Ankara, 1975, s. 410.

²⁹⁷ “Samsun, Amasya, Tokat, Sivas ve Kayseri vilayetlerinin şeker ihtiyaçlarını teşkil edecekleri bir anonim şirket tarafından idare edilmek üzere Turhal'da tesis edecekleri şeker fabrikası ile temin etmeyi taahhüt ve teşviki sanayi kanununun tatbikine dair olan talimatnamenin 26 ıncı maddesinde yazılı vesaik ve banka mektubunu İktisat Vekilliğine tevdi etmiş olan Türkiye İş Bankası'na, 601 sayılı kanun ile Teşviki Sanayi Kanunu muafiyetlerinden istifade etmek üzere bu vilayetlerden müteşekkil mıntka içinde şeker fabrikaları tesis ve işletilmesi için 25 sene müddetle imtiyaz verilmesi; İktisat Vekilliğinin 2.9.1933 tarih ve 3.492 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetininin 12.2.1933 toplantısında kabul olunmuştur.” Bkz. BCA 030.10/1.2.40.80.11.

²⁹⁸ “Tokat'ta iktisadi hareketler”, *Yeni Tokat Gazetesi*, (15 Ekim 1933); “Dördüncü şeker fabrikamız”, *Cumhuriyet Gazetesi*, (9 Ekim 1933); *Cumhuriyetin 50. Yılında Tokat İl Yıllığı 1973*, s. 333.

Fabrika yapılırken işçilere 850 000 lira, fabrikanın inşaat malzemesi ve pancar nakliyesi için Devlet Demir Yollarına 1 000 000 lira ödenmiştir. Toplamda ise 1 850 000 liraya Turhal Şeker Fabrikası kurulmuştur. Fabrika yapılırken 150 kadarı yabancı olmak üzere 4 500 işçi çalışmıştır²⁹⁹. Türkiye Şeker Fabrikaları Türk Anonim Şirketi tarafından Turhal Şeker Fabrikası tesisatının montajında kullanılmak üzere Çekoslovakya’da Erste Brünner firmasından bir sene sonunda geri gönderilmek şartıyla montaj aletleri getirilmiştir³⁰⁰. 372 günlük çalışmanın ardından 29.9.1934 tarihinde işletmeye açılmış ve 19.10.1934 tarihinde İsmet İnönü’nün katılımıyla açılış töreni yapılmıştır³⁰¹. İsmet İnönü’nün açılış konuşması şu şekildedir:

...Turhal Şeker Fabrikası’nın diğer fabrikalardan alınan olumlu neticeler üzerine kurulduğunu söyleyerek milli sanayi olmadıkça refah olamayacağını iktisadi programımızın bir an evvel başarılması lazım geldiğini beyan ederek Turhal Şeker Fabrikası’nın ve binasının her memlekette görülen büyük fabrikalardan biri olduğunu ve her veçhile emniyet veren bir medeniyet müessesesi bulunduğunu söylemiş ve halkı hep beraber fabrikayı gezmeye davet etmiştir³⁰².

İnönü’nün de açılış konuşmasında belirttiği gibi milli sanayiye desteklemek ve şeker sanayisini teşvik ve geliştirmek amacıyla köylülere ziraat alet ve makineleri temin edilmiştir³⁰³.

Tablo 20: Turhal Şeker Fabrikası’nın Köylülere Temin Ettiği Ziraat Alet ve Makineleri.

Köylüye Verilen Ziraat Aletleri				Köylünün Pancar Ekmeden Evvel ve Sonraki Ekim Vasıtaları			
Büsbütün verilen		Ödünç verilen		Bir Hektar İçin			
200	Tırmık	160	Tohum Ekme Makinası	Ne İdi		Ne Olacak	
200	Araba	50	Kembriç Merdanesi	1	Kağrı	2	Araba
650	Pulluk	20	Dikenli Merdane	2	Öküz	4	Öküz
10000	Dirgen	18	Haşerat Mücadele aleti	1	İnek	3	İnek

²⁹⁹ *Turhal Şeker Fabrikası’nın Açılışını Anmak İçin*, Maarif Vekâleti Derleme Müdürlüğü, Çitüris Biraderler Matbaası, İstanbul, 19 Birinci Teşrin 1934, s.19; “Turhal Şeker Fabrikası 1. 850. 000 liraya mal oldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, (21 Ekim 1934).

³⁰⁰ BCA 030.18/1-2.65.45.6.

³⁰¹ Özbek, Günaydın, “Turhal Şeker Fabrikası ve Hizmetleri”, *Pancar Çiftçi Dergisi*, S. 202, Temmuz 1969, s. 8.

³⁰² “Dördüncü şeker fabrikamız”, *Cumhuriyet Gazetesi*, (20 Ekim 1934), s. 5.

³⁰³ Tuğluoğlu, Fatih, “Turhal Şeker Fabrikası (1934) ve Türkiye Ekonomisi”, *Tokat Sempozyumu (01-03 Kasım 2012) Tokat Bildirileri*, C.2, Tokat, 2012, s. 532.

15000	Çapa			1	Kara saban	2	Pulluk
15000	Sökme Beli			0	Tırmık	1	Tırmık

Tablo 20’de görüldüğü üzere fabrika köylülere 200 tırmık, 200 araba, 650 pulluk, 10 000 dirgen, 15 000 çapa, 15 000 sökme beli dağıtmış, 160 tohum ekme makinesi, 50 kembriç merdanesi, 20 dikenli merdane, 18 haşerat mücadele aletini de ödünç olarak vermiştir. Yine köylünün pancar ekmeden evvel ve sonraki ekim vasıtaları verilmiştir. Köylünün pancar ekmeden evvel elinde bulunan ekim vasıtaları 1 kağrı, 2 öküz, 1 inek, 1 kara saban iken pancar ekmeye başladıktan sonraki vasıtaları 2 araba, 4 öküz, 3 inek, 2 pulluk ve 1 tırmık olmuştur³⁰⁴. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere köylünün ziraat tarzı eskidir. Turhal Şeker Fabrikası’nın pancar yetiştirilen sahada köylüye rehberlik etmişlerdir. Bu sayede köylü pulluk ve beygir kullanmak gibi yenilikler göstermeye başlamıştır. Bu destekler sonucunda özellikle Zile’de pancar üretimi çok verimli geçmiş ve Zileli çiftçilerin yüzü gülmüştür³⁰⁵.

1934 yılında kurulan şeker fabrikasının üretim kapasitesi 1 000 ton pancar işlemek üzerine yapılmış fakat yıldan yıla üretim kapasitesi artış göstermiştir. Öyle ki talep arttıkça yapılan ilavelerle 1 500 ton, 1 800 ton, 1949 yılında 2 110 ton ve 1950 yılında da her türlü tevsi imkânlardan yararlanmak suretiyle 2300 ton işleme kapasitesine yükseltilmiştir³⁰⁶. Fabrikanın başlıca üretimi kristal şeker, küp şeker, küp tozu ve melastır. İlk kuruluş yılında üretilen şeker miktarı 9 415 tondur³⁰⁷. Üretilen şeker miktarı da yıllara göre artmaya devam etmiştir. 1935’de 16 505³⁰⁸ ton, 1944’de 31 400³⁰⁹ ton olan şeker miktarı 1960 da 52 318 tona ulaşmıştır. Fabrika 1960 da işlemiş olduğu 347 192 ton pancar için üreticiye 50 milyona yakın

³⁰⁴ *Turhal Şeker Fabrikası’nın Açılışını Anmak İçin*, 19 Birinci Teşrin 1934, s.18; “Memleket Postası”, *Hakimiyeti Milliye Gazetesi*, (26 Ağustos 1934).

³⁰⁵ “Pancar mahsulü çok iyi”, *Yeni Tokat Gazetesi*, (1 Temmuz 1934); “Zile’de mahsul çok iyi”, *Yeni Tokat Gazetesi*, (15 Ağustos 1934); BCA 490.1/ 713.434.1 “Tokat Milletvekilleri tarafından CHP Genel Sekreterliğine gönderilen 15.12.1937 tarihli rapor.”; Meral, 1938, s. 160.

³⁰⁶ TBMM ZC, D. 9, C. 3, s. 203-204. (Amasya Milletvekili Kemal Eren’in, Turhal Şeker Fabrikasının tevsi hususunda ne düşünüldüğüne dair Başbakanlıktan olan sorusuna İşletmeler Bakanı Muhlis Ete’nin sözlü cevabı).

³⁰⁷ *Türkiye İstatistik Yıllığı 1934/35*, 1935, s. 390.

³⁰⁸ *Türkiye İstatistik Yıllığı 1939/40*, 1941, s. 241.

³⁰⁹ *Türkiye İstatistik Yıllığı 1942/45*, 1946, s. 291.

para ödemiştir³¹⁰. 1964 yılında 163 000 hektar ekim yapılmış bundan da 528 000 ton pancar elde edilmiştir. Elde edilen bu pancarların 73 000 tonu yakın fabrikalara verilmiş geriye kalan 455 000 tonu da 177 günlük bir çalışma ile fabrikada işlenmiş ve 73 000 ton şeker elde edilmiştir. Pancar için üreticiye 74 milyon para ödenmiştir. Bu yıl gerek tarla randımanı gerekse şeker randımanı geçmiş yıllara göre çok yüksek olmuş bu seneki şeker 73 000 tonla Türkiye şeker sanayi tarihinde rekor üretimi gerçekleşmiştir³¹¹. 1971 yılında 23 030 ton kristal şeker, 40 000 ton küp şeker, 15 444 ton melas ve 250 000 ton yaş küspe üretilmiştir³¹².

Turhal Şeker Fabrikasında 1952 yılında ilk defa Pancar Bayramı kutlanmıştır. Bayram kutlamaları sırasında pancarını en iyi şekilde yetiştiren 7 pancar üreticisine birer gübre serpmeye makinesi, 70 ekiciye pulluk, tırmık ve benzeri hediyelerle, toplu olarak en iyi çalışan Turhal'ın Vazanya Köyü'ne ikili pulluğu ile birlikte bir Fordsan traktör hediye edilmiştir. Ayrıca 1960 yılında da iyi ve randımanlı pancar yetiştiren çiftçilere damızlık montafon boğalar ve Şeker Bank'da 50 şer liralık birer hesap cüzdanı ile çeşitli ikramiyeler dağıtmıştır³¹³.

Yine bu yıla ait 550 milyon liralık pancar borcuna tamamı Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş tarafından 1961 yılında çiftçiye ödenmiştir. Verilen bilgiye göre 1961 pancar mahsulü daha alınmamış olmasına rağmen Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş pancar ekicilerine mahsul mukabilinde avans kredisi vermiştir. Diğer taraftan pancar ekicilerine bu yıl ilk defa ücretsiz olarak 50 ton kadar suni gübre yardımıyla bulunulmuştur³¹⁴.

Şeker fabrikası için lüzumlu ahır, samanlık, süthane ve emsali çitlik binaları yapmak üzere Turhal'ın Yavşanlı mevkiinde nahiye fabrikaya verilmiştir³¹⁵. Şeker fabrikası kurulduktan sonra burada çalışan işçi ve memurlara evler yapılmış bu yeni görünüm Turhal'ın kısa zamanda gelişmesini sağlamıştır³¹⁶. Yine fabrika

³¹⁰ "Turhal Şeker Fabrikası 52 Bin Ton Şeker İmal Etti", *Tozanlı Gazetesi*, (14 Ocak 1960), 1; "Kampanya sona erdi", *Turhal Gazetesi*, (13 Ocak 1960), 1; *Cumhuriyetin 50. Yılında Tokat İl Yıllığı 1973*, s. 333.

³¹¹ "Turhal Şeker Fabrikası 1964 kampanyasını bitirdi", *Topçam Gazetesi*, (17 Şubat 1965); "Şeker pancarı ekimine başlandı", *Topçam Gazetesi*, (12 Mart 1965).

³¹² *Cumhuriyetin 50. Yılında Tokat İl Yıllığı 1973*, s. 323.

³¹³ "Şeker istihlakı artıyor", *Tokat Postası*, (13 Şubat 1952), 1; "Turhal'da şeker pancarı bayramı", *Tokat Postası*, (27 Şubat 1952), 1; "Turhal Şeker Fabrikası Dün Bölge Müstahsiline Teşvik İkramiyeleri Dağıttı", *Tozanlı Gazetesi*, (22 Şubat 1960), 1.

³¹⁴ "Pancarlar avans verildi", *Tozanlı Gazetesi*, (7 Ağustos 1961).

³¹⁵ BCA 030.18/1-2.89.127.8.

³¹⁶ Yalçın, 1959, s. 26.

tarafından Turhal Güç Yurdu adında bir kulüp kurulmuş ve spor sahası tanzim edilmiştir³¹⁷.

Şeker fabrikasının açılmasıyla pancar üretiminde fazlaca artış meydana gelmiştir. Öyle ki fabrikanın işlediği vasatı 150 000 ton pancarın azami 42 000 tonunu Kazova mıntikasından temin etmektedir. Kazova sulama çalışmalarının olmadığı dönemde bu kadar pancar üretirken sulama çalışmaları başladığında 100 000 ton pancarı üretebilecektir. Pancar üretiminde ki bu denli artış üretilen pancarın fabrikaya taşınması sorunun ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle Turhal'dan veya Zile'den Tokat'a bir tren hattı yapılmasına karar verilmiştir. Bu sayede üretilen pancarın nakliye işi kolaylaşmış olacaktır³¹⁸.

Turhal Şeker Fabrikası; Uşak, Alpulu ve Eskişehir Şeker Fabrikaları gibi bir süre tek başına faaliyetine devam etmiştir. Bu süre zarfında fabrikaların koordine edilmemesi bazı sorunlar oluşturmuştur. Bu sorunlar şu şekilde sıralanabilir: fabrikaların farkı şeker maliyetine sahip olmaları ve buna ek olarak piyasa kazanmak sebebiyle şeker satış fiyatları değişik ve istikrarsız bir hale gelmiş yıkıcı rekabet ortamı oluşmuştur. Şirketler arasında anlaşmazlıklar doğmuş ve bu durumu ancak hükümet müdahale ederek düzeltebilmiştir. Fabrikaların birbirine teknik personel ve işletme malzemesi yardımı yapmaları da anlaşmazlık nedeniyle mümkün olamamıştır.

Bu sayılan sebeplerden dolayı dört şeker fabrikasının birleştirilmesi uygun görülerek, muhtelif heyet ve komisyonların meseleyi çeşitli cepheleriyle 1,5 sene zarfında tetkik ederek birleştirme formül ve şeklini tespit etmeleri üzerine, hükümet tarafından fizyon kararı verilmiştir. Bunun üzerine 6.7.1935 tarihinde Sümerbank, İş ve Ziraat Bankalarının eşit hisse ortaklarıyla 22 000 000 TL sermaye ile kurdukları Şeker Fabrikaları A.Ş mevcut dört şeker fabrikasının bütün menkul ve gayrimenkullerini ve personelini devraldı. Bu suretle şeker sanayi toplu ve planlı bir çalışma istikametine yönelmiştir³¹⁹. Turhal Şeker Fabrikası günümüzde hala çalışmaya ve şeker üretmeye devam etmektedir.

³¹⁷ BCA 490.1/ 713.435.1.

³¹⁸ BCA490.1/ 189.754.1; BCA 030.10/65.437.1; BCA 490.1/714.440.1.

³¹⁹ BCA 030.10/1.2.40.80.11; Özbek, 1969, s. 8-9.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

1923 yılı saltanatın kaldırılması, bir devletin kurulması ve siyasi açıdan Osmanlı Devleti ile bir bağ kalmaması bakımından devrim niteliği taşımaktadır. Ancak bu durumu ekonomik yönden söylemek mümkün değildir. Genç Cumhuriyet yönetimi Osmanlı Devleti'nden borçları da dahil bütün ekonomik mirasını almıştır.

İzmir İktisat Kongresi'nde tarım kesimi tarafından ortaya konulan sorunlar ve çözüm yolları Türk Tarım Politikasının belirlenmesinde yardımcı olmuştur. 1929 yılında dünyada baş gösteren ekonomik buhran tarımsal faaliyetlerin devlet eliyle yürütülmesini gündeme getirmiştir. Tarımsal faaliyetlerden daha çok sanayileşmeye ağırlık veren devlet buğday fiyatlarının aşırı dalgalandığı kriz döneminde buğdayı koruma kanunu çıkararak tarım kesiminin soluk almasını sağlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında çiftçiyi ezen aşar vergisi kaldırılmış çiftçi rahatlamıştır.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın ülkemizi 1932 yılından itibaren ciddi olarak etkilemesiyle birlikte tahıl üretiminde önemli azalmalar görülmüştür. Tahıldaki üretimin düşüşüne fiyatların gerilemesi ve ihracattaki düşüşlerin sebep olduğu görülmektedir. 1929 Buhranı'nın etkileri tahılın dışındaki sanayi bitkilerinin fiyatlarının da önemli ölçüde düşmesine neden olmuştur. 1932-39 yılları arası dönemde tarımsal teknolojinin yaygınlaştırılmasına çalışılmış, tarımsal kredi olanakları arttırılmıştır. Tarım sektörü bu dönemde bütün olumsuzluklara rağmen pozitif fakat sanayinin gerisinde kalan bir gelişme gerçekleştirmiştir.

1939-45 yılları arası dönemdeki tarım politikaları üzerinde en önemli belirleyici olay ise İkinci Dünya Savaşıydı. Savaş yıllarında hükümetin izlediği sıkı denetim politikası ekonomi üzerinde sıkı bir kontrol yaratmıştır. Türkiye savaşa girmese de savaşın bütün olumsuz etkilerini hissetmiştir. Haliyle tarım kesiminde gerçekleştirilmesi planlan adımlar dönem sonuna kalmıştır. Yine bu dönemde Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu hükümet tarafından tarımsal faaliyetlerin gelişmesine yönelik reform olarak dikkat çekmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nda açlık çeken köylünün refah seviyesini yükseltmek için tarım kesiminin kalkındırılması gerekmektedir. Zirai üretimin artması Atatürk'ün deyimiyle “*milletin efendisi*” kabul edilen köylünün geçim standartlarının yükseltilmesini sağlayacak hem de ekonominin ve toplumun kalkınmasına büyük katkıda bulunacaktı. Bu yüzden 1950 yılından itibaren tarım temelli ekonomik kalkınma politikası uygulanmıştır.

1948 yılında başlatılan ve 1950'den sonra büyük bir hız kazanan tarımda makineleşme politikası, işlenmeyen toprakların tarımsal üretime kazandırılması temel amacını taşımaktaydı. Çünkü 1950'lere kadar Türkiye tarımında kıt olan üretim faktörü daha çok sermaye malı, yani zirai makine ve ekipmanlar ile çift hayvanı idi. 1950-60 yılları arasında Türk tarımındaki en önemli gelişmelerden biri, tarımda makineleşmenin gerçekleştirilmesi ve çiftçinin zirai ekipmanlarla donatılmasıdır. 1950-60 yılları arası dönemde uygulanan tarım politikaları sayesinde Türk tarımında büyük oranda üretim artışı kaydedilmiştir. Bu dönemde modern üretim girdileri olan gübre ve tarımsal ilaç kullanım miktarında büyük bir artış olmuştur. Ele alınan tarım ürünlerinin birçoğunda belirgin bir şekilde verim artışı olmuştur. 1960'dan sonra I. BYKP ve II. BYKP ile de daha önceki yıllarda yapılan çalışmaların neticesi olarak verim artışı süreklilik kazanmıştır.

Tüm bu ele alınan yıllar içerisinde uygulanan tarım politikaları Tokat ili genelinde ele alınmıştır. Tokat, Orta Karadeniz Bölgesi'nin verimli toprakları üzerine kurulmuş tarımsal üretim miktarı bol olan illerimiz arasında yerini almaktadır. Geçiminin büyük bir kısmını ziraatla uğraşarak sağlamaktadır.

Tokat her ne kadar verimli topraklar üzerinde bulunmuş olsa da deprem bölgesi içinde de yer almaktadır. Bu nedenle 1939 ve 1942 yıllarında meydana gelen depremden fazlasıyla etkilenmiş ilçelerinin büyük bir kısmında yerleşim yeri kalmamıştır. Bu durum sonucunda ilçeler yeni yerleşim yerlerine aktarılmış, deprem sonrası Tokat ve ilçelerinde nüfus miktarı azalmış, ziraat zarara uğramış geçim sıkıntısı yaşanmıştır. İleriki yıllarda devlet desteğiyle bu sorundan kurtulmuştur. 1950'li yıllarda tarımsal faaliyetler uygulanan politikalarla artış göstermiştir. Kalkınma planları döneminde de bu durum devam etmiş ve zirai alet ve makine kullanımını artmıştır. Tokat her ne kadar tarımsal teknoloji ve ilaçlama faaliyetlerinde başarılı olsa da bazı dönemler iklim olayları karşısında çaresiz kalmış ve ziraat zarara uğramıştır.

İlgili bölümde Tokat'ın coğrafi konumu, iklimi, zirai faaliyetleri, üretim performansı, tarımsal makineleşme ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Yine bu bağlamda 1935 yılında kurulan Turhal Şeker Fabrikasının kuruluşundan II. BYKP sonuna kadar ele alınmıştır. Şeker fabrikası Tokat'ın kalkınmasında önemli bir etken görevini görmüştür. Bu sayede çiftçi üretime önem vermiş ve ekonomik olarak kendini rahatlatma fırsatı yakalamıştır.

Çalışmamızda, Tokat'ta üretilen tarım ürünleri incelenirken istatistik verilerinden yararlanılmış bu sayede somut veriler ile üretim performansında azalma ve artmalar incelenmiştir. Çalışmamızı ele alırken Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden de yararlanılmış fakat Tokat ile ilgili veriler çok az bulunmuştur. Bu nedenle konuda daralma yaşanmış bu daralma yerel gazetelerle açılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın III. BYKP kalkınma planına kadar ele almamızın sebebi ise bu dönemde Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile çalışmalar hızlanmış serbest dolaşım, ulaştırma, ekonomi gibi konularda anlaşmaya varılmış karşılıklı olarak faaliyetler sürdürülmüştür. Avrupa Birliği ile ilişkiler artmaya başlamış bu nedenden çalışmamızı III. BYKP' ye kadar ele alınmıştır. Cumhuriyet'in ilanından üçüncü planlı döneme kadar Türk tarım politikalarının Tokat ili örneğinde değerlendirilmesi başlıklı ele aldığımız bu çalışma daha çok tarihsel bir süreçte ele alınmıştır.

KAYNAKÇA

GAZETELER

Akşam Gazetesi

Anavatan Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Gerçek Demokrat Gazetesi

Hakimiyeti Milliye Gazetesi

Sabah Postası Gazetesi

Tokat Gazetesi

Tokat Postası Gazetesi

Tokat Sesi Gazetesi

Topçam Gazetesi

Tozanlı Gazetesi

Turhal Gazetesi

Vatandaş Gazetesi

Yeni Erbaa Gazetesi

Yeni Tokat Gazetesi

Yeşilırmak Gazetesi

ARŞİVLER

BCA 030.01/118.827.10

BCA, 030.01/10.1.

BCA 030.18.01.02/155.1.1.

BCA 30.1/79.501.13.

BCA 490.1/714.439.1.

BCA 30.1/119.754.6.

BCA 30.18.1.2/140.82.15.

BCA 030.01/121.771.5.
BCA 030.10/1.2.40.80.11.
BCA 030.10/120.849.13.
BCA 030.10/158.112.9
BCA 030.10/184.266.13
BCA 030.10/65.437.1
BCA 030.18/1-2.65.45.6
BCA 030.18/1-2.89.127.8
BCA 490.01/322.1328.3
BCA 490.01/497.2002.1
BCA 490.01/713.434.1
BCA 490.1/ 1003.873.2
BCA 490.1/ 513.2059.3
BCA 490.1/ 713.434.1
BCA 490.1/ 713.435.1
BCA 490.1/ 713.437.1
BCA 490.1/ 713.437.1
BCA 490.1/ 714.439.1
BCA 490.1/1003.873.2
BCA 490.1/502.2017.1
BCA 490.1/714.439.1
BCA 490.1/714.440.1
BCA490.1/ 189.754.1
DPMGMZ, 13.06.1950
MMTD, D. 1, C. 1, 27. 11. 1961.
MMTD, D. 1, C. 1, 06. 12. 1961.

MMTD, D. 1, C. 6, 7. 2. 1962.
MMTD, D. 1, C. 24, 30. 12. 1963.
MMTD, D. 1, C. 24, 30. 12. 1963.
MMTD, D. 1, C. 36, 26. 02. 1965.
MMTD, D. 2, C. 1, 03. 11. 1965.
MMTD, D. 2, C. 1, 03. 11. 1965.
MMTD, D.2, C. 32, 6. 2. 1969.
MMTD, D. 3, C. 1, 07.11.1969.
MMTD, D. 3, C. 1, 10.11.1969.
MMTD, D. 3, C. 3, 9.3.1970.
MMTD, D. 3, C. 12, 02. 04. 1971.
TBMM ZC, D. 1, C. 26.
TBMM ZC, D.2, C.13.
TBMM ZC, D. 2, C. 25.
TBMM ZC, D. 3, C. 20.
TBMM ZC, D. 4, C. 15.
TBMM ZC, D. 5, C. 20.
TBMM ZC, D. 5, C. 26.
TBMM ZC, D. 7, C. 7.
TBMM ZC, D.7, C. 17.
TBMM ZC, D. 8, C. 5.
TBMM ZC, D. 9, C. 3.
TBMM ZC, D. 9, C. 6.
TBMM ZC, D. 9, C. 13.
TBMM ZC, D. 11, C. 7.
TBMM ZC, D. 11, C. 17.

İSTATİSTİK VERİLERİ

1960 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1963.

1965 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş (İl, İlçe, Bucak ve Köy Nüfusu), DİE Matbaası, Ankara, 1968.

20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1941.

21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, C. 65, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 1950.

22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1951.

23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 1961.

28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Merkezi İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi, Ankara, 1928.

Genel Nüfus Sayımı 1935 Kat'ı ve Mufassal Neticeler Tokat Vilayeti, C. 53, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Mehmet İhsan Basımevi, Ankara, 1937.

Genel Nüfus Sayımı 1970: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri Tokat İli, DİE, Ankara, 1973.

Güran, Tevfik, *Osman Dönemi Tarım İstatistikleri 1909, 1913 ve 1914*, Başbakanlık İstatistik Enstitüsü, Tarih İstatistikleri Dizisi, C. 3, Ankara, 1997.

İstatistik Göstergeler 1923-2012, Ankara.

İstatistik Göstergeler 1923-2012, TÜİK, Ankara.

Meyva İstatistiği 1937-39, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Hüsnitabiat Basımevi, Ankara, 1942.

Meyva İstatistiği 1938-42, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1944.

- Meyva İstatistiği 1941-1945, Başvekâlet İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1947.
- Meyva İstatistiği 1946-52*, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Genel Müdürlüğü, Doğu Ltd. O. Matbaası, Ankara, 1954.
- Tarım aletleri ve Makineleri İstatistiği 1944*, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 1946.
- Tarımsal Yapı ve Üretim 1968*, DİE Matbaası, Ankara, 1970.
- Tarımsal Yapı ve Üretim 1969*, DİE Matbaası, Ankara, 1971.
- Tarımsal Yapı ve Üretim 1970-1972*, DİE Matbaası, Ankara, 1975.
- Türkiye İstatistik Yıllığı 1929*, C. 2, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1929.
- Türkiye İstatistik Yıllığı 1930*, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1930.
- Türkiye İstatistik Yıllığı 1930/31*, C.4, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1931.
- Türkiye İstatistik Yıllığı 1931/32*, C. 5, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul, 1932.
- Türkiye İstatistik Yıllığı 1934/35*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1935.
- Türkiye İstatistik Yıllığı 1939/40*, C.11, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1941.
- Türkiye İstatistik Yıllığı 1942/45*, C.15, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul, 1946.
- Türkiye İstatistik Yıllığı 1947-48*, C. 16, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Türkiye İstatistik Yıllığı 1949*, C. 17, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Türkiye İstatistik Yıllığı 1950*, C. 18, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.

Zirai Būnye ve İstihsal 1946-1954, Başvekâlet İstatistik Umum Mūdūrlūĝū,
Ankara, 1955.

Zirai Būnye ve İstihsal 1954-1958, Başvekâlet İstatistik Umum Mūdūrlūĝū,
Ankara, 1959.

Zirai Būnye ve İstihsal 1958-1960, Başbakanlık İstatistik Genel Mūdūrlūĝū,
Ankara, 1962.

Zirai Būnye ve İstihsal 1960-1962, DİE Matbaası, Ankara, 1964.

Zirai Būnye ve İstihsal 1965, DİE Matbaası, Ankara, 1967.

KİTAPLAR

Acar, M., Aytüre, S., *Dūnyada ve Tūrkiye’de Tarım ve Tarım Politikalarının
Geleceĝi*, Ekin Yayınları, Bursa, 2014.

Afetinan, A., *Tūrkiye Cumhuriyeti ve Tūrk Devrimi*, Tūrk Tarih Kurumu
Basımevi, Ankara, 1998.

Ahmad, F., *Demokrasi Sūrecinde Tūrkiye (1945-1980)*, Çev.: Ahmet Fethi
Yıldırım, (İstanbul, Hil Yayınları, 2010.

Atatūrk’ūn Sūylev ve Demeçleri, C. I - III, Atatūrk Araştırma Merkezi Yayınları,
Ankara, 2006.

Belediyeler Yıllıĝı, C. 1, İller Bankası, Ankara, 1949.

Belediyeler Yıllıĝı, C. 3, İller Bankası, Ankara, 1950.

Beşirli, M., *Orta Karadeniz Araştırmaları I Tokat (1771-1853)*, Gaziosmanpaşa
Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakūltesi Yayınları, Tokat, 2005.

Boratav, K., *100 Soruda Tūrkiye’de Devletçilik*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974.

_____, K., *Tūrkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara,
2012.

C.H.P. 1943 Kaza Kongreleri Dilekleri.

C.H.P. 1944 İl Kongreleri Dilekleri, CHP Genel Sekreterliĝi Yayınları, Ankara,
1944.

Cemal, A., *Tokat*, Kanaat Kūtūphanesi, İstanbul, 1932.

- CHP Büyük Kurultayına Sunulan Vilâyet Kongrelerinin Dilekleri Hülâsası*,
Ankara, 29.5.1939.
- Cinlioğlu, Halis T., *Osmanlılar Zamanında Tokat*, Tokat Matbaası, Tokat, 1951,
s. 60-61.
- _____, Halis T., *Öğrenciler İçin Tokat Coğrafyası*, Tokat Matbaası, Tokat,
1941.
- Cumhuriyetin 50. Yılında Tokat İl Yıllığı 1973*.
- Çavdar, T., “Adalet Partisi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 8,
İletişim Yayınları, 1983.
- Çavdar, T., *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, İmge Kitabevi,
Ankara, 2008.
- Demir, Ş., *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, Paraf Yayınları, İstanbul,
2010.
- Develioğlu, F., “Mahlût”, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi
Yayınları, Ankara, 2012.
- DPT Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*, Ankara, 1963.
- DPT Kalkınma Planı (İkinci Beş Yıl) 1968-1972*, Ankara, 1969.
- Ferit A., *Gerçeklerin Diliyle Tokat*, Tanin Basımevi, İstanbul, 1947.
- Genç, M., *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyatı,
İstanbul, 2007.
- Gürdere, M., *20. Yüzyılda Tokat: Bir Şehrin ve İnsanlarının Hikayesi Dönemler*,
Olaylar, Yaşananlar, C. 1, Es-Form Ofset Basımevi, Sivas, 2017.
- Herekmen, A., *Türkiye'de Tarım Sektörüne Yapılan Mali Yardımlar ve*
F.E.O.G.A, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları,
Ankara, 1969.
- İktisadi Rehber*, 29 Birinci Teşrin 1933.
- İnalçık, H., Donald Q., *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*
(1600-1914), C. 2, (çev. Ayşe Berktaş, Süphan Arđınç, Serdar Alper), Eren
Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2004.

- _____, H., Seyitdanlıoğlu, M., *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2006.
- İnan, S., *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes*, Liberte Yayınları, Ankara, 2006.
- Kalaycıoğlu, E., Sarıbay, Yaşar, A., *Türkiye 'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Dora Yayınları, Bursa, 2009.
- Karabekir, K., *İktisat Esaslarımız –Hatıra ve Zabıtlarıyla 1923 İzmir İktisat Kongresi*, Emre Yayınları, İstanbul, 2001.
- Karluk, R., *Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim)*, Beta Basımevi, İstanbul, 1999.
- Karpat, K., *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- Kazgan, G., *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- _____, G., *Tarım ve Gelişme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Kepenek, Y., Yentürk, N., *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul,
- Kılıçbay, A., *Türk Ekonomisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.
- Kısakürek, Necip F., *Benim Gözümde Menderes*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.
- Kocabaş, S., *Menderes Dönemi*, Vatan Yayınları, İstanbul, 2011.
- Köymen, O., “Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları” , 75 *Yılda Köyden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- Kumkale, Tahir T., *Atatürk'ün Ekonomi Mucizesi (Türk Ekonomisine Şok Tedavi)*, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2007.
- Meral, Ş., *Tokat Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafyası*, Ankara, 1938.
- Milli Eğitim Bakanlığı, *Gıda Teknolojisi Un ve Unlu Mamullerdeki Analizler I*, Ankara, 2012.
- Nezirlioğlu, İ., Yılmaz, T. (Haz.), *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, TBMM Basımevi, Ankara, 2013.

- Ökçün, G., *Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (Mükellefiyyet-i Ziraiyye) (1922-1924)*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayını, Ankara, 1997.
- _____, G., *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 1997.
- Özdağ, Ü., *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayın Grubu, İstanbul, 2004.
- Özer, İ., *Tokat (1923-1950)*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2016.
- Öztoprak, İ. (ve diğ.), *Cumhuriyet'in XV. Yılında Türkiye*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.
- Pamuk, Ş., *"İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm" Türkiye'de Tarımsal Yapılar 1923-2000*, Yurt Yayınları, Ankara, 1988.
- _____, Ş., *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- Saatçigil, E., *Dünkü Bugünkü Erbaa*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1947.
- Tabakoğlu, A., *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2003.
- Tanör, B., *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.
- Temiz, Ş., Peynirci, Ş., *"Erbaa" (Tarih, Coğrafya, Ekonomi, Kültür)*, Erbaa, 1996.
- Tokat İl Yıllığı 1967*.
- Toker, M., *Tek Parti'den Çok Partiye*, Milliyet Yayınları, 1970.
- Turhal Şeker Fabrikası'nın Açılışını Anmak İçin*, Maarif Vekâleti Derleme Müdürlüğü, Çitüris Biraderler Matbaası, İstanbul, 19 Birinci Teşrin 1934.
- Yalçın, O., *Tokat*, Özyürek Yayınları, İstanbul, 1959.
- Yavuz, F., *Türkiye'de Tarım*, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2005.
- Yücel, S. E., *Salname-i Vilayet-i Sivas H.1325/1907*, Buruciye Yayınları, 2. Baskı, Sivas, 2011.

DERGİLER

Açikel, Ali, “Tokat”, *TDVİA*, C. 41, İstanbul, 2002, s. 222.

Akkaya, Bülent, “Türkiye’nin Nato Üyeliği ve Kore Savaşı”, *Akademik Bakış Dergisi*, S. 28, 2012, s. 6.

Bulut, Sedef, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Akademik Bakış Dergisi*, C.2, S.4, 2009, s.132; 142.

Dernek, Zeynep, “Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, 2006, s. 4.

Emiroğlu, Atiye; Koçyiğit Nezahat; Kesici, Senem, “Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar”, *Uluslararası Tarih ve Araştırmaları Dergisi*, S.8, 2012, s. 77-78.

Ertem, Barış, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.12, S.21, 2010, s. 392.

Ezer, Feyzullah, “1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin Türkiye’ye Etkileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.20, S.1, 2010, s.437.

İnalcık, Halil, “Timar”, *TDVİA*, C. 41, İstanbul, 2012, s. 196.

Karabulut, Kerem, “11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi’ne Bir Bakış”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 27, 2005, s. 326.

Keskin, Yusuf, “Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.1, 2012, s. 113.

Oktar, Suat; Varlı, Arzu, “Türkiye’de 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, C.28, S.1, 2010, s. 13.

Oktay, Elif Yüksel, “Türkiye’de Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Uygulanan Nüfus Politikaları”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, S.7, Ekim 2013, s. 39.

Özbek, Günaydın, “Turhal Şeker Fabrikası ve Hizmetleri”, *Pancar Çiftçi Dergisi*, S. 202, Temmuz 1969, s. 8-9.

Özçağlar, Ali, “Türkiye’de Tarım Alanlarının Coğrafi Dağılışının Doğal Çevreyle İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi DTCF Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 1988, s. 132.

Özer, Sevilay, “ II. Dünya Savaşı Yıllarında Uygulamaya Konulan Toprak Mahsulleri Vergisi ve Köylü Üzerindeki Etkisi”, *Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.5, 2011, s. 221.

Şener, Sefer, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası Arayışları”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 7, Haziran 2004, s. 66; 75.

Takım, Abdullah, “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.67, S.2, 2012, s. 166.

Takım, Abdullah; Arslan, Ramazan, “İktisat Politikalarında Zorunlu Borçlanmadan Zorunlu Tasarrufa: Varlık Vergisi Tartışmaları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, C.13, S.2, 2012, s. 224; 233.

TEZLER ve BİLDİRİLER

Aracı, B., *Cumhuriyet Döneminden Günümüze Tarım Politikalarında Devlet Çiftliklerinin Rolü ve Fiziki Mekana Etkisinin İrdelenmesi*(Lüleburgaz Sarımsaklı Çiftliği Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Aydemir, R., *Adalet Partisi’nin Tarım Politikaları (1961-1980)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2018.

Bülbül, B., *Marshall Planı Ve Türkiye’de Uygulanışı 1948-1957*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2006.

Canik, B., “Tokat’ın Depremselliği ve Tarihte Geçirdiği Depremler”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986*, Ankara 1987, s. 244.

- Duran, S., *Cumhuriyet Dönemi Tokat Ekonomisi (1923-2005)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2006.
- Erdoğan, Ü., *Demokrat Parti ve 1960 İhtilali*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2006.
- Goral, M., *Türkiye’de Kimyevi Gübrelerde Uygulanan Tarım Politikalarının Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Niğde, 2013.
- Güler, Y., *Marshall Planı ve Türkiye’de Marshall Planı’nın Uygulanışı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.
- Kemanece, A., *1950-1960 Yılları Arası Türkiye’de Tarım Politikaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2015.
- Kınık, H., *12 Mart Muhtırası Sonrası Geçiş Dönemi Ferit Melen ve Naim Talu Hükümetleri (22 Mayıs 1972-26 Ocak 1974)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- Kırkpınar, N., “27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi’nin Ardından Türkiye’de Tarım ve Çiftçi Örgütlenmesi (1960-1965)”, *Türkiye’de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu 12-14 Nisan 2018 Şanlıurfa Bildirileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2019, s. 130.
- Kirman, E., *Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2006.
- Kuruloğlu, F., *1960-1965 Yılları Arası Türkiye’de Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Hayat*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2016.

- Öztürk, M., *Tek Parti Dönemi (1923-1945) Tarım Politikalarında Devletçilik*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.
- Saraçoğlu, H., Şenol, E., “Cumhuriyet’ten Bugüne, Tokat’ın Kırsal ve Şehirsiz Nüfus Değişimi ve Günümüze Yansımaları”, *Tokat Sempozyumu Bildirileri (1-3 Kasım 2012)*, C. 2, Tokat, 2012, s. 42.
- Soysüren, Ali Haydar, *12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- Şakir, Erkan, *Türkiye Cumhuriyeti Dış Borçları (1950 – 1960)*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2004.
- Şener, Sefer, *1923-1963 Dönemi Türkiye’de Tarım Politikaları ve Tarımsal Üretim*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003.
- Tören, Tolga, *Yeniden Yapılanma Aşamasında Marshall Planı: Türkiye Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- Tuğluoğlu, Fatih, “Turhal Şeker Fabrikası (1934) ve Türkiye Ekonomisi”, *Tokat Sempozyumu 01-03 Kasım 2012 Tokat Bildirileri*, C.2, Tokat, 2012, s. 532.
- Yaşarlar, Yaşar, *AB Ortak Tarım Politikasına Uyum Sürecinde Türkiye’de Uygulanan Tarım Politikalarının Ekonomiye Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.
- Yurtoğlu, Nadir, *Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları Ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2004.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	Fatoş ÖKSÜZAŞIKI
Doğum Yeri-Tarihi	Adıyaman/ Besni- 19.08.1993
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Gaziosmanpaşa Üniversitesi/ Fen-Edebiyat Fakültesi/ Tarih Bölümü
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Tarih Anabilim Dalı/ Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri (varsa)	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	fatos.oksuzasiki@odu.edu.tr
Tarih	